د پوهنې وزارت

پښتو

لسم ټولګی

پښتو – لسم ټولګی

Ketabton.com

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ. ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی
دا عزت د هر افغان دی

کور د سولې کور د تورې
هر بچی يې قهرمان دی

دا وطن د ټولو کور دی
د بلوڅو د ازبکو

د پښتون او هزاره وو
د ترکمنو د تاجکو

ورسره عرب، گوجر دي
پاميريان، نورستانيان

براهوي دي، قزلباش دي
هم ايماق، هم پشه يان

دا هيواد به تل ځليږي
لکه لمر پر شنه آسمان

په سينه کې د آسيا به
لکه زړه وي جاويدان

نوم د حق مو دی رهبر
وايو الله اکبر وايو الله اکبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

د پوهنې وزارت

پښتو

لسم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ. ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب ځانګړتیاوې

مضمون: پښتو

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د پښتو ژبې او ادبیاتو څانګې د درسي کتابونو مؤلفین

اېډېټ کوونکي: د پښتو ژبې د اډیټ ډیپارټمنټ غړي

ټولګی: لسم

د متن ژبه: پښتو

انکشاف ورکوونکی: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تألیف لوی ریاست

خپروونکی: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوي ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسي

د چاپ ځای:

چاپخونه:

برېښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ، وېش او پلورلو حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې وزارت سره محفوظ دی. په بازار کې یې پلورل او پېرودل منع دي. له سرغړوونکو سره قانوني چلندکیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوهنې د وزیر پیغام

اقرأ باسم ربک

د لوی او ښښونکي خدای ﷻ شکر په ځای کوو، چې موږ ته یې ژوند رابښلی، او د لوست او لیک له نعمت څخه یې برخمن کړي یو، او د الله تعالی پر وروستي پیغمبر محمد مصطفی ﷺ چې الهي لومړنی پیغام ورته (لوستل) و، درود وایو.

څرنګه چې ټولو ته ښکاره ده ۱۳۹۷ هجري لمریز کال د پوهنې د کال په نامه ونومول شو، له دې امله به د ګران هېواد ښوونیز نظام، د ژورو بدلونونو شاهد وي. ښوونکی، زده‌کوونکی، کتاب، ښوونځی، اداره او د والدینو شوراګانې د هېواد د پوهنیز نظام شپږګوني بنسټیز عناصر بلل کیږي، چې د هېواد د ښوونې او روزنې په پراختیا او پرمختیا کې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشرتابه مقام، د هېواد په ښوونیز نظام کې د ودې او پراختیا په لور بنسټیزو بدلونونو ته ژمن دی.

له همدې امله د ښوونیز نصاب اصلاح او پراختیا، د پوهنې وزارت له مهمو لومړیتوبونو څخه دي. همدارنګه په ښوونځیو، مدرسو او ټولو دولتي او خصوصي ښوونیزو تأسیساتو کې، د درسي کتابونو محتوا، کیفیت او توزیع ته پاملرنه د پوهنې وزارت د چارو په سر کې ځای لري. موږ په دې باور یو، چې د باکیفیته درسي کتابونو له شتون پرته، د ښوونې او روزنې اساسي اهدافو ته رسېدلی نشو.

پورتنیو موخو ته د رسېدو او د اغېزناک ښوونیز نظام د رامنځته کولو لپاره، د راتلونکي نسل د روزونکو په توګه، د هېواد له ټولو زړه سواندو ښوونکو، استادانو او مسلکي مدیرانو څخه په درناوي هیله کوم، چې د هېواد بچیانو ته دې د درسي کتابونو په تدریس، او د محتوا په لېږدولو کې، هیڅ ډول هڅه او هاند ونه سپموي، او د یوه فعال او په دیني، ملي او انتقادي تفکر سمبال نسل په روزنه کې، زیار او کوښښ وکړي. هره ورځ د ژمنې په نوي کولو او د مسؤولیت په درک سره، په دې نیت لوست پیل کړي، چې د نن ورځې ګران زده‌کوونکي به سبا د یوه پرمختللي افغانستان معماران، او د ټولنې متمدن او ګټور اوسېدونکي وي.

همدا راز له خوږو زده کوونکو څخه، چې د هېواد ارزښتناکه پانګه ده، غوښتنه لرم، څو له هر فرصت څخه ګټه پورته کړي، او د زده کړې په پروسه کې د ځیرکو او فعالو ګډونوالو په توګه، او ښوونکو ته په درناوي سره، له تدریس څخه ښه او اغېزناکه استفاده وکړي.

په پای کې د ښوونې او روزنې له ټولو پوهانو او د ښوونیز نصاب له مسلکي همکارانو څخه، چې د دې کتاب په لیکلو او چمتو کولو کې یې نه ستړې کېدونکې هلې ځلې کړې دي، مننه کوم، او د لوی خدای ﷻ له دربار څخه دوی ته په دې سپېڅلې او انسان جوړوونکې هڅې کې بریا غواړم.

د معیاري او پرمختللي ښوونیز نظام او د داسې ودان افغانستان په هیله چې وګړي یې خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزیر

دکتور محمد میرویس بلخي

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

شمېرې	سرليکونه	مخونه
لومړی لوست	دعا	۱
دويم لوست	نعت	۷
دريم لوست	سوله	۱۱
څلورم لوست	ادب څه ته وايي؟	۱۷
پنځم لوست	خوشحال خان خټک	۲۳
شپږم لوست	پښتو نحوه يا جمله پوهنه	۳۱
اووم لوست	ملي نظمونه	۳۹
اتم لوست	ولسي کيسه	٤۷
نهم لوست	سيد بهاوالدين مجروح	٥۳
لسم لوست	عروضي نظمونه	٦۱
يوولسم لوست	پښتو هنري نثر	۷۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

شمېرې	سرلیکونه	مخونه
دولسم لوست	د پښتو ادبیاتو لرغوني دوره	۷۷
دیارلسم لوست	ښځې او لنډۍ	۹۱
څوارلسم لوست	افضل خان او تاریخ مرصع	۹۹
پنځلسم لوست	پښتو لنډه کیسه	۱۰۷
شپاړسم لوست	ویلیام شکسپیر	۱۱۳
اووه لسم لوست	مېرمن سپینه	۱۱۹
اتلسم لوست	کاڼه (لنډه کیسه)	۱۲۵
نولسم لوست	لفظي صنعتونه	۱۳۱
شلم لوست	هجري او د هغه حبسیات	۱۳۷
یوویشتم لوست	پښتو سفرنامې	۱۴۳
دوه ویشتم لوست	معنوي صنعتونه	۱۴۹
درویشتم لوست	چاپېریال ساتنه	۱۵۷
څلورویشتم لوست	د هوتکو ادبي دربار	۱۶۳
پنځه ویشتم لوست	د ماین خطرونه	۱۷۱
شپږویشتم لوست	اصطلاحات او محاورې	۱۷۷
اووه ویشتم لوست	د روږدیوالي لاملونه	۱۸۳
اته ویشتم لوست	پښتو لهجې	۱۸۹
	وییپانګه	۱۹۵
	اخځلیکونه	۲۰۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعا

موږ مسلمانان د هر کار پیل د بسم الله په ویلو کوو، ځکه چې د بسم الله په ویلو سره په هر کار کې برکت پیدا کېږي او د کار پای په ښه شان سرته رسېږي. یا د خدای ﷻ نوم یادوو او یا د کار پیل په دعا سره کوو. د پښتو ژبې پخواني دیوانونه په حمد پیلېږي. حمد د خدای ﷻ ثنا او ستاینه ده او تل په نظم کې وي. ځینې کتابونه په مناجات هم پیلېږي. مناجات هم دعا ده چې له خدای ﷻ څخه غوښتل کېږي، کېدای شي چې په نظم کې وي او یا په نثر کې.
په پښتو ادب کې د مناجات خورا په زړه پورې نمونه په نظم کې د بیټ نیکه ده چې په تېرو ټولګیو کې مو لوستلې ده. موږ تل خدای ﷻ ته په زارۍ او دعا یو او له خدای ﷻ نه راز، راز غوښتنې لرو. تاسې په تېر ټولګي کې د پښتو کتاب د یونس خیبري په حمد پیل کړی و. د دې ټولګي د کتاب پیل د نومیالي شاعر ګل پاچا الفت په دعا سره کوو، چې خدای ﷻ زموږ په زده کړه کې خیر او برکت واچوي.

ـ د حمد او مناجات ترمنځ څه توپیر دی؟

ـ موږ ولې د کار په پیل کې دعا کوو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټول جهان واکداره! ته هر څه لرې او هر څه کوی شې. د هر چا امید تاته کېږي او هر څوك هر څه له تا غواړي. ستا خزانې او کارخانې ډکې دي. ستا په باغونو کې د شیدو او عسلو ویالې بهېږي.

ستا بخششونه او انعامونه بې پایانه دي. ستا د رحمت نور په ځمکو او آسمانونو کې نه ځايیږي.

فقیران او مسکینان درنه د ډوډۍ سوال کوي.

ماړه او بډایان درنه اشتها او د هضمولو قوت غواړي.

څوك درنه په زاریو او دعاګانو اولادونه غواړي. ځینې وایي چې مال او دولت راکړه!

یو وایي چې جنت مې په کار دی. بل وایي له دوزخه امان او پناه غواړم.

مرتبې او لوړې درجې له تا سره دي، کامیابي او موفقیت ستا په توفیق حاصلېږي. دین او دنیا ستا په لاس کې دي.

راحت، زحمت، عزت او ذلت ستا له خوا انسان ته رسي.

بهار او خزان ته راولې، مرګ و ژوند ستا په اختیار کې دی.

هر څه ته کوې او هر څه له تا غوښتل کېږي.

ددې جهان او د هغه جهان اجرونه، خیرونه، خوندونه او خوشحالۍ خلکو ته، ته ورکوې. زه پوهېږم چې تا سره هر څه شته.

مګر زه هر څه نه غواړم. زما دعا او د زاهدانو دعا، زما ارزو او د پادشاهانو ارزو یو راز نه ده.

زما سوال د بډایانو او مسکینانو له سواله ډېر توپیر لري.

زه نه وایم چې ځمکې او پیسې راکړه. نه غواړم چې عزت مې ډېر لوړ او رتبه مې لوړه شي، موټرونه او اسونه مې نه دي په کار.

قصرونه او عمارتونه نورو ته ورکړه!

پټي او باغونه هغه چاته وبخښه چې په خاورو نه مړېږي.

په بانکونو کې د سوداګرو پیسې زیاتې کړه.

د بزرګۍ اعتبار مه راکوه! ځکه چې ستا په طاعت او عبادت له خلکو نه اجر او عزت غوښتل راته ښه نه ښکاره کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه له دې ټولو نه تېر یم او نور څه غواړم.
زه هغه څه غواړم چې ته یې هم غواړې.
هو، زه ستا له رضا نه خلاف څه نه غواړم.
زه وایم په جهان کې د ظلم بیرغ نسکور کړه. حق او عدالت ته قوت ورکړه! په زړونو کې رحم او د خیر مینه واچوه!
په دماغونو کې د حق نور او د حقیقت رڼا پیدا کړه! ته کولای شې چې د ظلم قوت په ورو، ورو کاڼو میده، میده او ذرې، ذرې کړې یا د هوا په ماشو ظالمان تباه کړې.
مګر موږ د اتوم په بمونو هم دا کار نشو کولای.

د لیکوال لنډه پېژندګلوي:
ګل پاچا الفت د میر سید پاچا زوی او د سید فقیر پاچا لمسی دی. د لغمان په عزیز خان کڅ کې په (۱۲۸۸ هـ ش، ۱۹۰۹م) کال کې زېږېدلی دی. د ننګرهار او کابل په مدرسو کې یې زده کړې کړي دي او رسمي ماموریت یې د انیس د ورځپاڼې په اداره کې پیل کړی و. الفت د رسمي دندو په بهیر کې په لوړو څوکیو کارونه کړي دي او دوه دورې په پارلمان (ولسي جرګه) کې د خلکو د استازي په توګه هم پاتې شوی دی. ګل پاچا الفت د پښتو ژبې له پنځو ستورو څخه دی چې پښتو ژبې او ادب ته یې زیات خدمتونه کړي دي. ډېر کتابونه یې لیکلي دي چې مشهور یې دادي: غوره شعرونه، غوره نثرونه، لیکوالي (املا او انشا) ادبي بحثونه، څه لیکل یا لیک پوهه او نور...
ګل پاچا الفت په نظم او نثر دواړو کې د پوره صلاحیت خاوند و، چې غوره اشعار یې د شعرونو ټولګه او غوره نثرونه یې د معاصرو ادبي نثرونو په زړه پورې مجموعه ده.
ګل پاچا الفت په ۱۳۵٦ل کال د قوس په ۲۸مه نېټه له دې نړۍ څخه سترګې پټې کړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډیز:

په دې دعا کې له خدایه غوښتل شوي دي چې په نړۍ کې دې ظالم نه وي، ظلم او تېرى دې نه وي. دا تر ټولو غوره دعا ده، ځکه چې د ټول انسانیت خلاصون پکې نغښتى دى. کله چې ظالم او ظلم نه وي نو محکوم او مظلوم به هم نه وي. برابري، عدل او مساوات به وي او دا هغه څه دي چې د اسلام مبارك دین یې غواړي او د خداىﷻ رضا هم په دې کې ده. موږ هم باید تل له خپل خداىﷻ څخه د خیر دعا وغواړو چې په هغه کې د ټولو انسانانو خیر وي.

موږ باید خود غرضه او خودبین نه اوسو چې هر څه د ځان لپاره وغواړو، بلکې خپله هوساینه د نورو په هوساینې کې ولټوو.

هغه څه چې د ځان لپاره یې غواړو د نورو لپاره یې هم باید وغواړو. د اسلام مقدس دین موږ عدل، ورورۍ او برابرۍ ته رابولي نو باید موږ هم په خپلو کړو وړو کې دغه اصل په پام کې ونیسو. چاته ازار ونه رسوو. د چا په حق سترګې پټې نه کړو او په ورورۍ، سوله او امن کې ژوند وکړو.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې له ښوونکي څخه وروسته په وار سره متن په لوړ آواز ولولي او لاندې پوښتنو ته دې ځوابونه ووایي:

- د حمد او مناجات ترمنځ څه توپیر دى؟
- د دعا او مناجات ترمنځ څه توپیر دى؟
- مناجات په نظم کې وي که په نثر کې؟
- ولې د هر کار پیل په دعا سره کوو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ زده کوونکي دې په وار سره د متن لنډيز په خپلو خبرو کې ټولګيوالو ته وړاندې کړي.
۳ـ زده کوونکي دې په خپله خوښه په څو کرښو کې يوه دعائيه وليکي او په ټولګي کې دې يې واوروي.
٤ـ زده کوونکي دې متن په غور ولولي او په متن کې دې شخصي ضميرونه، ملکي ضميرونه او استفهامي ضميرونه په نښه کړي.

شخصي ضميرونه: د لومړي شخص، دويم شخص او دريم شخص لپاره کارول کېږي. په دوه ډوله دی، منفصل او متصل.
منفصل ضميرونه: هغه دي چې مستقل وي او له بلې کلمې سره پيوست نه وي.
لکه: زه، ته، دی، موږ، تاسې، دوی.
متصل ضميرونه: هغه دي چې په خپلواک ډول نه کارول کېږي له نورو نومونو سره يوځای وي لکه: مې، مو، يې، دې.
ملکي ضميرونه: چې يو څيز په چا پورې اړوند بولي، لکه: زما، ستا...
استفهامي ضميرونه: د پوښتنې لپاره کارول کېږي، لکه: څوک، چا.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې دغه دعائيه شعر په غور ولولي او مفهوم دې په خپلو کتابچو کې وليکي، په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې واوروي:

که هر څو يم له عمله بېنوا
ربه ته مې د اميد غوټچه کړې وا
ما له قهره په امان کړې ذوالجلاله
يا جماله رحم ته وکړې پر ما

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـر نېـکـی بـانـدې قـوت راکـــړې قـادره!
لــه بـــدی مــې پــه امـــان لـــرې مـولا
و نېکی تـه مې محتاج نـه یـې خاونـده
نـــه زمـــا پـــه بـدعـتـو لـــرې پـــروا
ستـا لـه واړو مناهـیو نـجات راکــړې
پــر مـــا امـــر کـــړې قـایـم تـــر ابـــدا
هر عادت مې پر طاعت باندې حساب کړې
کـه صحیح چـېـرې لـه مـا نـه سـې ادا
د شـیـطـان لـه بـده مکـره نـجات راکـړې
هــم د نـفس لـه وسـوسـې او لـه هـوا
پـه یقیـن کـې مـې لـرې بـاور لـه مخه
مـــا لـــه مـلـکـه د گـمـــان لـــرې جـدا
مـا تـوانـگـر د قـنـاعـت پـه خـزانـه کـړې
چـې مـې نـه وي وسـوسـه د دې دنـیـا
امـیـد ډېـر لـرم بـاري ستـا و کـرم ته
چـې غـالبـه مې پـر خـوف بـانـدې رجـا
ستا دیـدار بـه روزي زمـا ((جـمـعـه)) کړې
پـه نـصیـب، مـې شـفـاعـت کـړې د پېشوا

حاجي جمعه بارکزی

حاجي جمعه بارکزی د پښتو ژبې شاعر و چې له ۱۲۰۰ هـ. ق. نه تر ۱۲۵۹ هـ. ق. پورې يې ژوند کړی دی. دی د کندهار په زاړه ماشور کلي کې اوسېده او د سردار کندل خان معاصر و. د خپل وخت عالم او صوفي شاعر و. د نقشبنديه طريقې پیرو و. څو ځلې حج ته په پښو تللی و. د ده په شعرونو کې د کندل خان د حکومت ګډوډيو او ظلمونو ته اشاره شوې ده او هم يې د پښتنو غازيانو هغه حملې يادې کړې چې د انګرېزانو پر خلاف يې کړې دي. ديوان يې د افغانستان د علومو اکاډمی له خوا په ۱۳۶۰ هـ. ش. کال چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نعت

نعت هغه موزون کلام دی چې د اسلام د ستر پیغمبر محمدﷺ ستاینه پکې شوې وي.
په نعت کې معمولاً شاعر د حضرت محمدﷺ د سیرت ستاینه کوي او د دې په څنګ کې ورسره د خپلې مینې اظهار کوي. په پښتو شعر کې له لرغونو زمانو څخه تر کلاسیکې شاعرۍ او ننني شعر پورې دا لړۍ راروانه ده.

د پښتو شعر په زیاترو دیوانونو کې له حمد څخه وروسته د اسلام د ستر لارښود حضرت محمدﷺ په اړه نعت ویل شوی دی.

کله کله دا ستاینه په نثر کې هم وي خو بېلګې یې په نظم کې زیاتې دي. په پښتو کې حمدونه او نعتونه په جلا جلا مجموعو کې هم راټول او خپاره شوي دي. په دې لوست کې مو د کلاسیکې دورې د یوه شاعر خواجه محمد بنګښ یو نعت غوره کړی دی.

نعت څه ته وایي او موضوع یې څه وي؟

ستاسې کوم نعت په یاد دی څو بیتونه یې په ټولګي کې نورو ته واوروئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمده ستا و لور ته به سفر کړم
په لېمو به در روان شپه به په سر کړم
رنګینه جامې به واغوندم حبیبه!
ځان به ستا د بورجلونو قلندر کړم
زه که ستا تر مبارکې روضې ورشم
په بڼو به دې جارو خاورې د در کړم
سعادت د دواړو کونو زما دادی
چې په خاورو، دې روښان دواړه بصر کړم
پیشکشي مې د عمل په مخکې نشته
شرمنده به در حاضر دا خپل بشر کړم
جګې جګې نوراني جمال څرګند کړه
د غفلت توره تیاره شوه چې نظر کړم
ته نظر د عنایت رابانديې وکړه
بېهوده مینې هر ګور سره اوتر کړم
زه خواجه محمد هر ګوره ګنهګار یم
ډېر امید له شفاعته د سرور کړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شاعر لنډه پېژندګلوي:

خواجه محمد بنګښ د پښتو ادبیاتو د منځنۍ دورې شاعر دی. د مغلي پاچا اورنګزیب د پاچاهۍ په وخت کې یې ژوند کاوه. د خوشحال خان خټک معاصر او د پښتنو د بنګښو قبیلې ته منسوب دی. په بنګښو شاعرانو کې لومړنی د دیوان خاوند شاعر دی. دیوان یې په پېښور کې چاپ شوی دی. خواجه محمد بنګښ په پېښور کې ژوند کاوه او د تصوف په سلسله کې د چشتیه طریقې پیرو و. دی د شیخ عبدالرحیم مرید و.

د ده په اړه پوره معلومات نشته. د زېږېدنې او مړینې نېټه یې معلومه نه ده. قبر یې هم معلوم نه دی. شعرونه یې عشقي، عرفاني او اخلاقي مضامین لري. خواجه محمد بنګښ د خپلو یارانو په مړینه ډېرې ښې مرثیې لیکلې، خو د ده مرثیه چا نه ده لیکلې.

د پښتو ژبې یو شاعر بیدل یې د یوه نکته دان شاعر په توګه یادوي. خواجه محمد بنګښ په خپل یوه شعر کې د اورنګزېب د پاچاهۍ وخت ته داسې اشاره کوي:

د اورنـګ پـه پـادشـاهۍ کـې مـې نـیـاو نـه شي
زه خــواجـه مـحـمـد بــه ووځــم بـل لــور ته

د متن لنډیز

نعت هغه موزون کلام دی چې د اسلام د ستر پیغمبر حضرت محمدﷺ ستاینه پکې راغلې وي. پښتو دیوانونه په حمد پیلېږي او ورپسې نعت راځي چې په نعت کې د حضرت محمدﷺ د سیرت ستاینه کوي. خواجه محمد بنګښ چې د کلاسیکې دورې شاعر دی په دغه نعت کې یې د حضرت محمدﷺ مزار ته د ورتلو ارمان کړی او د خپلو ګناهونو د شفاعت هیله ترینه لري، شاعر خپله نېکمرغي داګڼي چې د ده تر مزاره ورشي او د عنایت نظر ورباندې وشي. په پښتو پخوانیو او اوسنیو شعرونو کې د نعتونو نمونې زیاتې دي چې شمېر یې سلګونو ته رسېږي. ځینې نعتیه مجموعې هم په معاصره دوره کې خپرې شوي دي چې یو شمېر نعتونه یې راټول کړي دي. ځینې داسې پښتانه شاعران هم شته چې د نعتونو مستقلې مجموعې لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې له ښوونکي وروسته په وار سره متن په لوړ آواز ولولي. ښوونکی دې د زده کوونکو سم ویل وڅاري.

۲ـ څو تنه زده کوونکي دې په وار سره د نعت یو، یو بیت معنا کړي او نور زده کونکي دې د نعت سم ویل او سمه معنا کول وڅاري.

۳ـ زده کوونکي دې لاندیني لغتونه معنا او په مناسبو جملو کې وکاروي:

حبیب، بورجل، قلندر، روضه، سعادت، بصر، جګې جګې، جمال، عنایت، اوتر، شفاعت، سرور.

٤ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د پورته نعت ویونکی څوك او د چا معاصر و؟
- د کوم پاچا په وخت کې یې ژوند کاوه؟
- د دې شاعر د شعرونو موضوعات څه دي؟

٥ـ د لاندې بیتونو مفهوم په وار سره په شفاهي توګه وواياست:

پیشکشي مې د عمل په مخکې نشته
شرمنده به در حاضر دا خپل بشر کړم
جګې جګې نوراني جمال څرګند کړه
د غفلت توره تیاره شوه چې نظر کړم

٦ـ زده کوونکي دې په شعر کې نومځري (ضمیرونه) په نښه کړي او ودې وايي چې کوم نومځري دي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې د اسلام د ستر پیغمبر محمد ﷺ په اړه په یو مخ کې لیکنه وکړي او په بله ورځ دې خپله لیکنه په پښتو درسي ساعت کې واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سـوله

جګړه او سوله د انسانانو له ژوند سره سمه راروانه ده. سوله د جګړې ضد کلمه ده. په جګړه کې انسان وژنه، بربادي او ناخوالې وي.

ټولنيز ژوند له ګډوډيو سره مخامخ کېږي. په سوله کې آرامي، خواخوږي، سوکالي او امن وي. سوله ټولنيز ژوند تنظيموي او د جګړې ناخوالې له منځه وړي. جګړه د تباهۍ او بربادۍ نوم دی او سوله د آرامۍ او ودانۍ ضمانت کوي. جګړه نه ګټه لري او نه ګټل، سوله نه ماته لري او نه بايلل. په دې لوست کې به تاسې د سولې د ارزښت او ګټو په اړه ولولئ چې ژوند پرته له سولې څومره ستونزمن او له کړاو نه ډک دی.

ـ که سوله نه وي نو ژوند به له کومو ستونزو سره مخامخ وي؟

ـ په سوله کې د انسانانو د ژوند کوم حقونه خوندي دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله د صلحې په بڼه یوه عربي کلمه ده چې ډېرې معناوې لري، خو یوه معنا یې چې ډېره کارول کېږي هغه د جنګ جګړې بندول دي.

سوله د جنګ بندول، د شخړو لرې کول او د اختلافاتو ختمول دي. یا سوله هغه تړون دی چې جنګ او شخړې پرې ختمېږي. که په کوم ځای کې سوله نه وي، نو هلته خلک یو له بل سره په جګړه اخته وي. د ژوندانه ټول ورځني کارونه نه شي کولای او خلک دې ته اړ کېږي چې لرې ځایونو ته مهاجر شي او ژوند په سختۍ تېر کړي. په جګړه کې خلک وژل کېږي. میندې او پلرونه بې اولاده کېږي، ماشومان بې پلاره او بې موره کېږي.

په جګړه کې خلک د ټوپک په ژبه غږېږي او په ځمکو کې د غنمو پر ځای ماینونه او بمونه کري. په ماینونو زرګونه خلک وژل کېږي او ځینې خپل لاسونه، سترګې او پښې پکې له لاسه ورکوي. ماینونه د خلکو ژوند اخلي او هېواد ورانوي. که سوله نه وي، خلک خپه او ژوند په سختۍ تېرېږي.

په انساني ټولنه کې ډول ډول خلک دي. انسانان کله یو له بل سره جوړېږي او کله نه جوړېږي. نارینه، ښځې، ځوانان او سپین ږیري د هر څه په اړه بېل، بېل نظرونه لري. دا څه بد کار نه دی. که موږ په کومه خبره له چا سره نه جوړېږو، کومه ګناه نه ده، خو که له یو بل سره خبرې وکړو، نو څرګندېږي چې کومه خبره د ټولو په ګټه ده. که څوک زموږ خبره نه مني موږ حق نه لرو چې هغه مجبوره کړو چې باید حتماً زموږ خبره ومني. موږ باید دا زده کړو چې خبرې په دلیل سره وکړو او منطقي وغږېږو. که چېرې څوک د ټوپک په زور مجبور کړو چې زموږ خبره ومني، نو هغه به له موږ نه ډار شوی وي. په زړه کې به یې زموږ خبره نه وي منلي او له موږ نه به کرکه هم کوي.

موږ باید په دې وپوهېږو چې خلک ډول، ډول دي. د یو لاس ګوتې هم برابرې نه دي. یو تور، بل سپین، څوک جګ، څوک ټیټ، څوک چاغ او څوک ډنګر دی. یو په یوه ژبه خبرې کوي او بل په بله ژبه. سره له دې چې یو له بله توپیر لرو، خو د ځان او خپلو کورنیو لپاره هغه څه غواړو چې ټول یې غواړي. خواړه، د ښکلو اوبه، د اوسېدو ځای او د ژوند د چلولو لپاره کار.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ ټول دا هيله لرو چې زموږ اولادونه روغ، غښتلي او کورنۍ مو خوشحاله وي. دې هیلې ته د رسېدو لپاره موږ باید په سوله او آرامۍ کې ژوند وکړو.

په دې نړۍ کې چې موږ ژوند کوو، نو خلک ډول ډول دي او باید چې همداسې وي، ځکه که ټول خلک یو ډول وای دا دنیا به پیکه او بې خونده وای. د همدې لپاره د یوه سړي ځېره بل ته ورته نه ده. یو سړی یو کار ښه کولای شي او بل سړی بل کار. یو دهقان دی او بل ختګر. څوک د اوسپنې کار کوي او څوک د وریو او وریښمو کار، یو سوداګري کوي او بل دوکانداري، یو مستري دی او بل ترکاڼ. موږ په خپل ورځني ژوند کې دې ټولو کسانو ته اړ یو. که څوک موږ ته ورته نه دی، یا یې جامې زموږ غوندې نه دي او یا یې غړېدا بل ډول ده، د دې معنا دا نه ده چې هغه له موږ نه ښه او یا بد دی. څه پروا کوي که موږ یو له بله توپیر لرو؟ که څوک یو کار زموږ په څېر نه کوي، موږ یې باید بد ونه ګڼو. موږ یې له نورو زده کوو، نو نور خلک کولای شي چې له موږ نه یې زده کړي. که موږ یو بل ته درناوی ونه کړو او یو له بل سره ناسته ولاړه او خبرې ونه کړو، نو سوله به نه وي.

د انسانانو ترمنځ توپیرونه اختلافات رامنځته کوي، خو د اختلافاتو پالل اختلافات زېږوي. دا باید په یاد ولرو چې د اختلافاتو د حل ډېرې لارې شته. کله چې ماشومان په خپل منځ کې جنجال کوي نو مور او پلار یې ورسره خبرې کوي او جوړوي یې. کله چې د ګاونډیانو ترمنځ ستونزې پیدا شي، جرګه یا شورا ورسره مرسته کوي چې یو له بل سره روغه وکړي. کله کله بیا خلک د خپلو ستونزو د حل په خاطر قاضي، وکیل او محکمې ته ورځي. که هېوادونه یو له بل سره شخړه ولري، پخپلو منځو کې کښېني او د حل یوه لاره پیدا کوي. که په دې هم جوړ نه شي، نو د ملګرو ملتونو له موسسې څخه مرسته غواړي، لنډه دا چې د اختلاف د حل لپاره ډېرې لارې شته. موږ باید خپل اختلاف د خبرو او جرګو له لارې حل کړو، نه د زور له لارې. زور بدمرغي راولي، زور اختلاف نه حل کوي، بلکې اختلاف زیاتوي.

نو لازمه ده چې موږ خلک سولې ته راوبلو او ورته وښیو چې د جګړې پر ځای سولې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته غاړه کېږدي.

د یونسکو کړنلاره په دې جملې پیلېږي: (څرنگه چې جگړه د انسانانو له ذهن څخه پیلېږي، نو د سولې د دفاع سنگر هم باید د انسانانو په ذهن کې رامنځته شي.)

په پښتو لیکني (تحریري) او نالیکني (شفاهي) ادبیاتو کې هم په سوله او امن ټینگار شوی دی او تل یې خلک سولې او امن ته رابللي دي. د پښتو په شفاهي ادبیاتو کې لکه لنډۍ او ځینې نورو ډولونو کې، دغه موضوع ډېره ښه انځور شوې ده. په زیاتو لنډیو کې جنگ غندل شوی او ناوړه پایلې یې په گوته شوي دي، لکه:

د ښـــو ټـــوپـــکـــو وســـتـــاکـــاره
د ښو ځوانانو خون به ستا په غاړه وینه

همدارنگه په پښتو شعر کې هم له لرغونو زمانو څخه رانیولې تر ننه پورې سوله او امن ستایل شوی، جنگ یې غندلی او سولې ته یې خلک رابللي دي.

د منځنۍ دورې یو شاعر ملا جانان فدوي هوتک جگړه مارو ته د سولې په هکله داسې وایي:

عـــارفـــان کـــا لـــه جـــهـــانـــه ســـره ســولـــه
تـــا تـــړلـــی پـــه جـــهـــان د ســـولـــې ور دی

همدارنگه د پښتو ژبې پخوانیو او اوسنیو شاعرانو هېڅکله سوله له پامه نه ده غورځولې او جنگ یې غندلی دی.

رحمان بابا په دې لاندې شعر کې په خومره ښکلي ډول خلک سولې ته رابللي دي:

کـــر د گلـــو کړه چې ســـیمه دې گلزار شـــي — اغزي مه کره په پښو کې به دې خار شي
کوهـــی مـــه کنـــه د بـــل ســـرې پـــه لارکې — چېرې ستا به د کوهي په غـاړه لار شي
آدم زاد پـــه معنـــا واړه یـــو صـــورت دی — هـــر چـــې بـــل آزاروي هـــغـــه آزار شي
هغـــه زره بـــه لـــه تویانـــه پـــه امـــان وي — چې کښتې غوندې د خلکو باربردار شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په معاصره شاعري کې سوله له هرې دورې څخه زياته راغلې ده او ولسونه يې د سولې په ساتلو مکلف ګڼلي او د جګړې تباهي او بربادي يې يو په يو بيان کړې ده. په معاصر شعر کې مو دلته دوه نمونې غوره کړي دي چې تاسې به يې ولولئ

مينه کر دی په وطن کې د ګلونو
مينه ژوند او سعادت دی د قامونو

د ژوندون ترخه په مينه خواږه کيږي
ورکوي مينه خواري د ولسونو

کوم قامونه چې په مينه سره ژوند کړي
تل وي خلاص د زمانې له افتونو

مينه مينه ده چې جوړ پرې دا جهان دی
مينه اصل د وجود او د انسان دی

ارسلان سليمي

چې خپل کور ودانوم زه
د بل کور نه ورانوم زه

نه مې چا سره بدي شته
نه مې چاته بدنيتي شته

له هر چا مې ورورولي ده
خپل پردي سره اشتي ده

زه هر چا له ښه غواړم
زه چې ځان له ښه غواړم

دوست محمد کامل مومند

د متن لنډيز:

سوله د جګړې بندول دي. سوله د جګړې ضد کلمه ده، په جګړه کې وژنه، ورانول او له تباهۍ او بربادۍ نور څه نشته. په سوله کې آرامي، ورورولي، مهرباني، سوکالي او ترقي ده.

انسانان په خپلو منځو کې توپيرونه لري او هر سړی د خپل استعداد او توان سره يو کار کوي. ځکه چې موږ يو د بل کار ته اړ يو. د انسانانو ترمنځ اختلافات هم شته خو دا اختلافات د خبرو اترو له لارې بايد حل شي. هېڅوک حق نه لري چې په چا باندې په زور يوه خبره ومني.

که اختلافات شديد شي، نو د حل لپاره يې سپين ږيري، جرګې، محلي شوراګانې شته. له دې سره قاضي، وکيل او محکمې هم شته چې شخړې حلوي.

د هېوادونو ترمنځ که اختلافات پيدا کيږي نو ملګري ملتونه يې حلوي. هر ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

اختلافات د خبرو او مذاکرې له لارې حل کېدای شي، نو لازمه نه ده چې د جګړې لاره ونیول شي او سوله له منځه لاړه شي.
موږ ټولو ته لازمه ده چې د سولې د دفاع او ساتنې فکر د انسانانو په ذهنونو کې وروزو، ځکه چې جګړه هم له همدغه ځای څخه پیلېږي.

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې د ښوونکي له لوستلو څخه وروسته د متن یو، یو پراګراف ولولي او مفهوم دې څرګند کړي.

۲ــ زده کوونکي دې په دوه پراګرافونو کې د جګړې زیانونه او د سولې ګټې ولیکي او په وار سره دې په ټولګي کې واوروي.

۳ــ زده کوونکي دې په وار سره په لاندې موضوع باندې خبرې وکړي او خپل خپل نظر دې څرګند کړي (څنګه کولی شو د خلکو په ذهنونو کې د سولې ساتنې اصل وروزو.)

٤ــ (خلک ډول ډول دي) زده کوونکي دې ووایي چې دا جمله څه معنا لري. د ټولنې په ګټه ده که په تاوان؟

۵ــ دوه زده کوونکي دې د نورو په استازیتوب په وار سره په دې خبرې وکړي چې څنګه کولای شو اختلافات حل کړو؟

٦ــ زده کوونکي دې په دې خبرې وکړي چې ښځې د سولې په راوستو کې څه رول لوبولای شي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کورونو کې متن په غور سره ولولي او بیا دې د دې متن په رڼا کې د سولې په هکله یوه لیکنه وکړي. بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې د نورو ټولګیوالو په وړاندې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادب څه ته وايي؟

موږ په ښوونځي کې او هم له ښوونځي څخه د باندې ځينې کلمې اورو او يا يې په کتابونو او مجلو کې لولو، خو په اړه يې دومره معلومات نه لرو چې ورباندې وپوهېږو، د بېلګې په توګه ادب، ادبيات، ادبپوهنه، کره کتنه، ادبي تاريخ، ادبي ژانر او داسې نورې کلمې يا اصطلاحات چې په ادب يا ادبياتو پورې اړه لري، خو ځينې به يې له معنا او تعريف سره لازمه آشنايي نه لري. د دې لپاره مو په دې لوست کې په ادب خبرې کړې او د ادب ځينې ځانګې مو درته په لنډه توګه روښانه کړې دي چې د ادب هره ځانګه په لنډ ډول وپېژنئ.

ـ ادب څه ته وايي؟

ـ شعر او داستان هم د ادب برخې دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

پخوانیو د آدب د کلمې په هکله ویل چې د ادب کلمه له (هذب) څخه اخیستل شوې چې (هذب) د بې عیبه معنا لري. د (هذب) کلمه به د هغې ونې لپاره استعمالېده چې څانګې او ښاخونه به یې پرې شول او صافه به شوه.

وروسته بیا دا کلمه د هغه چا لپاره کارېده چې عیبونه به یې ورک شول او مهذب به شو. وروسته دغه (هذب) په ادب واوښته.

د ادب کلمه په تهذیب هم معنا شوې لکه څه شی چې له چا سره لایق او مناسب وي دې ته هم ادب ویل کېږي. په تعریف کې به یې داسې ویل کېدل چې ادب هغه پوهه ده چې انسان په خپله وینا او بیان کې له تېروتنې څخه ساتي. همدارنګه ادب پوهې، زیرکی اخلاقي تهذیب او فضیلت ته هم وایي او په اصطلاح کې هغه پوهه او ریاضت دی چې انسان ته فضیلت ورېه برخه کوي او په خپلو کړو وړو کې یې له تېروتنې څخه ژغوري.

په اوسنیو څېړنو کې ادب یو ژبنی هنر دی چې واقعیتونه په انځورونو کې وړاندې کوي. ادب واقعیت مخامخ او نېغ په نېغه نه بیانوي، بلکې په ښکلي او احساس پاروونکي شکل یې وړاندې کوي. شاعر او لیکوال له واقعیت څخه خپله اخیستنه کوي او بیا یې په عاطفي بڼه انځوروي. د ادبي ژانر (شعر، کیسې، ډرامې، طنز او نورو) مهمه ځانګړتیا دا ده چې احساس ولېږدوي او که دا کار ونه کړي او د اورېدونکي یا لوستونکي پر عواطفو اغېزه ونه کړي، هغه ادبي اثر نه دی. ادب مخامخ نصیحت او لارښوونه نه کوي خو یوه پېښه داسې بیانوي چې تر لوستلو وروسته د شخص په سلوك او فکر کې مثبت بدلون راولي. بد ته بد ووایي او له ښو سره مینه وکړي. ادبیات د انسان ښکلاییز ذوق تسکینوي، سرکښه غرایز تعمیروي، شډل ذوقونه یې تربیه کوي. د غمونو او اندېښنو په وخت کې انسان ته تسلي ورکوي. ادبیات دوې مهمې برخې لري چې یوه یې تخلیقي ادبیات او بله یې تحقیقي ادبیات دي.

تخلیقي یا هنري ادبیات هغو ادبي آثارو ته ویل کېږي لکه شعر، داستان، ډرامه، طنز، ادبي ټوټه، تکل او داسې نور... تحقیقي ادبیات د ادبي آثارو د ماهیت، منشاء، تکامل او

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرنګوالي په باره کې څېړنې ته ویل کېږي. په بله وینا تخلیقي ادبیات هنري ادبي آثار دي او تحقیقي ادبیات ددغو آثارو په باره کې بحث او څېړنه ده چې دغو تحقیقي ادبیاتو ته ادبپوهنه هم وایي.

ادبي ژانرونه

ژانر (genre) فرانسوي کلمه ده چې د نوع یا ډول معنا لري. ادبي اثار د شکل او جوړښت له پلوه د یوه یا بل ژانر په ډله کې راځي. په اروپا کې پخوا دغه ژانرونه منل شوي وو:

اپیک، لیریک او ډراماتیک

اپیک حماسې ته وایي. په نثر او نظم دواړو کې راتلای شي. د اپیک یا حماسې ځینې نامتو نمونې دا دي: د هومر ایلیاد او اودیسې، د هند مهابهارا ته، د فردوسي شاهنامه، د پښتو آدم خان درخانی او مؤمن خان او شیرینو.

د لیریک کلمه له لاتین څخه راوتلې ده. لایر د موسیقۍ یو ډول تاریزه اله وه چې سندرې به ورسره ویل کېدې. لیریک کلمه د غنایي اشعارو لپاره کارول کېږي چې دغه اشعار د تخیل، هیجان او ترنم څرګندې نښې له ځان سره لري او د شاعر ځانګړي احساسات څرګندوي. په اوسني وخت کې ناول، لنډه کیسه، شعر، ادبي ټوټه او تکل منل شوي ادبي ژانرونه دي. په اوسني وخت کې د ژانر اصطلاح په پراخ مفهوم استعمالېږي، لکه داستان یو ادبي ژانر دی او د داستان هر ډول لکه لنډه کیسه، ناول، طنز او تکل هر یو ځانته ادبي ژانر دی.

همدارنګه په لیریک کې شعر ژانر دی او بیا د شعر نور ډولونه لکه غزل، قصیده، مثنوي، رباعي او داسې نور هر یو د شعر ډولونه دي.

په اپیک یا حماسه کې هم پخوا دوه ژانرونه ډېر مشهور وو، لکه: تراژیدي او کمیډي.

د ادبپوهنې څانګې

ادبپوهنه درې څانګې لري: ادبي تیوري، ادبي کره کتنه او ادبي تاریخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبي تیوري د ادبي آثارو پر منشاء، ماهیت، تکامل، ارزښت او د ارزونې پر مېتود او لارو بحث کوي. د ادب تیوري د ادبپوهنې د نورو څانګو لپاره اصول او لارې چارې برابروي.

د مثال په توګه ادبي کره کتونکی چې یو ادبي اثر ارزوي د ارزونې معیارونه له ادبي تیورۍ څخه ترلاسه کوي.

د ادبپوهنې بله څانګه ادبي کره کتنه ده. ادبي کره کتنه پر ادبي اثارو قضاوت کوي د ادبي آثارو ښه او بد، ښکلي او بدرنګه اړخونه رابرسېره کوي. په ادبي کره کتنه کې باید له شخصي مینې، کینې، توهین او سپکاوي نه ډډه وشي او له علمي قضاوت او علمي ژبې څخه کار واخیستل شي.

د ادبي کره کتنې هدف دادی چې له لوستونکي سره د ادبي اثر په ارزونه کې مرسته وکړي او لیکونکي ته لارښوونه وکړي چې د خپلې لیکنې نیمګړتیاوې او ښېګڼې وپېژني.

ادبي کره کتنه په هغه ټولنه کې ډېره اغېزه اوګټه لري چې د بیان او تخلیق آزادي وي. که چېرې دا نه وي نو هلته ادبي کره کتنه د اختناق او سانسور د وسیلې په توګه استعمالیږي.

د ادبپوهنې بله مهمه څانګه ادبي تاریخ دی چې د ادب تاریخ او د ادبیاتو تاریخ هم ورته وایي. د ادب تاریخ هغه پوهنه ده چې د هنري ادبیاتو د پیدایښت او ودې جریان له تاریخي شرایطو سره د ارتباط په لړ کې څېړي. لکه د انسان ژوند چې څومره په ادب کې ځلېدلی، رابرسېره کوي یې. ادبي تذکره له ادبي تاریخ سره توپیر لري. په ادبي تذکره کې د لیکوال او شاعر پېژندګلوي (بیوګرافي) راځي او په ادبي تاریخ کې ادبي جریان او تحول څېړل کېږي.

د ادب دغه یاد شوي ډولونه په شلمه پېړۍ کې پښتو ژبې ته رانوتل او وپالل شول، ځکه چې شلمه پېړۍ د پښتو ادبیاتو د پرمختګ او پراختیا پېړۍ ده. په همدې پېړۍ کې د پښتو هنري نثر رامنځته شو. په همدې پېړۍ کې پښتو ناولونه، ډرامې، لنډې کیسې، ادبي ټوټې، سفرنامې، راپورتاژونه، ځان پېژندنې، تکلونه او نور ادبي ژانرونه رامنځته شول.

په همدې پېړۍ کې پښتو آثار د چاپ غېږې ته ولوېده. پښتو د راډیو په څپو کې خوره

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه. پښتو د سینما په پرده پلې شوه. پښتو د تلویزیون او کمپیوټر په سکرین راغله.

په دې پېړۍ کې پښتو ته ټول امکانات برابر شول چې د عصر غوښتنه او د وخت ضرورت و. د دغو امکاناتو تر څنګه دا اړتیا هم پیدا شوه چې پښتانه لیکوال له نویو غوښتنو سره سم لیکنې وکړي او نړیوال معیار په نظر کې ولري.

له همدې کبله په روانه پېړۍ کې د لیك او لیکوالۍ لارښودونه هم ولیکل شول او د لیکوالۍ، املا او انشا لوستونه په درسي کتابونو کې هم شامل شول.

د متن لنډیز:

ادب یو ژبنی هنر دی چې واقعیتونه په انځورونو کې وړاندې کوي. ادب دوې مهمې برخې لري چې یوه یې تخلیقي ادبیات او بله یې تحقیقي ادبیات دي. تخلیقي ادبیات ادبي آثارو ته ویل کېږي لکه شعر، داستان، ډرامه او نور... تحقیقي ادبیات د ادبي آثارو د ماهیت منشاء، تکامل او څرنګوالي په باره کې څېړنې کوي په بله وینا تخلیقي ادبیات هنري ادبي آثار دي او تحقیقي ادبیات د دغو آثارو په باره کې بحث او څېړنه کوي. تحقیقي ادبیاتو ته ادبپوهنه هم وایي. ادبپوهنه درې څانګې لري: ادبي تیوري، ادبي کره کتنه او ادبي تاریخ.

ادبي تیوري د ادبي آثارو پر منشاء، ماهیت، تکامل، ارزښت او د ارزیابۍ پر مېتود بحث کوي. ادبي کره کتنه پر ادبي آثارو قضاوت کوي. د یو اثر ښې او بدې خواوې رابرسېره کوي او لیکوال ته لارښوونه کوي.

د ادب تاریخ هغه پوهنه ده چې د هنري ادبیاتو د پیدایښت او ودې جریان له تاریخي شرایطو سره د ارتباط په لړ کې څېړي. دا درې واړه څانګې یوه له بلې سره ارتباط لري او یو د بل مرستندوی دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او لاندې پوښتنو ته دې ځوابونه ووايي:

ــ د ادب کلمه له څه شي نه راوتلې ده؟

ــ ادب په څو برخو وېشل کېږي؟

ــ ادبپوهنه کومې څانګې لري؟

ــ ادبي تاريخ څه ته وايي؟

ــ ژانر، اېپيک او ليريک کلمې څه شي ته استعمالېږي؟

۲ــ زده کوونکي دې د هغو ادبي ژانرونو نمونه واخلي چې دوی يې پېژني؟

۳ــ خو زده کوونکي دې په وار سره په کره کتنه خبرې وکړي چې کره کتنه څه ګټې لري؟

٤ــ تاسې په پښتو ژبه کې کوم اوسني ليکوال پېژنئ؟

۵ــ زده کوونکي دې د خپل راتلونکي په هکله يو يو پراګراف وليکي او په وار سره دې په ټولګي کې واوروي؟

٦ــ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي:

(فضيلت، رياضت، تهذيب، منشاء، ماهيت، تکامل، اختناق، سانسور، تحول).

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د متن په موضوعاتو کې ځانته يوه موضوع وټاکي او په اړه دې لس کرښې وليکي، په راتلونکي درسي ساعت کې دې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشحال خان خټک

د پښتو ادب منځنۍ دوره په نوميالیو شاعرانو ښکلې ده چې هر يو يې ځانته ځانګړی ځای او آثار لري. يو له دغو نوميالیو څخه خوشحال خان خټک دی چې پښتو ادب پرې وياړي. دغه د تورې او قلم خاوند پښتو ادب ته ډېر ارزښتمن کتابونه په ميراث پرې ايښي دي.

خوشحال خان خټک د پښتو ادب سرلاری دی چې د حماسي سبک په رامنځته کېدو يې ډېر لارويان په ځان پسې روان کړي. په دې لوست کې به د ده د ژوند او ادب پر بېلابېلو اړخونو پوه شئ.

- تاسې د خوشحال خان خټک په هکله څه معلومات لرئ؟
- خوشحال خان خټک پښتو ادب ته څه ورکړي دي؟
- ولې خوشحال د هند د حکمرانې مغلي کورنۍ پر ضد جنګېده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشحال خان خټک د هند د مغلي پاچا نور الدين جهانګير په وخت کې په (۱۰۲۲هـ ق)، (۱۶۱۳م) د پېښور په اکوړه کې وزېږېد.

پلار يې شهباز خان، نيکه يې يحيی خان او غور نيکه يې ملك اکوړی و. خوشحال خان په خپله يوه قصيده کې خپله پېژندګلوي په دې ډول کوي:

زه خوشحال د شهباز خان يم چې تورزن يم کان په کان
شهباز خان د يحيی خان و چې بل نه و هسې ځوان
يحيی خان د اکوړي و چې په توره شو سلطان
د اکبر بادشاه په دور شو د خپل ولس ستر خان
د هجرت زر دوه ويشت سن و
چې زه راغلم په جهان

د خوشحال خان مشر نيکه ملك اکوړی د هند د مغلي پاچا جلال الدين اکبر له خوا د خټکو د مشر په توګه وټاکل شو. اکبر پاچا ملك اکوړي ته له خير اباد څخه تر نوښاره پورې سيمه په جاګير کې ورکړه. د سرك ساتل او په پاچاهي لاره باندې د ښارويو د تګ راتګ د محصول ټولولو امتياز هم ده ته ورکړل شو.

د خوشحال خان ژوند له ماشومتوب څخه تر سپين ږيرتوبه پورې له حوادثو ډك دی.

دی شپږ کلن و چې په لنډي سيند کې ډوب شو، خو د کلي د يوې ښځې په واسطه وژغورل شو.

په اته کلنۍ کې پرې له څېرې څخه يو کاڼی راولويد او سر يې داسې ټپي شو چې يوه اونۍ له مرګ سره لاس و ګرېوان و، خو وروسته ورو، ورو په رغېدو شو.

د واده په شپه سختې تبې نيولی و او د کورنۍ غړو په بړستنو کې داسې پټ کړی و چې د ساه ايستلو توان يې نه و. خوشحال خان د پلار له مړينې وروسته د خپل قوم مشر وټاکل شو. دغه وخت د هند پاچا شاه جهان و او له خوشحال خان سره يې اړيکې ښې وې، خو کله چې اورنګزيب خپل ورونه مړه کړل او خپل پلار شاه جهان يې بندي کړ، نو خوشحال

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان يې هم په (۱۰۷٤هـ ق)، (۱٦٦٤م) کې ونیو.
خوشحال خان دوه نیم کاله په ډیلي او د جیپور د ریاست د رنتبور په زندان کې تېر کړل. بیا اګرې ته ولېږل شو. د څلورو کالو بند او نظر بندۍ څخه وروسته آزاد شو.
خوشحال خان چې کله خپل وطن ته راستون شو، نو د هوډ نیولو په تکل کې و. خوشحال په خپل یو شعر کې دغه حالت په دې ډول څرګندوي:

پس له بنده دی دا عزم د خوشحال د خاطر جزم
یا نیولی مخ مکې ته یا مغلو سره رزم

خوشحال خان د پښتنو د امپراتورۍ د بیا جوړونې او افغاني دولت د جوړښت لپاره توره تر ملا کړه او ویې ویل:

د افغان په ننګ مې وتړله توره
ننګیالی د زمانې خوشحال خټک یم

خوشحال خان له مغلو سره ډېر جنګونه وکړل. په ډېرو جنګونو کې یې مغلو ته ماته ورکړه، تر دې چې د هند مغلي پاچا اورنګزیب پخپله لاهور ته راغی او په حسن ابدال کې یې دوې میاشتې تېرې کړې.
ایمل خان مومند او دریا خان اپریدی هغه نومیالي پښتانه وو چې پخوا یې د مغولو د حکومت د ظلم او زیاتي په وړاندې د خپلواکۍ بیرغ پورته کړی او پښتانه یې د آزادۍ جنګ ته تیار کړي وو. بیا نو خوشحال خان خټک هم ددغو نومیالیو مشرانو تر څنګ ودرېد او د مغولو په وړاندې یې د ستر جنګ میدان ته ورودانګل.
د خوشحال خان د عمر وروستي څو کاله د سختو غمونو، مصیبتونو او ستونزو نه ډک کلونه وو. د خوشحال خان یو زوی بهرام خان له مغلو سره ملګری شو او هڅه یې کوله چې خوشحال خان ونیسي او مغلو ته یې وسپاري.
بهرام خان له اورنګ زیب څخه زده کړې وو چې سرې کولای شي خپل پلار زنداني کړي او خپل ورونه ووژني، نو ده هم د خپل پلار د نیولو هڅه وکړه، خو بریالی نه شو او خوشحال خان هم خپل هوډ پرې نښود. خوشحال خان د ژوند په وروستیو ورځو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اېريدو ته لاړ او په ډمبره نومې ځای کې يې پناه واخيسته.

خوشحال خان له ډېرو کړاوونو وروسته په ۱۱۰۰هـ ق ۱٦۸۹م له دې نړۍ څخه سترګې پټې کړې.

د خـوشـحـال قـدر کـه اوس پـه هـيـچـا نشته
پـس لـه مـرګـه بـه يـې يـادکـا ډېـر عـالـم

خوشحال خان په عقيده سني مسلمان او په اهل سنت والجماعت کې حنفي و. د اهل بيتو سره يې ډېره مينه وه. د لمونځ او روژې ډېر پابند و او د سخاوت خو يې دا حال و چې د خانۍ او سردارۍ سره صاحب نصاب شوی نه و. وضعه يې فقيرانه وه، ډېر ربښتينی او د ربښتيا ويلو پابند و.

د ارادې ډېر کلک، ډېر تورزن، شجاع او خود اره سړی و. همېشه د احسان تابع و په دښمنۍ کې به يې هم د احسان حق نه هېرولو. طبيعت يې تېز و. د ټوپک، غشي او باز هر قسم ښکار به يې کولو. بازونه او اسونه به يې ډېر ساتل. په کتاب، سرود او ښايست مين و، دغه شوقونه يې تر اخري عمره ساتلي وو.

خوشحال خان خټک په نظم او نثر کې ډېر کتابونه وليکل. تر ده دمخه په پښتو کې مسجع نثر دود و. خوشحال خان خټک پښتو نثر بېرته ساده او روان کړ. دستارنامه يې په ساده او روان نثر وليکله چې په نثر کې د ده تر ټولو غوره کتاب دی.

خوشحال خان خټک دستارنامه په زندان کې وليکله او په ټولنه کې يې د مشرتابه لپاره شل هنرونه او شل خصلتونه وټاکل. خوشحال خان خټک د پښتو په الفبا کې هم زياتونې وکړې. خوشحال خان خټک په شل کلنۍ کې د شعر ويل پيل کړل او پښتو شعر يې لوړو پوړيو ته ورساوه. د خوشحال خان خټک د شعر موضوعات رنګارنګ دي، خو د رزم او بزم برخه يې درنه ده. د خان وطني او ملي کلام د هغه د ادبي آثارو يوه امتيازي او مهمه برخه ده. د خوشحال خان دا د آزادۍ له ولولو نه ډک اشعار که يو خوا د وطن سره د ده مينه څرګندوي، نو له بله پلوه د پښتنو او مغلو د سياسي کشمکش د تاريخ يو مهم څپرکی دی. د خان ملي شاعري له خپل قام سره د مينې، کلک هوډ، آزادۍ، مېړانې او اصلاحي

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاربښوونو نه ډکه ده. د همدې مينې له کبله په خپل قام سخت انتقادونه کوي او د پښتنو د ښو صفتونو سره د هغوی د کردار نيمګړې خواوې هم بيانوي.

هغه د خپل ولس او ټولنې ژوره مطالعه درلوده او د ټولو اړخونو څخه ښه خبر و. دا هر څه يې په خپل شعر کې انځور کړي او د دوی د اصلاح کوښښ يې کړی دی. د ده په شاعرۍ کې د جذباتو ډېر زور، هيجان او توپان هم په ډېر اخلاص او صداقت سره ښکاري.

د خوشحال په کورنۍ کې د ده زامن او لمسيان هم شاعران وو، لکه: د ده زامن اشرف خان هجري، عبدالقادر خان خټک، صدر خان، لور يې حليمه خټکه، لمسيان يې افضل خان خټک او کاظم خان شيدا هم د ديوانونو خاوندان دي. خوشحال خان خټک په نظم او نثر کې زيات کتابونه ليکلي چې ځينې مهم يې دادي:

د نظم برخه

۱ـ ديوان: د خوشحال خان خټک د شعرونو شمېر له څلوېښتو زرو بيتونو اوړي. خوشحال خان خټک په پښتو او فارسي دواړو ژبو کې شعرونه ويلي دي. فارسي شعرونه يې هم په ديوان کې راغلي دي.

۲ـ بازنامه: يو منظوم اثر دی چې د بازونو د ډولونو، د هغوی د مرضونو د علاج او د بازونو د ښکار په هکله پکې معلومات راغلي دي.

۳ـ هدايه: د فقهې د مشهور کتاب پښتو ژباړه ده.

٤ـ آئينه: د فقهې په برخه کې دی او له عربي ژبې څخه ژباړل شوی دی.

٥ـ فضل نامه: فقهي موضوعات او نور اسلامي مسايل پکې راغلي دي.

٦ـ سوات نامه: سوات ته د خوشحال خان د تګ خاطرات او د سوات جغرافيايي حالات پکې بيان شوي دي.

۷ـ طب نامه: طبي موضوعات پکې څېړل شوي دي.

۸ـ فرخنامه: د توري او قلم مناظره پکې راغلې ده.

۹ـ فراقنامه: د خوشحال د بند د ورځو حالات پکې راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نثر برخه

۱ـ دستار نامه: خوشحال خان خټک په دې کتاب کې د دستار د سړي لپاره شل هنرونه او شل خصلتونه بيان کړي دي.

۲ـ بياض: په دې کتاب کې د خوشحال خان خټک ژوند ليک، د ده د کورنۍ احوال او د ده تاريخي کارنامې راغلي دي.

له بياض څخه د خوشحال خان خټک د نثر نمونه:

(په اخير د جمادي الثاني د تيرا نه راروان شوم. راز علي، حسن علي، موسی و غيره ښه، ښه سواره بدرقه راسره وو.

په بازار راغلم. هور ته ايمل خان په مخه راغی، سره کېناستو. دی تيرا ته راته، وې چې راسره جار وځه، ما وې چې که زه پوهېدای چې ته به رايشې زه به ستا وراتلو ته معطل وم. اما اوس روان يم.

افريديو ستنولم، ستون نه شوم. اوس جاروځم څه خو عيب غوندې شي. يو څو خبرې مو سره وکړې،روان شوم، افريدي مې سره رخصت کړل. سرو پای بها مې هر کدام ته ورکړه، د ښخوبي په لار ايمل خان سره ډکې لره راغلم، شپه مې هورته تېره کړه. سبا بېرې راغله، پورې شوو، ورو، ورو مومندو کې تلو.

وارو ښه پښتونولي کوله. هر ځای به په ښه روش راغله. ضيافت و غيره به يې ښه وکړو. ځای په ځای راسره وو. تر خپل حدود نه يې تېرولو، مهمند ښه عالم وليد شه.)

د خوشحال خان خټک د کلام نمونه:

په کاته، کاته مې سترګې په خاته شي
چې خبر دې د راتلو رابانــدې وشي
ته خو اوس له ما نه لاړې مـرور شوې
دا زما ياري دې هم ګوندې په زړه شي
ګــوره تا رابانــدې کومې کــوډې وکړې
که په پښو درځنې دروم زړه مې نشي
چــې ديــدن د مـين وکــړمــه تــازه شم
لکه کښت چې په بـاران سره اوبه شي
د ښه يار بېلتون د ستوني پرېکول دي
په يـرغ به ستونی چېرې پرېکاوه شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ارمان د هغه وخت يم دريغه، دريغه! که د زني سيب يې بيا زما په خوله شي
د خپل يـار د جدائيه هسې کـار دی لکه ساه چې له وجـود نه په واتـه شي
بخته! هـومـره مـدد بيا راســره وکـړه چې په غيږ کې مې بيا تللی يار ويده شي
د خوشحال سـلام په واړو ښو يارانو
گونديې بيا يې په ليدو سره زړه ښه شي

د متن لنډيز

خوشحال خان خټک د پښتو ادب د منځنی دورې هغه نوميالی شاعر دی چې په نظم او نثر کې يې په لسگونو کتابونه ليکلي دي.

دی د مغلي پاچا نور الدين جهانگير په زمانه کې په (۱۰۲۲هـ ق) کال د پښتونخوا په اکوړه کې زيږېدلی او په (۱۱۰۰هـ ق) کې وفات شوی دی. په نثر کې يې مشهور کتاب دستارنامه دی او په نظم کې يې سوات نامه، باز نامه، طب نامه او د شعرونو ديوان ډېر زيات شهرت لري.

خوشحال خان په شل کلنی کې په شعر ويلو پيل کړی او په پښتو ادب کې د حماسي سبک سرلاری دی. خوشحال خان د هند د حکمرانې مغلي کورنی پر ضد مبارزه کوله او د اورنگزيب پر ضد جنگيده.

خوشحال خان د پښتو ادب په بېلابېلو څانگو کې مهم آثار پرې ايښي او د ادب په هر ډگر کې يې قلم ډېر ښه چليده. خوشحال خان خټک لا ډېر پخوا د خپل ځان په هکله ويلي وو:

خټک خو پرېږده په درست جهان کې عجب کــه هسې فــرهنگيالی راشي

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- خوشحال خان په کوم کال او کوم ځای کې دنیا ته راغی؟
- خوشحال خان ولې د اورنگزیب له خوا بندي شو؟
- په نثر کې د خوشحال خان کوم کتابونه پېژنئ؟
- په نظم کې د خوشحال خان مشهور کتابونه کوم دي؟

۲ـ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي:

(جزم، رزم، هوډ، بزم، یرغل، فرهنگیالی)

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره د خوشحال شعر ولولي او ښوونکی دې د زده کوونکو د شعر لوستل او د کلماتو سم تلفظ وڅاري.

۴ـ زده کوونکي دې په لاندې شعر خبرې وکړي او د شعر اصلي مقصد دې روښانه کړي:

ختېک خو پرېږده په درست جهان کې　　عجب کــــه هسې فــــرهنگیالی راشي

۵ـ زده کوونکي دې د خوشحال د کلام نمونه ولولي او بیا دې د شعر مفهوم په خپلو خبرو کې ووايي.

۶ـ یو زده کوونکی دې د خوشحال د کوچنیتوب پېښې ووايي.

۷ـ څو زده کوونکي دې د خوشحال د کورنۍ د څو تنو شاعرانو نومونه واخلي.

کورنۍ دنده

ستاسې له نظره خوشحال خان ختېک څه ډول شخصیت دی؟
په دې اړه یوه لنډه مقاله ولیکئ. د مقالې د لیکلو په وخت کې له خپلو مشرانو څخه مرسته وغواړئ او یا هم له کوم کتاب څخه گټه واخلئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو نحوه یا جمله پوهنه

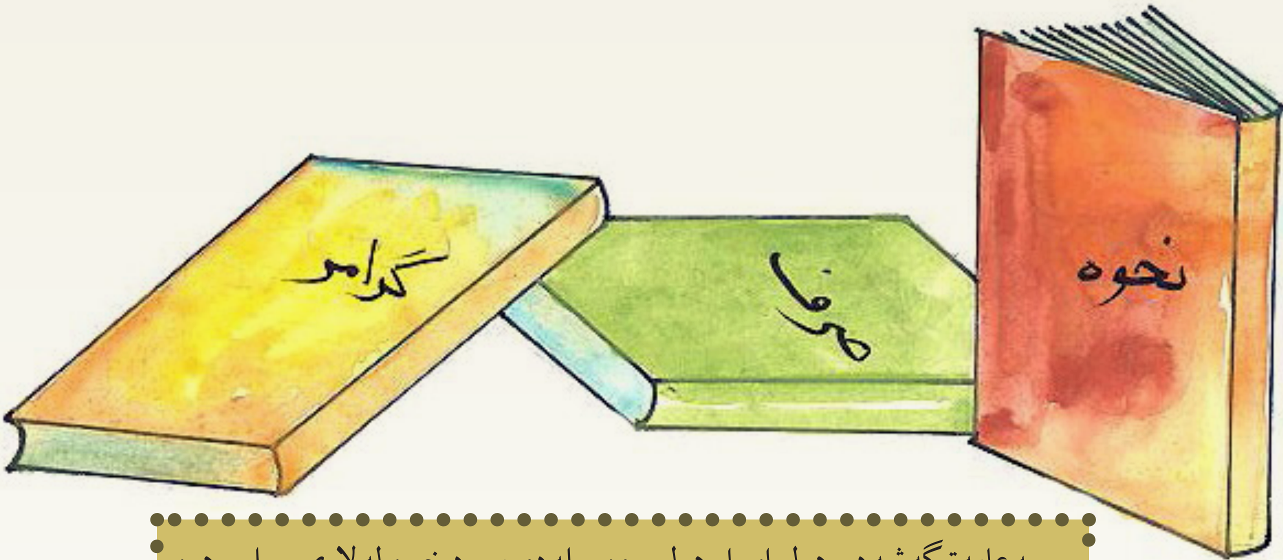

په عامه توگه ژبه د پوهولو او راپوهولو یوه وسیله ده. موږ د خبرو له لارې یو بل پوهوو او خپل مطلب حلوو. په خبرو کې کلمې او جملې کاروو. د نحوې علم چې د ژپوهنې یوه برخه ده، له جملې څخه بحث کوي. ژبپوهنه هغه علم ته وايي چې د یوې ژبې اصلي جوړښت تر څېړنې لاندې نیسي یا هغه پوهنه ده چې د معاصرو علمي طریقو پر بنسټ د ژبې ماهیت او څرنگوالی مطالعه کوي. ژبپوهنه د بېلابېلو ژبو کورنۍ د دوی خپلوي، ډلې او تاریخي بدلونونه هم څېړي.

ژبپوهنه درې برخې لري، فونولوژي (غږ پوهنه)، مورفولوژي (لغت پوهنه)، سنټکس (نحوه یا جمله پوهنه). جمله پوهنه د جملې د جوړښت او ډولونو په اړه بحث کوي. دادی په دې درس کې تاسې ته د جمله پوهنې په اړه معلومات درکوو.

جمله څه ته وايي او په خبرو کې څه ارزښت لري؟

که د جملو جوړښت سم نه وي په خبرو کې به څه ستونزه رامنځته شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

نحوه یا جمله پوهنه
(Syntax)

نحوه عربي کلمه ده چې لغوي معنا یې لاره، طریقه، روش طرز او دود دی. په اصطلاح کې د ګرامر هغه برخه ده چې په جملو کې د کلمو د ځای پر ځای کېدلو، د کلمو پر اړیکو، ترتیب او ترکیب باندې غږېږي.

په بله وینا نحوه هغه پوهنې ته ویل کېږي چې د یوې ژبې د جملو، عبارتونو، فقرو، ترکیبونو له جوړښت، ترتیب او تنظیم څخه بحث کوي.

د وینا د توکو (اجزاوو) خپل منځي اړیکې او جوړښت د نحوې موضوع ده.

څرګنده ده چې جمله پوهنه په یوې جملې کې د کلمو (مورفیمونو) د ګرامري ترکیب د یوځای کېدو طریقه، ترتیب او معنوي رابطه په یوې ټاکلې ژبه کې څېړي او یا په بله وینا د جملو لفظي جوړښت او معنوي ځانګړتیاوې مطالعه کوي، نو څنګه چې د نحوې د مطالعې او څېړنې اصلي او اساسي مواد جملې دي، نو په همدې توګه د کلمو ترکیب هم د جملو په جوړښت کې یوه برخه ګڼل کېږي، لکه: هلك ولوېد. دا یوه ساده جمله ده او له دوو کلمو څخه جوړه ده. لومړۍ برخه یې ((هلك)) چې د جملې فاعل (مسند الیه) او دویمه برخه یې ((ولوېد)) فعل (مسند) دی، که چېرې په همدغې جملې کې د جملې د فاعل (هلك) سره ځینې مورفیمونه چې نحوي رابطه سره ولري، یوځای شي، نو دغه فاعل (هلك) د خپلو اړوندو توکو سره یو ترکیب دی. لکه ښه هلك، یو ډېر ښه هلك، یو غښتلی تکړه ښه هلك. دغه ډله کلمې له یو بل سره نحوي رابطه لري او په پورتنۍ جمله کې د هلك سره د مبتدا په حیث راځي چې د ترکیب په نامه یادېږي. همدارنګه د (ولوېد) فعل سره چې د جملې مسند دی یو شمېر نورې کلمې یوځای شي او نحوي رابطه ولري د جملې په مسند (خبر) کې راځي، لکه: سخت ولوېد، په زوره ولوېد، سخت په زوره ولوېد. یا وران ولوېد، ډېر وران ولوېد، خورا ډېر وران ولوېد.

په پورتني اسمي ترکیبونو کې ګورو چې هلك د ترکیب اصلي جز دی او د خپلو متعلقاتو سره یو اسمي ترکیب ګڼل کېږي او په دویمه برخه کې ولوېد د فعلي ترکیب اصلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

جز دی نو فعلي ترکیب ورته ویلی شو.

نو ویلی شو چې ترکیب د دوو یا زیاتو خپلواکو او ناخپلواکو، کلمو او مورفیمونو له یوځای کېدو څخه عبارت دی چې اجزا یې یو له بله سره ګرامري ارتباط ولري. ترکیبونه بیا په خپل وار د معنا او جوړښت له مخې بېلابېل ډولونه لري.

جمله (Sentence): جمله عربي کلمه ده. لغوي معنا یې مجموعه او ټولګه ده او په اصطلاح کې د الفاظو او کلمو یو داسې ترکیب دی چې یو بشپړ مفهوم ښکاره کوي. یا په بله وینا جمله د یوې ژبې هغه خپلواکه ګرامري برخه ده چې د جوړښت او معنا له مخې پوره او بشپړه وي.

د جملې بنسټیزې برخې: هره جمله دوه بنسټیزې برخې لري. مبتدا او خبر چې د جملې زړی یا هسته جوړوي. لکه په دې بېلګو کې: نجونې راغلې، ورځ تېره شوه، ټولنه وده کوي، په دغو جملو کې د مبتدا (مسند الیه) او خبر (مسند) برخې په خپلواکه توګه راغلي دي.

۱_ مبتدا (مسند الیه، فاعل= subject)

مبتدا د جملې یوه خپلواکه (مستقله) معنا لرونکې برخه ګڼل کېږي. په جمله کې ددغې برخې په اړه خبر ورکول کېږي. یا مبتدا (مسند الیه) هغه برخه ده چې د هغې په نسبت څه ویل کېږي. یعنې د یو حکم نسبت ورته کېږي.

په دې برخه کې د اشخاصو نومونه، د شیانو نومونه، ضمیرونه، صفتونه، عددونه، قیدونه له ټولو ساده او مرکبو بڼو سره راځي. سربېره پر دې په اصلي حالت او اوښتي یا (مغیره) حالت کې هم راتلای شي. لکه: زده کوونکي د آزموینې په فکر کې دي. لمر راوخوت. خلکو خپل کار کاوه، تیل توی شول.

په پورته جملو کې (زده کوونکي، لمر، خلکو، تیل) د مبتدا (مسند الیه) او د جملو نورې برخې د خبر (مسند) په توګه راغلي دي.

۲_ خبر (مسند): خبر یا مسند د جملې هغه بنسټیزه برخه ده چې د مبتدا (مسند الیه) حال ښکاره کوي. خبر هم د مبتدا په شان د وینا او کلام له ټولو توکو څخه راتلای شي. خبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جوړښت له مخې کېدای شي چې ساده او یا مرکب وي. خبر په دوو ډولونو وېشل کېږي. اسمي او فعلي.

هغه جملې چې د خبر په برخه کې یې پوره فعل یا فعلي ترکیب راغلی وي، د فعلي جملې په نامه یادېږي. هغه جملې چې مبتدا او خبر دواړه یې نومونه وي اسمي جملې ورته وایي، لکه: د کلي مشر خانمیر دی (اسمي جمله)، زه ښار ته ځم (فعلي جمله).

د جملې ډولونه: جمله د جوړښت له مخې په دوو لویو ډلو وېشل کېږي، یوه ستوې یا ساده جمله، غبرګه یا مرکبه جمله.

۱ــ یوه ستوې یا ساده جمله: یوه ستوې جمله هغه ده چې له یو فاعل او یو فعل څخه جوړه وي. یا په بله وینا له یوې مبتدا او یوه خبر څخه جوړه وي، یوه ستوې جمله په دوه ډوله ده:

الف: لنډه ساده یوه ستوې جمله: هغه جمله ده چې بنسټيزې برخې (مبتدا ــ خبر) یې له یوې خپلواکې کلمې او یا لنډ ترکیب څخه جوړ وي، لکه: احمد راغی، جمیله راغله، د لمر سترګه پرېوته، سپوږمۍ راوختله.

ب: اوږده یوه ستوې جمله: هغه جمله ده چې بنسټيزې برخې (مبتدا- خبر) د څو ساده لنډو یا اوږدو ترکیبونو څخه جوړ وي، لکه:

د احمد شاه بابا ښوونځي زده کوونکو په کلنۍ آزموینه کې ښې نمرې واخیستې.

د ملالۍ لیسې نجونو د والیبال په سیالۍ کې ښې نمرې ترلاسه کړې.

۲ــ مرکبه یا غبرګه جمله: هغه جمله ده چې له دوو یا زیاتو ساده (یوه ستوو) جملو څخه جوړه او یوه جمله له بلې سره لفظي او معنوي اړیکې ولري، خو هره جمله خپلې ځانګړنې ولري.

په پښتو ژبه کې غبرګه یا مرکبه جمله دا لاندې ډولونه لري:

۱ــ پیوستې یا خپلواکې غبرګې جملې: هغه دي چې له دوو یا زیاتو یوه ستوو جملو څخه جوړې شوې وي او دغه جملې په نحوي توګه یو له بل سره مساوي حیثیت ولري. په نسبي توګه خپلواکې ګڼل کېږي، په دوه ډلو وېشل کېږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف: لنډه غبرګه پیوسته جمله: چې د دواړو جملو اساسي برخې یې له لنډو ساده اسمي او فعلي ترکیبونو څخه جوړې وي، لکه:

لمر راوخوت او شاوخوا رڼا شوه، سپوږمۍ پرېوته او شاوخوا تیاره شوه

ب: اوږده پیوسته غبرګه جمله: هغه ده چې د جملې په مبتدا او خبر دواړو برخو کې د جملې اجزاوې له دوو څخه زیات توکي ولري او په اجزاوو کې یې ډېرښت او پراخوالی راغلی وي، لکه:

آزموینه راغله او زیاتره زده کوونکي د آزموینې له سختوالي څخه په ډار او اندېښنه کې دي. دا غبرګې جملې هم په دوه ډوله دي.

لومړی: آزاده یا پرانیستې جمله: هغه جمله ده چې له دوو، درېوو یا ډېرو جملو څخه جوړه وي چې شمېر یې نور هم پسې زیاتېدای شي؛ خو دغه جملې په آزاد چوکاټ کې راځي، لکه:

کله به باران ورېده، کله به واوره ورېده، کله به شین شو، کله به وربخ شوه او د باران څاڅکي به شول.

یا: کله به ورو روان و، کله به تېز شو او په منډه به شو او چې ستړی به شو، نو دمه به یې وکړه.

۲ـ محدوده یا تړلې او ناخپلواکه غبرګه جمله

دا جملې معمولاً په دوو جملو ختمېږي. کله کله درې جملې هم سره یوځای شوي وي، لکه: باید تللی وای، خو لاړ نه شو.

د معنا له مخې د جملې ډولونه: په پښتو ژبه کې جمله د معنا له مخې په دوو لویو ډلو وېشل کېږي: ۱ـ خبري، ۲ـ ناخبري.

لومړی: خبري یا بیاني جملې: هغه جملې دي چې د یوه څیز د حال او کیفیت بیان او څرګندونه کوي. یا یو فکر د خبر په توګه بیانوي. په لیکنه کې د دې جملې په پای کې ټکی (.) ایښودل کېږي، لکه:

احمد شاه بابا د افغانستان نومیالی واکمن تېر شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملاله د میوند یوه اتله مېرمن وه.

خبري جمله په درې ډوله ده

الف: حقیقي مثبته خبري جمله: هغه جمله ده چې د یوې اصلي او حقیقي پېښې بیان کوي، لکه: زده کوونکو درس ولوست.

ب: حقیقي منفي خبري جمله: د هغه څه ثرګندونه کوي چې په واقعیت کې یې شته والی ثابت نه وي، په دې جملو کې د نفې ادات د کومکي فعل نه مخکې راځي، لکه: زده کوونکي درس نه لولي.

ج: تاکیدي خبري مثبته جمله: هغه جمله ده چې د یوه واقعیت د تائید، تصدیق او تاکید لپاره وي. د (خو) ادات ورسره یوځای راوړل کېږي، لکه:

وطن خو په هر چا ګران دی.

دویم: ناخبري یا انشایي جمله

ناخبري یا انشایي جملې دا لاندې ډولونه لري

۱ـ د پوښتنې جمله: هغه جمله ده چې ویونکی پوښتنه کوي. په دې جملو کې د یوه شخص، ځای، موضوع او وخت په باره کې پوښتنه کېږي او د ځواب غوښتونکي وي.

په ویناکې د دې جملو ځانګړنه د غږ لوړوالی او فشار وي او په لیک کې یې د پوښتنې نښه (؟) په پای کې ایښودل کېږي، لکه: چېرته ځې؟ څه وخت راغلې؟

۲ـ امریه جمله: په دې جملو کې د ویناوال مطلب او موخه د یوه کار غوښتنه، امر، حکم، غوښتنې، هیلې، بلنې، مشورې او اخطار په بڼه وي. دا جملې هم د ویلو ځانګړې غږ لري، لکه: درس ولوله! راځه چې ځو! دلته راشه! بیا داسې ونه کړې! کتاب راکړه!

۳ـ تعجبي جمله: دا جمله د حیرانتیا په حالت کې ویل کېږي، یا د حیرانی څرګندونه کوي. دا هم د پوښتنې په حالت کې ویل کېږي، خو د هغې سره یې توپیر دادی چې ځواب نه غواړي، لکه:

څومره ښه نجلۍ ده! څه کارونه دې وکړل!

(c) ketabton.com: The Digital Library

٤_ تمنايي جمله: په دې جملو کې د غوښتنې او هیلې مفهوم نغښتي وي، لکه:
کاشکې ورشم، ارمان چې تللی وای.

٥_ شکي احتمالي جمله: چې مقصد او مطلب پکې ثابت نه وي او شخص په دوو کې حیران او دوه زړی وي، لکه: ښایي ورور یې هم ورسره راشي. ګوندې ښه کتاب وي.

٦_ ټینګاري جمله: د تاکید او ټینګار په موخه او مقصد راځي، لکه: خامخا ورځم، حتمي راشه!

٧_ قسمیه جمله: چې په یوه کار باندې د خلکو د باور کولو لپاره په یو سپېڅلي، لوړ، محترم ذات باندې لوړه (قسم) کول څرګندوي، لکه: خدایږو درځم.

٨_ دعائیه جمله: د خیر ښېګڼې د غوښتنو او څرګندولو لپاره ویل کېږي، لکه: ځه الله دې مرستندوی شه!

د متن لنډیز

ژبپوهنه د یوې ژبې جوړښت او څرنګوالی تر څېړنې لاندې نیسي. درې برخې لري، غږ پوهنه (فونولوژي)، لغت پوهنه (مورفولوژي)، سنتیکس (جمله پوهنه). جمله عربي کلمه ده معنا یې مجموعه او ټولګه ده. په اصطلاح کې د کلمو داسې یو ترکیب دی چې یو بشپړ مفهوم څرګند کړي. جمله له دوو برخو څخه جوړه ده چې لومړۍ برخې ته مبتدا او دویمې برخې ته خبر وایي.

په مبتدا کې نومونه، صفتونه، قیدونه او نور راځي. خبر د مبتدا حال څرګندوي او په خبر کې فعلونه او نومونه راځي. د جوړښت له مخې جملې په یوه ستوې او مرکبې جملې وېشل کېږي چې هره ډله یې بېلابېل ډولونه لري.

جمله د معنا له مخې په خبري او ناخبري جملو وېشل کېږي چې بیا هره ډله بېلابېل ډولونه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- ژبپوهنه کومې برخې لري؟
- جمله څه ته وايي؟
- جمله له کومو برخو څخه جوړه ده؟
- خبر په څو ډولونو وېشل کېږي هر ډول یې څرګند کړئ؟

۲_ زده کوونکي دې په خپله خوښه څو جملې ولیکي او په هغه کې دې مبتدا او خبر په نښه کړي.

۳_ زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، یوه ډله دې د یوه ستوې جملې مثالونه ووايي او بله ډله دې په وار سره د مرکبې جملې مثالونه ووايي، ښوونکی دې د زده کوونکو تېروتنې سمې کړي.

٤_ زده کوونکي دې د معنا له مخې د جملو ډولونه په خپلو کتابچو کې له مثالونو سره ولیکي او بیا دې په وار سره په ټولګي کې ولولي، لکه (مثبته خبري جمله، منفي خبري جمله، د پوښتنې جمله، امریه جمله، تعجبي جمله، تمنايي جمله، شکي جمله)

۵_ زده کوونکي دې په خپله خوښه یوه یوه جمله ووايي او بیا دې څرګنده کړي چې څه ډول جمله ده؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې یو ځل بیا متن ولولي او د متن پر بنسټ دې په خپله خوښه څو ډوله جملې جوړې کړي. بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي نظمونه

په پښتو ژبه کې دوه ډوله نظمونه دي چې يوه ډله يې ملي نظمونه او بله ډله د شرقي شاعرۍ په تقليد کلاسيک ديواني نظمونه دي. د ملي نظمونو برخې ته د ولسي ادبياتو نومونه کارول شوي ده، ځکه چې دا زموږ د ولس خپل مال دی او د چا په تقليد نه دي ويل شوي. د پښتو ولسي ادبيات يوه بډايه ذخيره لري چې د مختلفو ډولونو په درلودلو سره يې د سيمې په ژبو کې سيال نشته. ولسي ادبيات دوه عمده برخې لري، د نثر برخه او د نظم برخه. د نظم يوه برخه يې هغه ده چې ويونکي يې معلوم نه دي او په ټول ولس پورې اړه لري چې دې ته عامې سندرې وايي. بله برخه يې هغه نظمونه دي چې ويونکي يې معلوم دي او دې برخې ته خاصې سندرې وايي.

د ولسي ادبياتو ډېره برخه په ولس کې خوره ده او لږه برخه يې د څېړونکو له خوا راټوله شوې ده. په دې درس کې به تاسې د ملي نظمونو په اړه يو بحث ولولئ چې په ولسي شاعرۍ کې ترې زموږ ولسي شاعران ګټه اخلي.

- تاسې د ولسي شاعرۍ په اړه څه معلومات لرئ؟
- په ولسي شاعرۍ کې کوم ډولونه پېژنئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظم په لغت کې د مرغلرو پېيلو ته وايي او په اصطلاح کې هغه کلام دی چې وزن او قافیه ولري. نظم بېلابېل ډولونه لري چې دغه ډولونه د لومړي ځل لپاره په عربي ژبه کې د عروضي سیستم پر بنسټ رامنځته شوي دي او هر ډول ته یې ځانګړی قالب ټاکل شوی دی. د نظم دغه ډولونه لکه غزل، قصیده، مثنوي، مخمس، مسدس او نور هر یو ځانته جلا ځانګړی قالب او مشخصات لري چې یو له بل څخه پرې توپیرېږي.

د نظم دغه ډولونه عربي ژبې څخه فارسي او بیا پښتو ته راوړل شوي دي چې په هماغه تقلید تراوسه ویل کېږي او رواج لري. پښتو ژبه له دغه ډول نظمونو سربېره خپل ملي نظمونه هم لري چې وزنونه یې هم خپل دي او د چا په تقلید نه دي ویل شوي.

په دې توګه ویلی شو چې په پښتو ژبه کې دوه ډوله نظمونه شته چې یو ډول یې ملي نظمونه او بل ډول یې عروضي نظمونه دي چې مشترك نظمونه هم ورته وایي او دا ځکه چې دغه نظمونه په عربي، فارسي او پښتو کې مشترك دي.

ملي نظمونه: ملي نظمونه د پښتون ولس خپل مال دی. له کومې بلې ژبې څخه نه دي راغلي. په خپله ولسي شاعرانو جوړ کړي او ټاکلي وزنونه او قالبونه یې هم ورته پیدا کړې دي.

پښتو ملي نظمونه هم په دوه ډوله دي چې یو ډول ته یې عامې سندرې ویل کېږي. ویونکي یې معلوم نه وي او په ټول ولس پورې اړه لري لکه لنډۍ، سروکي، نارې، د ښادۍ بدلې او نور...

بل ډول یې خاصې سندرې دي چې د نالوستو ولسي شاعرانو له خوا جوړېږي او شاعران یې معلوم کسان وي لکه چاربیتې، بدلې، بګتۍ، لوبې، داستان، مقام او نور... دلته یې ځینې نمونې معرفي کوو:

۱ــ لنډۍ: د پښتو د شفاهي ادبیاتو یو مشهور ډول دی چې ټول پښتانه یې پېژني. لنډۍ دوې مسرې لري چې لومړۍ یې لنډه نهه سیلابه او دویمه یې اوږده دیارلس سېلابه ده. لنډۍ ته د پښتنو په ځینو سیمو کې ټیکی، ټپه او مسرۍ هم وایي. د لنډیو ویونکي نه دي معلوم. د عام ولس مال دی. د نارینه وو او ښځو له خوا ویل کېږي. په لنډۍ کې یو بشپړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مفهوم بیانېږي. په لنډیو کې د پښتنو د کلیوالي ژوند او کلتور د بېلابېلو اړخونو ځانګړتیاوو انعکاس موندلی دی. د لنډیو موضوعات مختلف وي او د ژوندانه هره موضوع پکې لیدلای شو.

د لنډیو څو مثالونه:

تـــن مـــې د شـــنـــې نـــکـــریـــزې پـاڼـه
ظـاهـر تـــازه دنـنـه رنـــګ پــه ویـنـو یمه

* * *

د سـتـرګـو تـــور لالـــی مـــې ورك دی
پـه زرګـــر نـاسـتـه یـم څـېـره یـې جـوړومـه

۲ ـ نیمکۍ یا سروکی: سروکی یو ډول شعر دی چې له لنډیو سره ویل کېږي. د سندرې د سر حیثیت لري، مختلف شکلونه لري، ځینې سروکي یوه مسره وي، ځینې دوې مسرې، ځینې درې او کله تر پنځو هم رسېږي، کله کله دواړه مسرې یو شی او کله یوه لنډه او بله اوږده وي. په سروکو کې د عشق، مینې او رزم موضوعات راځي. ځینې عام سروکي دي او ځینو ته د اتڼ سروکي وایي.

پسې ورجګ کړه سره لاسونه
لنډ کړه د ټیکی مزی دې
خال به دې وران شي
بله نمونه:
هلك نری چنار دی   جلۍ د ګلو ونه
یا:
لونګ کرمه   که لو مې ګډ کړ یاره تا به راولمه

۳ ـ ناري یا غړونه: ناري یا غړونه څو ډولونه لري لکه د اتڼ نارې، تاریخي نارې او د نکلونو نارې. د اتڼ نارې د اتڼ په میدانونو کې ویل کېږي، تاریخي نارې د بېلابېلو تاریخي وختونو په اوږدو کې د ځینو تاریخي پېښو په اړه ویل شوي دي. د نکلونو نارې د نکل چیانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

له خوا د نکل په بېلابېلو برخو کې د نکل د کرکټرونو له خولې بیانوي. د اتڼ نارې دوه مسریزې، درې مسریزې او څلور مسریزې وي. د مسرو لنډوالی او اوږدوالی یې هم ډول ډول وي، د تاریخي نارو جوړښت دوه مسریز دی چې یوه یې لنډه او بله یې اوږده ده. د نکلونو نارې دوه مسریزې او درې مسریزې وي، کله هم قافیه وي او کله نه وي، لکه:

سـر د سـره پـالـنـگـه هـسـك کـړه فـتـح خـانـه
یـاغـي سـوي هـنـدوسـتـان رعـیـت ملـکـونـه

* * *

کـرمـیـه چـې غـم نـه وي تـه غـم راوړې
کـرمـیـه کـه زمـا پـه دعـا کـېـږي
کـرمـیـه پـه لـم غـوټـه سـپـرو واوړې

چاربیته: د پښتو د ملي اشعارو یو مهم ډول دی چې کیسې، نکلونه، داستانونه او نور اوږده اوږده مضامین پکې ویل کېږي. ویونکی یې معلوم وي او د پښتو د خاصو سندرو یا نظمونو یو ډول دی. چاربیته یو سر لري چې هغه ته کسر یا پیرو وایي. کسر یا پیرو یو ځل د چاربیتې په سر کې ویل کېږي او وروسته بیا له هر بند څخه تکرارېږي. چاربیتې د مسرو د شمېر د اوږدوالي او لنډوالي له مخې یو تر بله توپیر لري. د چاربیتو د بندونو د مسرو شمېر له څلورو څخه نیولې تر شلو مسرو پورې رسېږي. همدغه سبب دی چې د مثنوي او قصیدې په شان اوږده مضامین پکې راتلای شي.

په چاربیته کې د موضوع تسلسل او ارتباط یو مهم شرط دی او په یوه چاربیته کې ډېر موضوعات نه راوړل کېږي. دلته د خانمیر د یوې چاربیتې څو بیتونه د نمونې په ډول راوړو چې هر بند یې دولس مسرې لري:

په چپ کې ډال په ښي خنجر نیسه — د غـــلـیم مـــخه بـــرابـــر نیسه
یا به له صدقه خپل وطن شي زمـا — یا به په ســـرو وینو کـفن شي زما

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دروغــو نــه دي دغــه لاپــې زمـا
په غـــوږو واوره واړه پـاکـې زمـا

که چېرې برید مې یو ځل راغی په تا
یوه شه اجل دی دا چې راغـی په تا

مـاتــه وصـیــت د مــوره پــلاره شـوی
یـو خلې نـه پـه څـو، څـو واره شوی

د ننگ پـر ځـای ورکــوئ سـر زامنو
مـخـتـورن مـه شـئ پـه محشر زامنو

وصیت د پـلار به گاهې هېر نه کړمه
څو ځـان د هغه پـلار په څېر نه کړمه

کله به هېر د پلار سخن شي زما
یا به په سرو وینو کفن شي زما

رباعي: د پښتنو عوام خلك هغه غزلې ته چې موضوع یې پند او نصیحت وي، رباعي وايي. کله چې سندر غاړی په ساز پیل کوي لومړی یوه رباعي وايي او بیا وریسې چاربیته یا داستان او یا لوبه اوروي. ځینې خلك ورته مقام هم وايي.

د مجلس په پیل کې له دې کبله اوول کېږي چې د مجلس د گډونوالو پاملرنه ځانته راړوي. دلته به د رحمان بابا یو شعر چې د مقام او رباعي بڼه لري ولولو:

په ښــه خــوی د بــد خواهانــو بې پــروا یم
پــه نرمــۍ لکــه اوبــه د اور ســزا یــم
و هــر چاتــه پــه خپــل شــکل ښرگندېــږم
آینــې غونــدې بــې رویــه بــې ریــا یــم
قناعــت مــې تر خرقــې لانــدې اطلس دی
پټ د درســت جهان بادشــاه ظاهــر گدا یم
د غونچــې په څېر په ســل ژبــو خاموش یم
لکــه بــوی هســې پــه پټــه خولــه گویــا یم
کــه چــا لار د عاشــقۍ وي ورکــه کــړې
زه رحمــان د گمراهانــو رهنمــا یــم

(c) ketabton.com: The Digital Library

بگتۍ: په پښتو اشعارو کې بګتۍ یوه غوره او خوږه برخه ده چې ځینې خلک یې لوبه هم بولي. بګتۍ د چاربیتو په څېر یو سر لري چې په عمومي ډول یو بیت وي او د دواړو مسرو قافیه یې سره برابره وي. د هر بند وروستنۍ مسره د بګتۍ له سر سره په قافیه کې برابره وي.

سر د هر بند په پای کې تکرارېږي. د سر لومړۍ مسره یې اوږده او دویمه یې لنډه وي.

د بګتۍ هر بند معمولاً درې مسرې وي:

غمونه لرې که له ما عاجز غمګینه — راتــاو شه لــونــګــینه

ودې ویشتم روغـــــه دې نه کـــړم — نوره یاري درسره نه کړم

بل دې په سرو شنډو نتکۍ زانګي مینه

راتـــاو شـــــه لـونګینه

د محمد نور فقیره بخته — ځنګه راپرېوتې لـــه تخته

بخت مې کوټه شو اس مې لاړ سره له زینه

راتـــاو شـــــه لـونګینه

د متن لنډیز

په پښتو کې دوه ډوله نظمونه ویل کېږي چې یو ډول ته یې ملي نظمونه وایي او بل ډول ته مشترک کلاسیک دیواني نظمونه چې په عربي، فارسي او پښتو کې مشترک دي.

په دې لوست کې مو یوازې په ملي نظمونو بحث وکړ او د هغوی له ډلې مو یو څو نمونې دروپېژندلې. ملي نظمونه هم په لومړي سر کې په دوو ډلو وېشل کېږي چې یوې ډلې ته یې عامې سندرې وایي. عامې سندرې هغه دي چې ویونکی یې معلوم نه وي او د ټول ولس مال دی.

په دغو سندرو کې لنډۍ، کاکړۍ، نیمکۍ یا سروکي، نارې یا غړونه، کیسۍ، فالونه، د ښادۍ سندرې او د میندو سندرې راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله ډله یې خاصې سندرې دي. د دې سندرو شاعران په ولس کې معلوم دي او د ولسي شاعرانو په نومونو یادېږي. په دې ډله کې چاربیتې، بدلې، بګتۍ، لوبې، داستان، مقام او نور...

د پښتو دغه ملي اشعار د پښتو ادبیاتو یوه مهمه برخه ده چې د پښتنو د اجتماعي، ملي، سیاسي او فرهنګي ژوند ټولو خواو پکې انعکاس موندلی دی. د پښتو دا ملي نظمونه د نورو ژبو په تقلید نه دي ویل شوي، بلکې په خپله د پښتنو ایجاد دی.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په پښتو ژبه کې څو ډوله نظمونه پېژنئ؟
- نظم څه ته وایي؟
- په ملي نظمونو کې کوم ډولونه پېژنئ؟
- لنډۍ څه ته وایي؟

۲ـ زده کوونکي دې په خپله خوښه د یو ملي نظم په اړه څو کرښې له مثالونو سره ولیکي او په ټولګي کې دې په وار سره واوروي.

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره په متن کې راغلي نظمونه په لوړ غږ ولولي او مفهوم دې په خپلو خبرو کې ټولګیوالو ته ووایي.

٤ـ زده کوونکي دې په وار سره د ملي نظمونو په موضوعاتو خبرې وکړي چې کوم موضوعات پکې راځي؟

٥ـ متن په غور ولولئ او په متن کې خاص نومونه په نښه او په ټولګي کې یې ووایئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاص نوم: هغه نوم دی چې د يو خاص شخص او خاص ځای ښکارندويي کوي، لکه: احمد شاه بابا، ملالۍ، ننګرهار، کابل او نور...

۶ ـ زده کوونکي دې متن ولولي او د صفت کلمې دې په خپلو کتابچو کې وليکي او بيا دې په ټولګي کې ولولي.

صفت (ستاينوم): صفت هغه کلمه ده چې د نوم څرنګوالی څرګندوي، لکه: تور، سپين، ښه، بد، روغ، ناروغ، لوړ، ټيټ او نور...

۷ ـ زده کوونکي دې په وار سره د رحمان بابا شعر ولولي او پر مفهوم باندې دې خبرې وکړي.

په ښه خوي له بدخواهانو بې پروا يم
په نرمۍ لکه اوبه د اور سزا يم
و هر چاته په خپل شکل څرګنديږم
آينې غوندې بې رويه بې ريا يم
د غوټې په څېر په سل ژبو خاموشه
لکه بوی هسې په پټه خوله ګويا يم
قناعت مې تر خرقې لاندې اطلس دی
پټ د درست جهان بادشاه ظاهر ګدا يم

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلې سيمې د يوه ولسي شاعر په اړه ښو کرښې وليکي او د ضرورت په وخت کې دې د کورنۍ له غړو او يا کتاب څخه مرسته ترلاسه کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولسي کیسه

کیسې د انسان له ژوند سره پیل شوي دي او بیا خوله په خوله له یو نسل نه بل ته لېږدول شوي دي. کله چې انسانانو خط ایجاد کړ، نو بیا ځنې کیسې ولیکل شوې. خو د ولسي کیسو زیاته برخه اوس هم د خلکو په ذهنونو کې ده او راټولې شوي نه دي. د ولسي کیسو ویونکي معلوم نه وي په یو شخص پورې اړه نه لري بلکې په ټولو پورې اړه لري.

هر ملت ځانته ولسي کیسې لري چې د هماغه ملت ځانګړتیاوې، دود دستور او تاریخ ترې نه څرګندېږي. ځینې ولسي کیسې د ملتونو ترمنځ مشترکې وي او یوازې د اشخاصو او ځایونو نومونو یکې تغییر موندلی وي. د ولسي کیسو زیاته برخه خیالي بڼه لري. حوادث او پېښې یکې له عقل نه لرې او تخیلي بڼه لري. په ولسي کیسو کې یوه برخه داسې هم شته چې د ربښتیني ژوند له پېښو سره تړاو لري او خیالي بڼه نه لري. د نړۍ د ملتونو له ولسي کیسو څخه ځینې کیسې دومره شهرت ته رسېدلي دي چې په نړیوالو ولسي کیسو کې شمېرل شوي دي او د دغه شهرت له کبله د نړۍ په ډېرو ژبو ژباړل شوي دي.

په دې لوست کې مو د چک د ولس یوه ولسي کیسه غوره کړې چې د دې کیسې په لوستلو سره به تاسې د نړۍ د ولسي کیسو سره آشنا شئ.

- کومه ولسي کیسه مو په یاد ده؟
- د کوم بل هېواد ولسي کیسه مو اورېدلې ده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولسي کیسه د پښتو ژبې د شفاهي ادبیاتو ډېره خوندوره برخه ده. داسې کیسې له پېړیو، پېړیو راهیسې د ولس په حافظه کې پاتې شوي دي او ځینې کیسې یې تر نن ورځې رارسېدلي دي. دا کیسې په کلیو او بانډو کې موجودې دي. که کومه کیسه په یوه کلي کې رامنځته شوې ده، نو هلته پاتې شوې نه ده او نورو کلیو ته رسېدلې او عامه شوې ده. دغه کیسې چې له یو ځای څخه بل ځای ته انتقال شوي ځینې محیطي اصطلاحات او جغرافیوي نومونه یې تغییر شوي دي. په دې توګه د وخت په تېرېدو سره یې د بیان په ژبه کې هم تغییر راغلی دی.

د پښتو په ولسي کیسو کې دوه ډوله کیسې دي چې یو ډول یې د پښتنو خپلې کیسې دي او بله ډله یې له نورو ژبو څخه راغلې دي. د پښتنو په خپلو ولسي کیسو کې قهرمانان، چاپېریال او ټول کړه وړه پښتني وي. په دې کیسو کې پېښې او کرکټرونه هم پښتني رنګ لري. دا کیسې ځینې ډېرې اوږدې او ځینې لنډې دي.

په دې کیسو کې بیا ځینې په نظم شوي او ځینې په نثر کې دي. دا کیسې مختلف موضوعات لري او د پند او عبرت ټکي هم پکې وي. په ځینو کې تخیلي اړخ ډېر غالب وي لکه د دیوانو او پیریانو کیسې او ځینې یې له ربښتیني ژوند سره اړخ لګوي.

دا کیسې پخوا په ولسونو کې د ژمي په موسمونو کې د ساعت تېرولو لپاره ویل کېدلې، خو د ساعت تېرۍ تر څنګه یې ځینې مثبتو خواو د ولس په کړو وړو کې مثبت اغېز هم درلود.

اوس د دې کیسو ویلو رواج یا خو بیخي پای ته رسېدلی او یا په ډېره لږه اندازه موجود دی، همدغه وجه ده چې زموږ یو شمېر ناظمانو زموږ ولسي کیسې په نظم کړي لکه آدم خان او درخانۍ، دلۍ او شهۍ، مؤمن خان او شیرینو، طالب جان او ګل بشره، موسی خان او ګل مکۍ، فتح خان او رابیا او نورې...

ځینو لیکوالو په نثر کې هم ولسي کیسې او واړه واړه حکایتونه راټول او په کتابي شکل خپاره کړي دي. د دې کیسو راټولول او خپرول زموږ د ژبې او ادبیاتو په بډاینه کې ستره اغېزه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښوروا

(د چِک ولس کیسه)

یوه شپه له سیلۍ سره باران هم ورېده، سخت توپان و او خلک په خپلو کورونو کې وو. یوه سپین سرې ښځه ځانته یوازې اوسېده. د هغې د کور دروازه وډبېده. هغې فکر وکړ چې سیلۍ دروازه ټېل وهله. خو لږه شېبه نه وه تېره چې ور په زوره، زوره وډبېده.

سپین سرې ژر دروازه خلاصه کړه. وېې لیدل چې یو ځوان سړی په لمدو خیشتو جامو کې ولاړ او له یخنۍ نه رېږدي. سپین سرې ښځې ته یې وویل:

ـ زه مسافر یم، که نن شپه دې راته په خپل کور کې ځای راکړ نو زه به دې دا احسان ټول عمر نه هېروم.

سپین سرې ښځې وویل:

ـ ښه ده، دننه راشه په نغري کې اور بل دی. خپلې لمدې جامې وچې کړه، خو زه ډوډۍ هم نه لرم او ستا لپاره کټ هم نشته. ته مجبوره یې چې له نغري سره نژدې پر دې کمپله شپه تېره کړې.

سړي ورته وویل:

ـ بس چې سرپناه وي، نور مې هېڅ نه دي په کار.

ښځې په نغري کې نورې وچې دړې کېښودې. اور تازه شو. سړی چې تود شو او جامې یې هم وچې شوې نو د خپل کمیس له جیبه یې د اوسپنې یو میخ راویست. دا به یې په خپلو لاسونو کې اړاوه را اړاوه.

ښځې ورته کتل خو غږ یې نه کاوه. سړي ښه شېبه له دې مېخ سره لوبې وکړې. بیا یې له ښځې پوښتنه وکړه:

ـ ته خبره یې چې دا میخ څومره د کار دی؟

ښځې له وېرې نه تار جوړ اوه. په ډېره وچه لهجه یې ورته وویل:

ـ هو خبره یمه، مېخ په لرګي کې ټکوهل کېږي.

سړي وخندل او وې ویل:

ـ ته نه یې خبره، زه له دې مېخ نه ښوروا جوړولای شم.

ښځې لږ په قهر وویل:

ـ هسې اوتې بوتې مه وایه، دا ناشونې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سړي وويل: که ما درته ثابته کړه نو منې به يې.

ښځې وويل: ښه ده ثابته يې کړه.

بيا يې د ښوروا پخولو ديگ ورته راوړ. سړي مېخ د ديگ په تل کې کېښود او اوبه يې پکې واچولې. بيا يې دېگ په اور کېښود. لږه شېبه چې تېره شوه، نو سړي د دېگ سر لرې کړ او ښځې ته يې وويل:

ـ که لږه مالگه او تور مرچ راکړې نو ښوروا به تياره شي.

ښځه پاځېده د يوې المارۍ دروازه يې پرانيستله او وې ويل:

ـ هو مالگه او مرچ خو په هر کور کې وي.

سړي ته يې د مالگې او تورو مرچو پوړۍ ورکړې. ده مالگه او تور مرچ په دېگ کې واچول. يو څو شېبې نورې هم تېرې شوې. سړي بيا د ديگ سر ايسته کړ او ويې ويل:

ـ د پيازو يوه غوټه که وای نو د ښوروا خوند به نور هم زيات شوای وای.

ښځې ورته بد، بد وکتل خو بيا له ځايه راپاځېده او وې ويل:

ـ گورمه که چېرې پياز وي!

يوې بلې المارۍ ته لاړه او د هغې دروازه يې پرانيستله. سړي سر اوچت کړ او په المارۍ کې يې د خوړو توکي وليدل.

ښځې د پيازو يوه غوټه راواخيسته او سړي ته يې وويل: اوس به نو ته چاقو هم غواړې.

سړي وخندل او د ښځې نه يې پياز او چاقو واخيستل. پياز يې ټوټې، ټوټې کړ او دېگ ته يې ور واچاوه. بيا يې اور تازه کړ، څو نورې درې يې ورپسې کړې او وې ويل: ښوروا هم هر ډول وي. د مېخ ښوروا ساده وي، خو که په دې کې گازرې او الوگان ورگډ شي، نو خوند به يې لا زيات شي خو خير پروا نه کوي.

اوس له دېگ نه د پيازو د پخېدو خوشبويي پورته شوې وه او ښځې نابېره د لوږې احساس وکړ، د سړي خبرو ته يې پام و. بې له دې چې هغه ته يې څه ويلي وي. المارۍ ته لاړه او يو څو گازرې او دوه الوگان يې ترې راواخيستل او سړي ته يې ورکړل. سړي گازرې او الوگان سپين، ټوټې ټوټې او بيا يې په دېگ کې واچول.

لږه شېبه وروسته يې چې د دېگ سر لرې کړ او د ښوروا خوشبويي د ښځې سپږمې وتخنولې له سړي يې وپوښتل: په څومره وخت کې به دا ښوروا پخېږي؟

سړي په ځمځې د دېگ له تل نه مېخ راوچت کړ او ويې ويل:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ د دې مېخ ښوروا ډېرو کمو خلکو خوړلې ده، خو که په دې کې د غوښې وړې، وړې ټوټې ورگډې شي نو بيا د پاچاهانو خواړه دي.

خو زما او ستا په شان خلك دومره طالع نه لري چې په دې ښوروا کې غوښه ولري.

ښځې ناڅاپه وويل: ولې يې نشو خوړلای. پاچاهان خو هم زموږ په شان انسانان دي.

بيا لاړه او له الماری نه يې د غوښې يوه ټوټه راواخيسته. وره، وره يې کړه او سړي ته يې ورکړه.

سړي د غوښې ټوټې په دېگ کې واچولې. اور يې ورپسې تازه کړ او ويې ويل:

ـ اوس چې موږ داسې ښه د پاچاهانو خواړه لرو نو بايد د پاچاهانو په شان يې وخورو.

ښځې وويل: بېشکه ولې نه.

د کوټې بل سر ته لاړه. هلته يې يو مېز او دوه څوکۍ ايښې وې. له الماری څخه يې يو ښه ښکلی د مېز پوښ راواخيست او پرمېز يې اوار کړ.

بيا يې چيني لوښي راويستل او پر مېز يې کېښودل. کاشوغې يې هم راويستلې. سړي دا هر څه ته کتل او بيا يې وويل: ښوروا په څه شي کې راوباسم؟

ښځې ورته د ښوروا لپاره يوه غټه کاسه او يوه رکيبۍ د غوښې او ترکاري لپاره ورکړه. بيا يې يوه غټه ډوډۍ هم راويستله. ټوټې ټوټې يې کړه او پرمېز يې کېښوده. سړي وويل:

ـ که ډوډۍ دې را ايستله نو بايد چې پنير هم ورسره وي، ځکه چې د مېخ د ښوروا له خوړلو څخه وروسته د هضم لپاره پنير ضروري دی.

ښځې پنير هم راواخيست. دواړو ښوروا، ډوډۍ او پنير وخوړل. سړي ځان ښه موړ کړ. ښځې ته يې وويل: ستا نه ډېره مننه!

ښځې ورته وويل: مننه خو ستا په کار ده چې دومره ښه ښوروا دې راته پخه کړه.

سړي د ښوروا د کاسې په تل کې پروت مېخ راويست او وې ويل:

ـ په دې کې زما هېڅ کمال نشته، دا هر څه د دې مېخ له برکته دي.

ښځې وويل: اوس چې تا دومره ښه خواړه راته برابر کړل، نو حق لرې چې په کټ ويده شې. زما هسې هم ډېر ساره کېږي. زه به د نغري سره په کمپله پرېوځم.

سړي شپه ارام خوب وکړ. سهار ښځې ورته چای او ډوډۍ ورکړل او بيا يې ورته وويل: ستا مېخ رښتيا چې عادي مېخ نه دی. سمبال يې وساته چې څوك يې پټ نه کړي.

سړي ترينه رخصت واخيست او پر خپله لار روان شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې کیسه په چوپه خوله ولولي او لاندې پوښتنې دې ځواب کړي:

- دا کیسه په کوم ولس پورې اړه لري؟
- په کیسه کې کوم کرکټرونه راغلي دي؟
- د کیسې موضوع څه ده؟
- د کیسې پایله څه ده؟

۲ـ څو زده کوونکي دې کیسه په وار سره ولولي او بیا دې څو زده کوونکي د کیسې مفهوم په خپلو خبرو کې ووايي او نور زده کوونکي دې په وار سره د کیسې په اړه پوښتنې وکړي.

۳ـ زده کوونکي دې په خپلو کتابچو کې د کیسې د دې دوه کرښو په اړه خپل نظر ولیکي او بیا دې يې په وار سره په ټولګي کې واوروي:

((سړي د ښوروا د کاسې په تل کې پروت مېخ راویست او وې ویل: په دې کې زما هېڅ کمال نشته، دا هر څه د دې مېخ له برکته دي)).

٤ـ هغه زده کوونکي چې دې کیسې ته ورته کومه ولسي کیسه يې اورېدلې وي په لنډو خبرو کې دې خپلو ټولګیوالو ته ووايي.

٥ـ له کیسې نه تاسې څه نتیجه واخیستله؟ په وار سره خپل نظر څرګند کړئ.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپلو کورونو کې د کورنۍ د غړو په مرسته یوه، یوه ولسي کیسه ولیکي او د کیسې مقصد دې هم په خپله لیکنه کې څرګند کړي. بله ورځ دې په ښوونیز درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید بهاو الدین مجروح

د پښتو ادب په معاصره دوره کې په سلګونو لیکوال او شاعران شته چې د ادب په بیلابیلو څانګو کې یې د پاملرنې وړ آثار پنځولي دي. لکه شعر، داستان، ناول، ډرامه، سفرنامه او نور... یو له دغو نومیالیو څخه پوهاند سید بهاو الدین مجروح دی چې له علمي فلسفي آثارو سربېره یې شعرونه هم ویلي او فلسفي، رواني، داستاني آثار هم لري،. په داستاني آثارو کې یې ځانځاني ښامار او په شعرونو کې یې نا آشنا سندرې، د وطن مور پیغام او د کونړ سیند زیات شهرت لري. په دې درس کې به تاسې د دغه نومیالي له ژوند او آثارو سره آشنا شئ.

ــ تاسې د پښتو ادب په معاصره دوره کې د کومو لیکوالو او شاعرانو له نومونو سره آشنا یاست؟

ــ د پوهاند سید بهاو الدین مجروح د ژوند په اړه څه معلومات لرئ؟

ــ تاسې د مجروح کوم آثار او کتابونه پېژنئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید بهاوالدین مجروح د افغانستان نومیالی شاعر، ادیب او لیکوال و. پلار یې سید شمس الدین مجروح هم له نومیالیو شاعرانو څخه و. سید بهاوالدین مجروح د کونړ ولایت د اسمار ولسوالۍ د شینکوړک په کلي کې په یوه روحاني کورنۍ کې په ۱۳۰٦هـ. ش. کال کې پیدا شو.

لومړنۍ زده کړې یې د کلي په جومات کې سرته ورسولې او د فارسي مشهور کتابونه لکه ګلستان، بوستان او سکندر نامه یې ولوستل.

بیا له خپل پلار سره کابل ته راغی او د استقلال په ښوونځي کې یې خپلې زده کړې پیل کړې. له ښوونځي څخه وروسته د لوړو زده کړو لپاره فرانسې ته ولېږل شو. هلته یې د روحیاتو او فلسفې په څانګه کې زده کړې وکړې او هم یې د الماني او انګرېزي ژبو ادبیات په المان او انګلستان کې ولوستل. هېواد ته له راستنېدو سره سم د ادبیاتو په پوهنځي کې د استاد په توګه مقرر شو چې بیا وروسته د دغه پوهنځي انتخابي رئیس وټاکل شو.

سید بهاوالدین مجروح د رسمي کارونو په لړ کې د کاپیسا د والي، په غربي المان کې د افغانستان د کلتوري رئیس او د ادبیاتو پوهنځي د استاد او انتخابي رئیس په توګه دندې سرته رسولې دي.

په المان کې یې د رسمي کار تر څنګه د فرانسې له (مونت پلیه پوهنتون) څخه د ادبیاتو او فلسفې په څانګه کې دوکتورا واخیسته.

یو وخت د افغانستان د تاریخ ټولنې رئیس هم و او د ادبیاتو په پوهنځي کې یې د فلسفې تدریس کاوه. په ۱۳۵۸هـ. ش. کال، کله چې روسانو پر هېواد یرغل وکړ نو مجروح د هجرت لاره ونیوله او په پېښور کې یې (افغان اطلاعاتي) مرکز جوړ کړ، د دغه مرکز دنده دا وه چې د افغانستان له حالاتو څخه نړیوال خبر کړي او هم به یې د افغانستان په حالاتو تبصرې او تحلیلونه کول.

مجروح په (۱۳٦۷هـ. ش.) کال د پېښور په ښار کې د نامعلومو کسانو له خوا شهید شو. په پېښور کې خاورو ته وسپارل شو او بیا په ۱۳۸۱هـ. ش. کال کې د ده تابوت افغانستان ته راوړل شو او پخپله پلرنۍ هدیره کې ښخ شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید بهاو الدین مجروح خپل ټول ژوند د علم او پوهې په خدمت کې تېر کړ. د هېواد ځلمیان یې وروزل او علمي او سیاسي لیکنې یې وکړې چې په دې لړ کې یې خپاره شوي کتابونه په لاندې ډول دي:

۱ــ اژدهای خودي (په پنځه ټوکو کې).

۲ــ ځانځاني ښامار (د اژدهای خودي پښتو ژباړه د آزاد شعر په قالب کې)

۳ــ د جبر او اختیار دیالکتیک (یو فلسفي اثر)

٤ــ دښمن وپېژنئ

٥ــ نا آشنا سندرې (د شعرونو ټولګه)

مجروح لکه د نورو فیلسوفانو په څېر د انساني ژوند او آزادۍ د معنا د لټون لپاره د حقیقت د لارې لاروی و. د ده په ټولو اثارو کې دغه اصل څرګند دی. په شعرونو کې یې وطني رنګ ډېر پیاوړی دی او د هغه وخت ټولې پېښې یې په خپلو شعرونو کې رانغښتي دي.

دده ټول شعرونه ښکلي او په زړه پورې دي، خو د وطن مور، د کونړ سیند او پیغام یې چې اوږدې منظومې دي، ډېر مشهور دي.

د ځانځانی ښامار یې د آزاد شعر په قالب کې د ارواپوهنې (روحیاتو) او فلسفې یو ګډ اثر دی چې داستاني بڼه لري او د انسان د شعور او لا شعور څخه بحث کوي.

د پښتو ژبې نامتو ادیب عبدالرووف بېنوا د دې اثر په هکله ویلي وو: ((دا یو لومړنی عالي فلسفي اثر دی چې په نوي خوندور اسلوب لیکل شوی دی او تراوسه یې ما په پښتو کې ساری نه دی لیدلی. دا یو مقدس بغاوت دی چې مجروح د ځانځانی د هغه فاسد، غلط او په عین حال کې د غضبناک، ډاروونکي او پر ځان مین اقتدار پر ضد بغاوت کړی دی.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځانځانی ښامار له کتاب څخه یوه وړه ټوټه د نمونې په توګه را اخلو:

یو دفتر د زمانې په ختمېدو و
یوه ورځ د ورځو راغله
ډېر بې شماره ښاریان غونډ وو د ښار منځ کې
لاروی د نیمو شپو پاڅېد ولاړ شو
اخر دا نا آشنا بیان یې ښار ته وکړو:
اې ښاریانو ښه خبر شئ!
ستاسو ستر واکدار بادار خو،
تور ښامار دی
تاسو واړه بنده ګان یاست غلامان یاست،
هسې تږي،
لکه وینو ته چې تږي وي د غرو رغو لیوان ټول
زړه یې کلک لکه تور کاڼی د بیابان،
لکه سندان دی
که هم وخښي سمندر سمندر وینې
تنده یې لا پسې لمبه د اور لمبه شي
که هم وخوري غرونه غرونه ژوندي سري
لوږه یې لا پسې زیادت کا لا شدت کا
په لېوانو کې لېوه له وږو وږی
په دریاب کې پروت نهنګ له تږو تږی
اې ښاریانو!
ورشئ ورشئ!
خپل بادار ته له نژدې نه لږ څه ځیر شئ!
هغه سترګې چې د ده دي دوه د وینو کټوري دي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه سترګې د ښامار دي
هغه سرې لمبې د قهر او د غضب چې،
د واکدار د مخ ځيرې نه پورته کېږي،
هغه اور دی چې راوځي د ښامار پوزې سپږمو نه
د بادار هغه منګولې چې قوي دي پولادينې
ستاسو زړونو کې ټومبلې کلکې خښتې،
دا منګولې د بلا دي، د ښامار تورې بلا دي
اې ښاريانو!
ښه خبر شئ
دا بلا توره بلا چې دلته ناسته په دې ښار ده
له کوم بل پردي هېواده خو راغلې دلته نه ده
دا بلا ده په دې کور کې روزل شوې
له دې سيمې پاڅېدلې
پخپل لاس مو له خپل ځانه راويستلې
په خپل ځان مو مسلط کړې
دا بلا ستاسو بلا خپله بلا ده
ځکه ځکه تاسو هر يو
ښاماران ساتئ روزئ پټ
په سينو په خپلو زړو کې
چې د لوی ښامار خوراک شي
چې ښامار لوی نور هم لوی شي زورور شي
خلاصېدای له دې ښاماره تاسو نشئ
دا ښامار وژلی نشئ
تر څو تاسو راپا نه څئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ښامار په خپلو زړونو کې مړ نه کړئ، نابود نه کړئ
که د نفس بده بلا کړي څوک نابوده
نو به هله د بلا تورې بلا څوک خوراک نه شي
که د خپل زړګي ښامار مو قرباني کړو
نو به هله تاسو نه شئ قرباني د لوی ښامار مار
پوهاند مجروح پخپله د ځانځاني ښامار په اړه ليکي:

((د ځانځاني ښامار ژبه نه نثر دی ځکه چې وزن لري او نه نظم دی، ځکه چې د قافيو او رديفونو مراعات پکې نه دی شوی او نوی شعر ورته ويلای شو. خو دا چوکاټ د اوسنيو نويو شعرونو تقليد نه دی، بلکې د دې چوکاټ په جوړښت کې د پښتو د شفاهي ادب د ځينې اشکالو څخه او د پښتو د ليکلي ادب د ځينو زړو نثرونو څخه الهام اخيستل شوی دی. په دې شان د ښامار سبک داسې يو سبک دی چې هم د اوسنۍ نړۍ د نوي شعر بڼه لري او هم د پښتو ژبې په شفاهي او ليکلي ادب کې پخې ريښې لري)).

پوهاند مجروح د ځانځاني ښامار لپاره يو ځانګړی وزن ايجاد کړی چې هره جمله په (٤) يا په (٨) يا په (١٢) او يا په (١٦) سيلابونو دربرېږي؛ خو اصلي او بنسټيز وزن پکې څلور سيلابه جمله ده.

دا سبک پوهاند سيد بهاو الدين مجروح د پښتو د شفاهي ادبياتو او د پښتو ادبياتو د کلاسيکو نثرونو څخه په الهام اخيستی دی.

د ځانځاني ښامار د مطالبو په هکله پخپله مجروح وايي: ((ځانځاني ښامار د انساني ژور طبيعت د تمرد او عصيان بيان دی او دا واقعيت درې جلا اړخونه لري، يو يې نفسي انفرادي اړخ دی، بل يې اجتماعي او سياسي اړخ دی او دريم د دې دواړو اړخونو ترکيب دی او هغه د انساني موجوديت فلسفي معنا ده.

دا هم د مجروح د کلام يوه نمونه چې د هغه د (نا اشنا سندرې) له کتاب څخه تاسو ته انتخاب شوې ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مور غږ

تــه ســپارلی مــا پــه خــدای یــې مــور دې ځــار شــه
مــال د خــدای یــې هــم هغــه دې مــددګار شــه
ســتا نــه ځــار شــم شــهادت کــه نصیــب ســتا وي
پــه دې کار کــې بــه د رب خپلــه رضــا وي
کــه لــه ملــک نــه دې بهــر کفــر الحــاد کــړو
کــه غــازي شــولې وطــن دې خپــل ازاد کــړو
نــو یــوه ورځ بــه د غازیانــو لښــکر راشــي
تــه بــه راشــې بیــا بــه نــوی اختــر راشــي
دواړه لاس بــه پــه نکریــزو بیــا رنګیــن کــړم
شــینکی خــال بــه بیــا تــازه پــاس پــه جبیــن کــړم
بیــا بــه زه یمــه ســر لــوړې پــه خپــل کــور کــې
هــم خوشــحاله خــو ژونــدی یــم هــم پــه ګــور کــې
پــه ګاونــډ چــم پــه ګــودر کــې بــه خنــدا نــه
مســته ګرځمــه پــه زړه همیشــه ځوانــه
بیــا بــه ګرځــم پــه دې دښــت پــه دې دمــن کــې
هســکه غــاړه پــه ازاد آبــاد وطــن کــې

د متن لنډیز:
پوهاند ډاکټر سید بهاو الدین مجروح د هېواد له نومیالیو عالمانو، لیکوالو او شاعرانو شخه دی. لوړې زده کړې یې په فرانسه او المان کې د دوکتورا تر درجې پورې سرته رسولې وې. د ادبیاتو په پوهنځي کې یې د فلسفې تدریس کاوه او په دولتي کارونو کې یې د رئیس او والي په توګه هم دندې سرته رسولې دي. مجروح زیات شمېر علمي لیکنې او خو کتابونه هم لري چې خپاره شوي دي. په پښتو ژبه کې یې د ځانګړي ښامار او نا اشنا سندرې د یادولو وړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

آثار دي چې زیات مینه وال لري.
مجروح د ځانځاني ښامار په لیکلو سره په پښتو ادب کې یو نوی سبک رامنځته کړ چې پخوا تر ده نه و.
مجروح د دغه کتابونو تر څنګه په فرانسوي ژبه د پښتو ادب او په تېره بیا د لنډیو په پېژندنه کې هم ډېرې لیکنې کړي دي. د جبر و اختیار دیالکتیک یې یو فلسفي اثر دی.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

- سید بهاو الدین مجروح کوم کتابونه لیکلي دي؟
- مجروح په کومه ځانګه کې زده کړې کړې وې؟
- د سید بهاو الدین مجروح کومې منظومې پېژنئ؟
- مجروح د مهاجرت په وخت کې کومه اداره جوړه کړې وه؟

۲ـ زده کوونکي دې په وار سره د ځانځاني ښامار نمونه ولولي او هم په وار سره دې پرې خبرې وکړي.

۳ـ څو زده کوونکي دې د مجروح د ژوند په اړه خبرې وکړي. څو تنه نور زده کوونکي دې ترې پوښتنې وکړي.

٤ـ یو شمېر زده کوونکي دې د مجروح د همعصره لیکوالو نومونه واخلي او د هغو د کارونو په اړه دې خبرې وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپله خوښه له دغو موضوعګانو څخه یوه غوره او څو کرښې مقاله دې ولیکي، (د مجروح ژوند، د مجروح شاعري، ځانځاني ښامار، پیغام، د وطن مور).

(c) ketabton.com: The Digital Library

عروضي نظمونه

کله چې د پښتو شعر تاريخ مطالعه کوو، نو په دغو شعرونو کې دوه شعري عنعنې گورو. يوه د پښتو د خپلو ملي شعرونو او اوزانو عنعنه ده او بله هم د شرقي شاعرۍ عنعنه. د شرقي شاعرۍ د عنعنې په تعقيب چې پښتنو شاعرانو کوم شعري ډولونه خپل کړي دي، په هغو کې قصيده، غزل، قطعه، رباعي، مثنوي، مخمس، مسدس، مسبع، مثمن، معشر، ترکيب بند، ترجيع بند او نور دي.

په تېر لوست کې مو د ملي اوزانو يا ملي نظمونو په اړه يو لوست ولوست. دادی په دې لوست کې تاسې ته د شرقي شاعرۍ د عنعنې ځينې ډولونه درپېژنو چې په پښتو شاعرۍ کې دود دي. دغو شعرونو ته مشترك نظمونه هم وايي، ځکه چې په عربي، فارسي او پښتو کې مشترك ويل شوي او ويل کېږي.

ـ تاسې د ديواني نظمونو په اړه څه معلومات لرئ؟

ـ د ديواني نظمونو کوم ډولونه پېژنئ؟ په اړه يې خبرې وکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ــ غزل: عربي لفظ دی او معنا يې له ښځو سره خبرې کول دي. د نظم له هغو ډولونو څخه دی چې په ټولو ديوانونو کې زياته برخه لري. د غزل لومړي بيت ته مطلع وايي. د مطلع دواړه مسرۍ او د نورو بيتونو دوهمې مسرۍ يو له بله سره په قافيه کې يو شی دي او په وزن کې د غزل ټولې مسرۍ سره برابرې وي. د بيتونو شمېر يې له پنځو څخه نيولی بيا تر پنځلسو پورې رسېږي. غزل که څه هم په ډېرو موضوعاتو کې ويل کېږي خو اکثره عشقي وي. په اوسني غزل کې د ژوندانه نور مسايل هم بيانېږي او له پخوا څخه يې توپير موندلی دی.

چــې دې وګـــوري ومــخ تــه وطـــن پــرېــږدي
وطــن څــه دی چــې روح والـــوزي تــن پرېږدي
کــه څـښـتـن وي د تـومـنـو سـتـا پـه مينه
درويـــــزه کــانــدې اخــتــيــاره تــومــن پــرېــږدي
بـلـبـلان کـه دې لـه حـسـنـه خـبـردار شي
سـتـا د مـخ پـه نـنـداره بـه چـمـن پـرېـږدي
څـه خـو مـخ و بـتـخـانـې و تـه جـار باسه
چـــې د بــتــو پــرســتــش بــرهــمــن پــرېــږدي
ښـه چـې زړه مـې مـسـافـر شـو سـتـا پـه لـورې
عـقـيـق لاشــي قـيـمـتـي چــې وطــن پـرېـږدي
د جـفـا د مـــړو ژونـــد څــه وي حـسـيـنـه
کــه د جـــور خـــوی زمــا ګــلـبـدن پـرېـږدي

۲ــ بولله (قصيده): يو ډول شعر دی چې په عربي کې ورته قصيده وايي. په قصيده کې ډول، ډول اوږده مضامين ويل کېږي. د بيتونو شمېر يې له شپاړسو څخه نيولی بيا تر دوو سوو پورې رسېږي. قصيده هم د غزلې په څېر يوه مطلع او يوه مقطع لري. د غزلې په شان د لومړي بيت دواړه مسرې او د نورو بيتونو د دوهمې مسرې قافيه يو له بله سره يو شی وي. په وزن کې ټولې مسرې سره برابرې وي. ځينې قصيدې درې برخې لري، لکه: تشبيب يا

(c) ketabton.com: The Digital Library

تغزل، گریز یا مخلص، دعائیه یا حسن طلب.

تشبیب یا تغزل له اصلي موضوع څخه د مخه یوه مقدمه ده چې د بهار او یا مناظرو ستاینه ده.

گریز د قصیدې دویمه برخه ده چې شاعر ستاینه پرېږدي او اصلي موضوع ته راځي.

دعائیه د قصیدې دریمه برخه ده. شاعر په دې برخه کې دعا کوي. د قصیدې موضوعات، ستاینه، موعظه، گیله، غندنه او اخلاق وي. د قصیدې دعائیه برخه په اصلي موضوع پورې اړه لري او د موضوع اړوند دعا کېږي.

دلته به د نمونې په توگه د خوشحال خان خټک د یوې قصیدې څو بیتونه ولولو:

درتـــه وښـيـــم کـيـمـيـا د سـعـادت
لـــه بـــدانـــو ســـره مـــه کـــوه صحبت
مه بد گوی، مه بد آموز، مه بد اندېش شه
کـه دې زړه وي چـې درنـه رسـي آفت
کـه لـويـې غـــوارې ځـان کـم گـڼـه تـر بله
بـل تـر دا د پـاسـه نـشـتـه نصیحت
پـه دوسـتـانـو تلطف کـړه خـو پـه تـا شي
لـه دښـمـن سـره هـم ښـه کـوه خلقت
د نیکخوا خبره نغوړه پرې عمل کړه
نـانـغـوتـانـو تـه تـيـار دی نـدامـت
د لـمـانـځـه تـر قـضـا گـرانـه دا قـضـا ده
چـې قـضـا شـي د خـلـورو مصلحت
نـورانـي کـا هغه ځـای چـې سـره کښېني
ديـريـنـه خـلـور هـوښـيـار پـه مشورت
په اخـلاص چې په دعـا لاسونه هسک کا
ور بـه پـرانـیـت شـي د فتحې د نصرت

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې کالي یې پاتې نشي مرده شوی ته
خدایه ورکړې و خوشحال هسې رحلت

۳ـ رباعي: رباعي هغه دوه بیتونه دي چې د لومړي بیت دوې مسرې د دویم بیت له دویمې مسرې سره په قافیه کې یو شی وي. د رباعي معنا څلوریزه ده. دا رباعي د پښتو له رباعي سره چې ځانګړی وزن لري، توپیر لري.

طامع همېش وي په انتظار کې
آب یې د مخ ځي په هر دربار کې
ګنج چې د صبر پیر محمد بیا موند
توانګر باله شي په دا دیار کې

٤ـ قطعه: دوه یا تر دوو زیات بیتونه دي چې د لومړي بیت د دوو مسرو قافیه سره یو شی نه وي خو د بیتونو دویمې مسرې یو ډول قافیه لري، لکه:

اندېښنه که په غره کېږدي
غر به هم لکه وېښته کا
خوار سړی ملامت نه دی
که په غم کې ځان اوبه کا

۵ـ مثنوي: په مثنوي کې ټول بیتونه یو ډول قافیه نه لري، خو د هر بیت د دواړو مسرو قافیه یې یو شی وي. د بیتونو شمېر یې ټاکلې اندازه نه لري، بلکې د موضوع په اوږدوالي او لنډوالي پورې اړه لري. په مثنوي کې د رزم، بزم داستانونه او تصوفي موضوعات بیانېږي.

دلته د نمونې په ډول د قیام الدین خادم څو بیتونه راوړو:

اې د پاک وطن فرزنده
اې د قام خوږه دلبنده
اې د نوي ژوند پیغامه
اې ارزو د وطن قامه
سبا ته مسوول د کار یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

که ته مور او که ته پلار یې
علم هر چا له په کار دی
نه چې تش د نرو کار دی
ښځه نر دواړه مسوول دي
خو په ښه عمل مقبول دي
د حیات په هنگامه کې
د ژوندون په افسانه کې
دواړه یو بل ته محتاج دي
یو و بل ته د سر تاج دي
یو چې بل ورنه جدا شي
لکه مات چې لاس د چا شي
زموږ خویندو شئ بیدارې
له خپل ځانه خبردارې
قام زیون دی وطن خوار دی
دا زموږ لپاره عار دی
لرې، لرې دا ظلمت کړئ
له وطنه جهالت کړئ
جهان واړه په موږ خاندي
مسخرې راپوري کاندي
نه خبر موږه له ځان یو
نه له حاله د جهان یو

۷_ مربع: یو ډول شعر دی چې بند یې دوه، دوه بیته وي. د سر په دوو بیتونو کې څلور مسرې یو ډول قافیه لري. وروسته په هرو دوو بیتونو کې لومړۍ درې مسرې په قافیه کې یو ډول او څلورمه مسره یې د سر د بیتونو سره یو ډول قافیه لري. د شعر تر پایه پکې دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړښت په نظر کې نیول کېږي. د پیر محمد کاکړ د مربع څو بیتونه د نمونې په ډول دلته راوړو:

زړه مې نادان و د مینې غل شو
فراق یې اور و راباندې بل شو
راحت مې واړه په غم بدل شو
اوښې سیلاب دي صورت مې شل شو

**

زیبا نګار چې زه راپه یاد کړم
له درد و غمه آه و فریاد کړم
قبول حیران یم د چا ارشاد کړم
ببل له ما خواره د لارې مل شو

**

عمر مې صرف شو په معصیت کې
شاکر یې نشو په هېڅ نعمت کې
اوس صبح و شام یو په دا حیرت کې
مقبول به خدای ته په کوم عمل شو

۸_ مستزاد: هغه شعر دی چې یوه مسره یې اوږده او بله یې لنډه وي.

نه غوږ لرم چې واورم نه په خوله د خیر ویل کړم	مدام منت پر بل کړم
چې قهر راشي عقل مې مغلوب شي نو ښکنځل کړم	مدام منت پر بل کړم
که هر څو کتابونه رنګ په رنګ و ځانته ډېر کړم	اوښه یې تر نظر تېر کړم
راپېښه بدبختي ده چې یوه زره عمل کړم	مدام منت پر بل کړم

لنډه مسره همېشه یو ډول نه وي کله تکرارېږي او کله مختلفه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹_ مخمس: د مخمس هر بند له سره تر پایه پورې پنځه، پنځه مسرې لري. لومړۍ پنځه مسرې یو ډول قافیه لري. په نورو بندونو کې لومړۍ څلور مسرې یو له بله په قافیه کې یو ډول وي، خو پنځمه مسره یې د پیل له لومړنیو پنځو مسرو سره یو ډول قافیه لري او تر پایه دغه جوړښت ساتي. د حمید مومند د مخمس څو بیتونه:

د هجران د لاسه ناست یم ویر ژړلی   لکه بت په غټو سترګو دم ختلی
بېهوده په صـورت روغ په زړه نتلی   بېلتانه په مـرګي حال یم رسولی
ربه راولې اشنا په سفر تللی

**

یا لـــه یار ســـره ولاړ وای پـــه رکاب کې   یا یې مړ وای د هجران په اول تاب کې
یا وای ډوب مدام د اوښکو په سیلاب کې   حسـاب نشوم د یوې چارې په باب کې
هسې پاتې شوم بې آبه مخ ناولی

۱۰_ مسدس: د دې شعر هر بند شپږ شپږ مسرې لري. لومړۍ شپږ مسرې یې یو ډول قافیه لري. په نورو بندونو کې لومړۍ پنځه مسرې یو له بله په قافیه کې یو شی وي، خو د شپږمې مسرې قافیه د لومړیو شپږو مسرو پر قافیه باندې بنا کېږي.

د شمس الدین کاکړ د مسدس څو بیتونه د نمونې په ډول:

وخت د سحر دی مرغان چغېږي   جرس اوازکا زړه مې لړزېږي
ســترګې مې غورزي بانه ریږېږي   اثـــــر د غـــم دې رامعلومېږي
کوم بد خبر به راورسېږي
د یـــار د تـــللو خبرې کېږي

دا څه عشق نه دی واړه ټګي ده   دا صدق نه دی مـنافقي ده
دا اخلاص نه دی دغـــه بازي ده   دا یاري نه ده دا بیزاري ده
چې پر یار غم دی پرما ښادي ده
بې حیا زړه دې زمـــا وشرمېږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جدایي سـندرې وایم | په سفر تللی اشنا به ستایم
که ملامت یم کـه بېنوا یم | بیا یې د وصـل په تمنا یم

زه شمس الدین یې په دا دعا یم
چې یار به کلــه بیا ورسـېږي

مسبع، مثمن او معشر هم دغه ډول اشعار دي، خو د مسرو په شمېر کې توپیر لري. په مسبع کې اوه، په مثمن کې اته او په معشر کې لس مسرې وي. د سر په بند کې د ټولو مسرو قافیه یو ډول وي او په نورو بندونو کې نورې مسرې یو له بل سره په قافیه کې یو ډول وي، خو د پای د مسرې قافیه د سر د مسرو پر قافیه بنا کېږي.

۱۱ـ ترجیع بند: د نظم هغه ډول دی چې قافیې یې مختلفې او وزن یې یو ډول وي. د بندونو شمېر یې نه دی ټاکل شوی. د هر یو بند د بیتونو شمېر یې په خپلو کې مساوي وي او له پنځو څخه تر لسو بیتونو پورې رسېږي. کله تر دې هم زیاتېږي.

د هر بند په آخر کې یو بیت راځي چې د بند د ټولو بیتونو سره په وزن کې یو شان وي. مگر ځانگړې قافیه لري چې همدغه بیت د هر بند په پای کې تکرارېږي.

دلته د خوشحال خان خټک د ترجیع بند څو بیتونه د نمونې په ډول راوړل شوي دي:

ستا له لوریه که هـزار جور و جفا وي | له عاشقه به په سل رنگه وفا وي
پـه عـاشـق بـانـدې معشوقه عنایت کا | ستا مدام په خپل عاشق باندې عنا وي
ښـه مـا ومنل چې تـه بې حد زیبا یې | په جهان به کوم څوک تا غوندې زیبا وي
ولې خدای چې ښه جمال و چاته ورکا | نه په دا چې دی بې مهره کبریا وي
که قضا په ما زړه سوی کا هم به ومرم | که یو څو ورځې د جنگ و فتنې دا وي
که سل ما سره غوغا جنگ و جدل کړې | خدای دې نه کا چې له تا به تله زما وي

ستا د در په خاورو پروت بې قدره ښه یم
په بل لورې که په تخت کښېنم ښه نه یم

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۲ـ ترکیب بند: د ترجیع بند غوندې شعر دی خو په دومره توپیر چې په ترجیع بند کې چې کوم بیت له هر بند څخه وروسته راځي، تکرارېږي، خو په ترکیب بند کې تر بند وروسته یو بیل بیت راځي چې بېله قافیه او بېله معنا لري. د حمید مومند د ترکیب بند څو بیتونه د نمونې په ډول راوړو:

په منزل به یې سبا ګوره څوک مله وي　　نه پوهېږم چې به ساد وي که به غـله وي
په څه شان به شکسته زهیر په زړه وي　　له نغمې به یې د زړه نغمـه په خـوله وي
دم قــدم به یې خولې د مخ په وله وي　　رانجه کړي به یې چــا خاورې د پله وي
ســزاوار د هـــــر ستم د هر پیغور یم
چې مې یار په سفر تللی زه پر کور یم
**

یا لـــه یاره سره تللی په سفر وای　　په هــر ځــای مې غوړولی پرې وزر وای
یـا یې مړ د بېلتانه له غمه ژر وای　　یــا په دواړو سترګو ړوند په نظــر وای
کـه دا نه کېدای هرګزه معتزر وای　　خود په خود مې ځان وهلی په خنجر وای
هسې پاتې شوم تر یار پورې مخ توری
په جــرګــه د عـاشقانو کې کوز ګوری

د متن لنډیز:

مشترک نظمونه هغه دي چې په عربي، فارسي او پښتو کې ویل کېږي. دغه شعرونه ځانته ځانګړې ډولونه او وزنونه لري.

په دې ډولونو کې غزل، قصیده، رباعي، قطعه، مثنوي، مستزاد، مخمس، مسدس، مسبع، مثمن او معشر راځي. د پښتو په کلاسیکه دیواني شاعرۍ کې دغه ټول ډولونه شته او پښتنو شاعرانو دغه ډولونه کارولي دي. قصیده، مثنوي، غزل په لرغوني دوره کې په پښتو شاعرۍ کې پیل شول او بیا دې نورو ډولونو په منځنۍ دوره کې زیات رواج وموند. په اوسنۍ یا معاصره دوره کې اوس دغه ډولونه دومره نه کارول کېږي، ځکه چې اوس معاصر شعر د ژوند موضوعاتو ته وقف دی او اوسني شاعران زیات په شکلیاتو او صنعتونو پسې نه ګرځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په پښتو کې کوم نظمونه پېژنئ؟
- ملي نظمونه څه ته وايي؟
- مشترك نظمونه کوم دي؟
- د مشترکو نظمونو او ملي نظمونو توپیر څه دی؟

۲ــ څو زده کوونکي دې په وار سره په قصیده، غزل او مثنوي خبرې وکړي. ښوونکي دې د ضرورت په وخت ددوی لارښوونه وکړي.

۳ــ زده کوونکي دې په متن کې راغلي شعرونه په وار سره ولولي، یو زده کوونکی دې د یوه شعر مفهوم او بل دې د بل شعر مفهوم په خپلو خبرو کې څرګند کړي.

٤ــ زده کوونکي دې د خپلې خوښې د یو شعري ډول په اړه څو کرښې په خپله کتابچه کې ولیکي، دلایل دې روښانه کړي او بیا دې خپله لیکنه په وار سره په ټولګي کې واوروي.

٥ــ زده کوونکي دې په وار سره په دې اړه خبرې وکړي چې په لرغوني دوره کې کومو شاعرانو له دغو شعري ډولونو څخه ځینې کارولي وو؟

٦ــ زده کوونکي دې لاندې لغتونه د کتاب له پای څخه معنا او په جملو کې وکاروي:
تومن، برهمن، تلطف، نغوره، ندامت، نانغتان، نصرت، رحلت، ګنج، عار، ظلمت، ارشاد، معصیت، نتلی، دم ختلی، جرس، عنا، عنایت، جمال، کبریا، ساد، معتزر

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د شعرونو ددغو ډولونو څخه په خپله خوښه یو ډول غوره او له کلاسیکو دیوانونو څخه دې رانقل کړي. د شعر معنا او مفهوم دې هم ولیکي او په بل پښتو درسي ساعت کې دې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو هنري نثر

که څه هم د يوې ژبې ټول ليکلي او ناليکلي شفاهي منظوم او منثور آثار ادبيات ګڼل کېږي خو اوس هر ډول ليکنې په ادبياتو کې نه شمېرل کېږي، يوازې هغه آثار د ادبياتو تر عنوان لاندې مطالعه کېږي چې هنري ارزښت ولري. د بېلګې په توګه هر منثور اثر چې د علومو او فنونو په بېلابېلو څانګو کې ليکل شوي وي او يا هر نظم او منثور اثر چې د تاريخ، جغرافيه، طب او نورو علومو تشريح ته وقف وي، په ادبياتو کې نه شمېرل کېږي. هغو ليکنو ته ادبي هنري ويل کېږي چې له تخيله رازېږېدلي وي او د ژوند واقعيتونه په هنري ډول منعکس کړي. پر لوستونکي او اورېدونکي خپل خاص اغېز وکړي او د هغه هنري ذوق تسکين کړي. هنري اثر بايد په داسې يو ژبني چوکاټ کې بيان شوی وي چې هم د ټولنيز ژوند هنداره وي او هم په لوستونکي او اورېدونکي کې يو عاطفي احساس پيدا کړي او ښکلاييز ارزښت ولري. هنري نثر هم د هنري ادبياتو يوه مهمه برخه ده چې د هنري ادبياتو د ټولو نثري ډولونو لپاره کارول کېږي، لکه: لنډه کيسه، ناول، طنز، ډرامه، ادبي ټوټه او نور... په دې لوست کې به د هنري نثر په اړه معلومات ولولئ.

ـ هنري نثر څه ته وايي؟

ـ هنري نثر له عادي نثره څه توپير لري؟

هنري نثرونه د ادبياتو يوه برخه ده. د نړۍ د ټولو ژبو په ادبياتو کې کارول کېږي. په پښتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبیاتو کې د شلمې پېړۍ په لومړیو شلو کالو کې پیل شو او تراوسه کارول کېږي. هنري نثرونه خپلې ځانګړنې لري چې د همدغو ځانګړنو له مخې له عادي او ساده نثرونو څخه جلا کېږي. د هنري نثر اصلي ځانګړتیا داده چې هنریت او ادبي ارزښت ولري. په هنري نثر کې لیکوال د بېلابېلو منظرو، انساني ټاکلو خصوصیاتو، روحیاتو، عاداتو او حالاتو په انځورونو کې له خپل تخیلي ځواک څخه کار اخلي.

لیکوال د تخیلي ځواک په مرسته او د لیکوالۍ د مهارتونو په وسیله د منظرونو د انځورولو او صحنو جوړولو چاره سرته رسوي. حالات او پېښې په الفاظو کې داسې انځوروي چې لوستونکی او اورېدونکی فکر کوي چې هر څه په خپلو سترګو ویني او ځان ورته په صحنه کې دننه ښکاري.

په هنري نثر کې د لیکوال په مهارت پورې اړه لري چې د خلکو هیلې، غوښتنې، جذبات، عواطف او احساسات لکه څنګه چې دي په ښکلو الفاظو کې راونغاړي او مقابل لوري ته یې ولېږدوي. دغه لېږدونه باید د مقابل لوري په عواطفو کې خوځښت راولي. په هنري نثرونو کې د لیکوال تخیل، د مناسبو او ښکلو کلمو استعمال، د تشبیهاتو راوړل، د جملو رواني او د مقصد څرګند بیان شرط دی. لیکوال باید د الفاظو داسې برجونه او یا کتارونه جوړ نه کړي چې لوستونکی پکې مقصد ونه مومي.

د الفاظو او جملو له ښکلا سره محتوا ته هم پاملرنه وکړي او د شکل او محتوا توازن داسې په پام کې وساتي چې یوه خوا هم زیانمنه نه شي.

هنري نثر د هنري ادبیاتو ژبه ده او د یو هنري اثر په ښکلا کې بنسټیز ارزښت لري. پښتو هنري نثر د پښتنو په دوو مرکزونو پېښور او کندهار کې رامنځته شو. په کابل کې یې هم وده او پراختیا ومونده.

څرګنده دې وي چې پښتو هنري نثر په لومړي ځل په پېښور کې رامنځته شو. په پېښور کې د پښتو کتابونه، ملي نکلونه او نور ادبي آثار چاپېدل. پښتنو لیکوالو خپل لومړني هنري نثري آثار په پښتو ژبه لیکل. په دغو لیکوالو کې مولوي احمد د پښتو هنري نثر په مخکښو لیکوالو کې په ځانګړي ډول د یادونې وړ ځای لري.

ده په نولسمه پېړۍ کې د هغو انګرېزانو لپاره چې غوښتل یې پښتو ژبه زده کړي ځینې

(c) ketabton.com: The Digital Library

تعلیمي کتابونه ترتیبول. ده په پښتو کې له نورو ژبو څخه ترجمې کړي او هم یې مستقل آثار لیکلي دي. د ده تر ټولو غوره اثر چې د هنري نثرونو نماینده ګي کوي (ګنج پښتو) دی. په دې اثر کې وړې وړې کیسې راغلي چې ځینې ترجمې او ځینې ده پخپله لیکلي دي.

د ده د کتاب موضوعات ساده او اسان دي. ژبه یې خوږه او محاورې ته نژدې ده. ژبني اصطلاحات یې هم کارولي دي. ده پخپلو کیسو کې د ژوند موضوعاتو ته پاملرنه کړې ده. د ده دغه کار د پښتو هنري نثر په انکشاف او پراختیا کې ډېر ارزښت لري.

په ده پسې بل پښتون لیکوال میر احمد شاه رضواني (۱۸۶۳-۱۹۳۷م.) دی. ده هم لکه د مولوي احمد ژباړې کولې. ده د پښتو ژبې ګرامر ولیکه او د پنجاب په پوهنتون کې د پښتو ژبې استاد و. د ده په کتابونو کې د پښتو ژبې دوه درسي کتابونه د یادولو وړ دي. د هنري نثرونو غوره بېلګه یې د (شکرستان افغاني) په نامه یادېږي. د ده دغه کتاب هم د وړو، وړو کیسو او حکایتونو مجموعه ده.

بل لیکوال چې په هنري نثر کې یې د پاملرنې وړ کارونه کړي دي، هغه منشي احمد جان (۱۸۸۲- ۱۹۵۱م) دی. دی د بنو په ښار کې زېږېدلی دی. انګلیسي ژبه یې زده کړه او په (۱۹۰۰م) کال کې د انګرېزانو د پښتو ښوونکی شو. د ده په شاګردانو کې د هند د وایسرای معاون هم و. ده د پښتو ژبې لپاره قاموسونه ولیکل. د شلمې پېړۍ په لومړیو کلونو کې یې د هنري نثر په لیکلو پیل وکړ.

دوه مجموعې (هغه دغه) او د (قصه خوانۍ ګپ) یې د هنري نثر خورا ښې بېلګې دي. دا کتابونه وړې کیسې او حکایتونه لري. دا کتاب هم په هند کې د پوځي منصبدارانو لپاره لیکل شوی دی. د قصه خوانۍ ګپ موضوعات فولکلوري دي لکه د آدم خان درخانۍ، د فرهاد او شیرینۍ کیسه او نورې...

په افغانستان کې هم د شلمې پېړۍ په لومړیو کلونو کې هنري نثر پیلېږي. په دغو کلونو کې د ښوونځیو په رامنځته کېدو، د جریدو او اخبارونو په خپرېدو، د راډیو په رامنځ ته کېدو د هنري نثر لیکلو ته لاره هوارېږي، د پښتو مرکې، د ادبي انجمن او بیا د پښتو ټولنې په جوړېدو سره هنري نثر انکشاف او پراختیا مومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړنی لیکوال چې حکایتي او تعلیمي نثرونه لیکي، هغه صالح محمد هوتک دی چې په (۱۹۱٦م) کال کې یې د پښتو لومړی کتاب ولیکه.

وروسته قیام الدین خادم، ګل پاچا الفت، صدیق الله رښتین، عبدالرؤف بېنوا او محمد دین ژواک، د هنري نثرونو لیکلو ته پراختیا ورکړه او د نورو لیکوالو پاملرنه یې هم دې ډګر ته راواړوله. ګل پاچا الفت او صدیق الله رښتین په دې برخه کې ډېر کتابونه ولیکل، لکه د الفت غوره نثرونه، د رښتین د پسرلي وږمې، د خادم خیالي دنیا او د بېنوا د زړه خواله د یادولو وړ کتابونه دي.

په کوزه پښتونخوا کې سید راحت زاخیلي هنري نثر ته پراختیا ورکړه او د نوي داستاني ادب نمونې لکه لنډه کیسه، ناول او طنز یې په پښتو ادب کې رواج کړل. دلته به د نمونې په توګه د بېنوا یو نثر راوړو:

لاربښوونکی

له فریب او دروه سره نا اشنا وم. مکر او چل مې زړه ته لاره نه درلوده. دروغ مې نه پېژندل. د ژوندون د لویې لارې مسافر وم. له پرېشانه خوبه راپاڅېدم. قافله ډېره پرمخ تللې وه. یوازې زه وم چې د لاربښوونکي په انتظار مې لویې لارې کتلې. ډېر راغلل، تېر شول مګر یوه هم د زړه سوي په سترګو راته ونه کتل. ځینو به د ګوتو په اشارو لار راوښودله، خو د ګوتو د اشارو لارې ډېرې اوږدې وې.

ځینو به د دې لپاره چې ځانونه په ما وساتي، زه به یې له ځان سره روان کړم، خو چې خطر به تېر شو نو بېرته به یې زه پر لویه لاره پرېښودلم. دوی به لاړل. همداسې د لاربښوونکي په انتظار د ژوندون په لویه لار کې ولاړ وم. ځو ته راغلې. زه دې تر لاس ونیولم. زه هم په پاک زړه په تا پسې روان شوم او د لارې د موندلو په غرض مې ستا لمنه ټینګه کړه. هرې خواته به چې تلې، درپسې تلم او تا هم ماته د لار موندلو ډاډ راکاوه. ناڅاپه! موسمي توره وربځ پیدا شوه، باران او ږلۍ وربدل شروع شول.

آسمان او ځمکه په خروش راغلل، لارې ګډې وډې شولې، خو زه ډاډه وم چې تا

(c) ketabton.com: The Digital Library

غونډې لارښوونکی لرم او تاته مې سترګې وې چې د زماني په دې توره درېبله کې به لار راوښيې.

مګر په هماغه حال کې تا په ډېرې حيرانتيا مخ راواړاوه او له ما څخه دې پوښتنه وکړه چې:

(اې مسافره لار راوښيه، لاره کومه ده؟)

هغه وخت نو زه پوه شوم چې زما د ژوند د لارې لارښوونکی يوازې زه يم او بايد زه پخپله خپله لارښوونه وکړم.

د متن لنډيز:

هنري نثر د شلمې پېړۍ په لومړيو کلونو کې په کوزه پښتونخوا او افغانستان کې پيل شو. په کوزه پښتونخوا کې يې سرلاري مولوي احمد، مير احمد شاه رضواني، منشي احمد جان او راحت زاخيلی وو. په افغانستان کې يې مخکښه ليکوال صالح محمد هوتک، پوهاند عبدالحی حبيبي، قيام الدين خادم، ګل پاچا الفت، صديق الله رښتين، عبدالرؤف بېنوا، محمد دين ژواک او نور وو.

وروسته لر او بر نور ليکوال راپيدا شول او په نثر کې يې ډېرې هستونې وکړې. هنري نثر له عادي او ساده نثر نه توپير لري. په هنري نثر کې ليکوال له خپل تخيل نه ډېر کار اخلي. نېغ په نېغه ساده خبره نه کوي، بلکې خپله خبره په ښکلو کلماتو او تشبهاتو کې رانغاړي چې د لوستونکو په عاطفه او احساس ژوره اغېزه کوي، هنري نثر د لنډې کيسې، ناول، ډرامې، طنز، تکل او ادبي ټوټې لپاره کارول کېږي. د لارښوونکي نثر هم يو هنري نثر دی چې د خپل مطلب د بيان لپاره له ښکلو کلماتو او تشبهاتو څخه کار اخلي.

په دې نثر کې ښودل شوي چې هر سړی د خپل ځان رهبر او لارښوونکی دی. د نثر مقصد دادی چې د لارښوونکي په ټاکلو کې بايد له ډېر دقت او غور څخه کار واخيستل شي او په غولوونکو لارښوونکو وانه وړي او نه ځان تېر باسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د متن له لوستلو څخه وروسته دا لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- پښتو هنري نثر څه وخت، چېرته او د چا له خوا پیل شو؟
- په کوزه پښتونخوا کې د هنري نثر مشهور لیکوال کوم وو؟
- په افغانستان کې د هنري نثر لومړني لیکوال څوک وو؟
- د هنري نثرونو د څو کتابونو نومونه واخلئ؟

۲ـ که کوم زده کوونکی د هنري نثر کوم لیکوال پېژني، د هغه په اړه دې خپلو ټولګیوالو ته معلومات ورکړي.

۳ـ زده کوونکي دې د لارښوونکي متن په وار سره ولولي، خبرې دې پرې وکړي او خپل نظر دې پرې څرګند کړي.

٤ـ زده کوونکي دې د یوه ښه لارښوونکي خصلتونه او صفتونه په څو کرښو کې ولیکي او بیا دې په وار سره په ټولګي کې واوروي.

۵ـ زده کوونکي دې د هنري نثر او ساده نثر توپیرونه وښئي، ښوونکی دې د ضرورت په وخت کې له دوی سره مرسته وکړي.

٦ـ هنري نثر د کومو ادبي ډولونو لپاره کارېږي، نومونه یې واخلئ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ د غړیو په مرسته او یا له کوم کتاب څخه هنري نثر ولیکي او په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادبیاتو لرغوني دوره

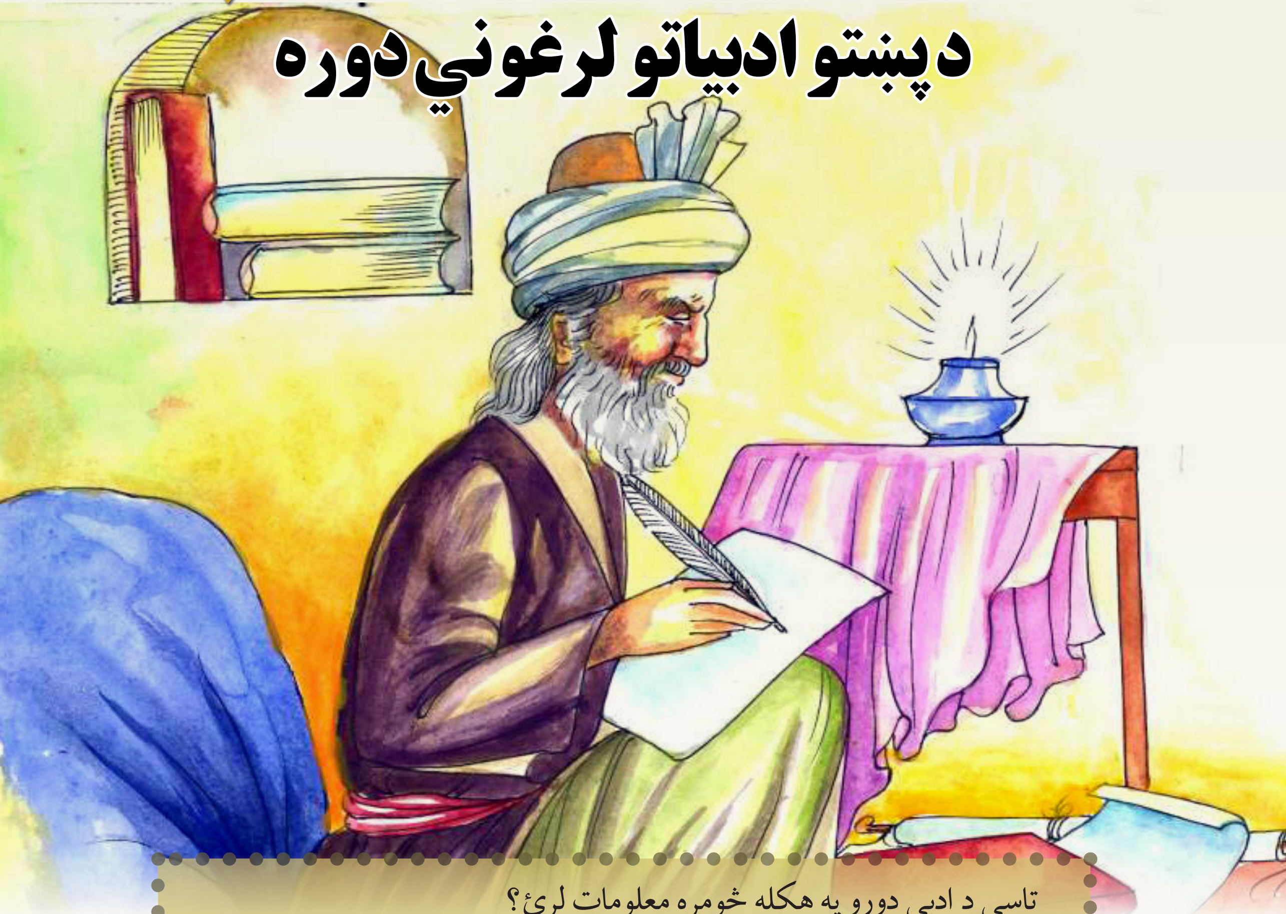

تاسې د ادبي دورو په هکله څومره معلومات لرئ؟

ملتونه د سیاسي تاریخونو ترڅنګه ادبي تاریخونه هم لري چې د یوه ملت فرهنګي او ادبي پېژندنه کوي. ادبي تاریخونه په بېلابېلو دورو وېشل کېږي چې د پښتو ژبې ادبي تاریخ هم د پوهانو له خوا په درې دورو وېشل شوی دی. لرغونې دوره، منځنۍ دوره، اوسنۍ یا معاصره دوره. دادی په دې لوست کې تاسې ته لرغوني دوره درپېژنو چې پښتو ادب له کوم وخت څخه پیل شوی او لرغوني دوره کومې ځانګړتیاوې لري.

ـ د پښتو ادب لرغونې دوره څه وخت پیل شوې ده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادبیاتو لرغونې دوره له دویمې هجري پېړۍ څخه پیلېږي او د یوولسمې پېړۍ تر لومړیو کلونو پورې دوام کوي. د پښتو ادبیاتو د لرغوني دورې آثار د پښتنو په درېو مرکزونو (غور، د کسي غر او ملتان) کې رامنځته شوي دي. په غور کې غوري پښتانه اوسېدل. د غور له پاچاهي کورنیو څخه یوه د غور سوري شاهي کورنۍ وه چې په تاریخونو کې د شنسبانیانو په نامه مشهوره وه. د دې کورنۍ یو مشر نیکه شنسب (شین اسپ) نومېده چې د پلار نوم یې خرنګ و. دا شنسب د حضرت علي رضي الله عنه په زمانه کې مسلمان شوی او د غور پاچا منل شوی و. د شنسب زوی امیر پولاد و. هغه وخت چې ابو مسلم مرزوي د بني امیه امیران له خراسان څخه شړل او د بني عباس په پلوۍ ودرېد نو امیر پولاد له خپلو لښکرو سره د ده ملاتړ وکړ.

د امیر پولاد د پاچاهۍ مرکز د غور په مندېش کې و. په پټه خزانه کې راغلي دي چې د امیر پولاد تر مړینې وروسته د هغه زوی امیر کروړ د غور په مندېش کې په ۱۳۹هـ کې پاچا شو. امیر کروړ د خپلې پاچاهۍ په دوران کې دوه مرکزونه درلودل چې یو یې مندېش او بل یې زمینداور و. امیر کروړ ډېر غښتلی پهلوان و چې په یوازې ځان له سلو تنو سره جنګېده. ده هم د عباسي دعوت په جنګونو کې ګډون درلود او ډېرې بریاوې یې ترلاسه کړې.

امیر کروړ یو عادل پاچا و. په پښتو یې شعرونه هم ویلي دي. په ۱۵٤هـ کې د پوشنج په جګړو کې مړ شو او پر ځای یې د ده زوی امیر ناصر پاچا شو. امیر کروړ چې د خپلو سوبو په پایله کې کوم شعر ویلی دی، هغه پټې خزانې تر موږ رارسولی دی.

زه یم زمری پر دې نړۍ له ما اتل نشته
پر هند و سند و پر تخار او پر کابل نشته
بل په زابل نشته له ما اتل نشته
غشي د من مې ځي بریښنا پر میرخمنو باندې
په ژوبله یونم یرغالم پر تښتېدونو باندې
پر ماتېدونو باندې له ما اتل نشته
زما د بریو پر خول تاوېږي هسک په نمنځ او په ویاړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د آس لــه ســوو مې زمکــه رېــږدي غرونه کانــدم لتاړ
کړم ایوادونه اوجاړ لــه مــا اتــل نســته
زمــا د تــورې تــر شــپول لانــدې دي هــرات و جروم
غــرج و بامیــان و تخــار بولــي نــوم زمــا پــه اودم
زه پېژندویم په روم لــه مــا اتــل نســته
پــر مــرو زمــا غشــي لونــي ډاري دښــن راڅخــه
د هریــوا د رود پــر څنــډو ځــم تښــتي پلــن راڅخــه
رپي زړن راڅخه له مــا اتل نســته
د زرنــج ســوبه مــې د تــورې پــه مخســور وکــړه
پــه بــاداری مــې لــوړاوی د کــول د ســور وکــړه
ستر مې تربور وکړه له مــا اتل نســته
خپلــو وګــړو لــره لــور پېرزوینــه کــوم
دوی پــه ډاډېنــه ښــه بامــم ښــه یــې روزنــه کــوم
تل یې ودنه کوم له مــا اتل نســته
پــر لویــو غرو مــې وینــا درومــي نه پــه څنډو پــه ټال
نــرۍ زمــا ده نــوم مــې بولــي پــر دریــځ ســتا یــوال
په ورځو شپو میاشتو کال لــه مــا اتــل نســته

د امیر کروړ سوري دغه ویاړنه د پښتو تر ټولو پخوانی شعر دی چې د اسلامي عصر په دویمه هجري پېړۍ کې ویل شوی دی. د شکلي جوړښت له مخې لرغونو آریایي سندرو ته نژدېوالی لري.

په محتوا کې یوه ویاړنه ده چې د خپلو سوبو یادونه کوي او له خپلو خلکو سره د خپلې مینې اظهار هم څرګندوي. پر دې شعر د نورو ژبو تاثیرات نه لیدل کېږي او د پښتو سوچه کلمات یې استعمال کړي دي. په دغو کلماتو کې ځینې داسې کلمات هم شته چې اوس په عامه ژبه کې نه ویل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم مرکز د کسي غر یا د سلیمان د غرو لمنې دي. هغه آثار چې د کسي غر په لمنو کې ایجاد شوي، له دریمې هجري پېړۍ نه پیلیږي او تر پنځمې پېړۍ پورې رسیږي.

په دغه مرکز کې نوماند شخصیت شیخ بیټنی دی چې د ژوند زمانه یې د دریمې هجري پېړۍ شاوخوا ټاکل کېدای شي. د شیخ بیټني یو مناجات سلیمان ماکو په تذکرة الاولیا کې راوړی:

لــویــه خـــدایـــه، لــویــه خــدایــه ســتـا پــه مـیـنـه پــه هــر ځـایـه
غــــر ولاړ دی درنـــــــاوي کــې ټــولــه ژوي پـــه زاري کــې
دلـــتـــه دي د غــــرو لـمـنـې زمــــوږ کـيـــږدی دي پـکـې پلنې
دا وګـــــړي ډيـــر کـــړي خــدايـه
لــويـه خـــدايــــه، لــويـه خــدايـه

دلـــتـــه لــږ زمـــــوږ اور بـــل دی ووږ کـــورګــی دی ووږ بـــورجـــل دی
مـېـنـه سـتـا کــې مـــوږ مـېـشـتـه یو بــل د چـــا پـــه مـلـه تـلـه نـه یو
هــسـک او مـځـکـه نـغـښـتـه سـتـا ده د مــــــرو وده لــــــه تـــــا ده
دا پـــالـــنـــه ســـتـــا ده خـــدایـه
لــویـه خـــدایــــه، لــويـه خــدايـه

په دغه مرکز کې په دریمه او څلورمه هجري پېړۍ کې دوه نور شاعران هم تېر شوي چې یو یې شیخ اسماعیل او بل خربښون دی چې په پټه خزانه او تذکرة الاولیا کې یې د شعر نمونې راغلي دي.

کله چې خربښون خپل کور او کلی پرېږدي او روانیږي، نو شیخ اسماعیل یې په جدایی کې دا پاړکی وایي:

که یون دی یون دی مخکې بېلتون دی له کسي غره ښخه ځي خربښون دی
کــه وروره وروره خربښونه وروره ته چې بېلتون کړې زما وير ته ګوره

(c) ketabton.com: The Digital Library

خربښبون یې په خوب کې دا ناره له خولې باسي:

بېلتانه نـاره مې وسوه په کور باندې   نه پوهېږم چې به څه وي پېښ په ورانديې

له خپلوانو به بېلېږم په سرو سترګو   دواړه ســترګې مې په وینـــو دي ژړاندې

دریم مرکز ملتان دی چې د اسلام په دوو لومړنیو پېړیو کې پښتانه د سلیمان د غرو له لمنو څخه کوچېدلي او د سند او پنجاب لور ته تللي دي. د پنجاب په غربي برخو ملتان کې له دغو پښتنو څخه شېخ حمید لودي د ۳۷۰ هجري په شاوخوا کې له ملتان څخه نیولې تر لغمان پورې سیمو حکمران و. همدغه سړي د څلورمې هجري پېړۍ په دویمې نیمایي کې د لودیانو د حکمرانۍ بنسټ کېښود. په شېخ حمید پسې د ده زوی نصر او بیا یې لمسی داوود د ملتان د لودي کورنۍ حکمرانان وو.

د ملتان په لودي کورنۍ کې دوه تنه شاعران تېر شوي چې یو د شېخ حمید زوی نصر لودي او بل یې وراره شیخ رضي دی.

شیخ رضي د حمید لودي د پاچاهۍ په وخت کې د اسلام د مقدس دین د تبلیغ لپاره پښتونخوا ته لاړ. دوه کاله د کسي غره په لمنو کې وګرځېد او ډېر خلک یې مسلمانان کړل. شېخ رضي له کسي غره څخه خپل یو شعر د لیك په ډول نصر لودي ته استولی و چې د پیل بیتونه یې دادي:

د الـحـاد پـه لـور دې تـر پلل
ګـروه دې زمـوږ وکـوراوه
مـوږ رونـلـی پـه زیـارنـه
تـا پـه تـور وتـوراوه

کله چې دا لیك په ملتان کې نصر لودي ته ورسېد، نو هغه یې په ځواب کې وویل:

د الـحـاد پـه تـور تـورن سـوم
زه لـرغـون خـو مـلـحـد نـه یـم
زمـا دښـنـه هـسـې تـور راکـړی
کـه مـلـحـد یـم د دښـنـه یـم

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیخ رضي د خپل تره زوی ته وایي چې ته له سنت او له خپلې لارې څخه اووښتی یې خو نصر ورته په ځواب کې وایي چې زه پر سنت ټینګ ولاړ یم او کوم تورونه چې پر ما لګول شوي هغه دروغ دي.

د ملتان لودي کورنۍ د غزني له پاچاهانو سره په رقابت کې وه، مؤرخین وایي چې د غزني پاچاهانو د ځان لپاره دا بهانه ونیوله او پر لودي کورنۍ یې د الحاد تورونه ولګول او په دې توګه یې د ملتان لودیان وټکول، حال دا چې د ملتان لودیان مسلمانان وو.

په دریمه هجري پېړۍ کې په پښتو کې د نثر لیکل او ژباړه پیل شوه. ابو محمد هاشم سرواني (۲۲۳ - ۲۹۷هـ) د بست په سروان کې زېږېدلی او هلته یې ژوند کړی دی. په (۲۹٤هـ) کال عراق ته تللی او په بغداد کې یې د خپل استاد ابن خلاد سره ډېر عمر تېر کړی دی.

د هغه یو عربي شعر یې په پښتو ژباړلی چې داسې پیلېږي:

ژبـه هـم ښـه وینـا کـانـدي چـې یـې وینه
د خـاونـد پـه لاس کـې زر او درهـمـونـه

دا په پښتو کې د ژباړې پیل دی. ابو محمد هاشم په نثر کې یو کتاب ((د سالو وږمه)) لیکلی و چې د عربي اشعارو د فصاحت او بلاغت په اړه و.

په پنځمه هجري پېړۍ کې په پښتو ادب کې قصیده رامنځ ته شوه چې لومړنی قصیده ویونکی شیخ اسعد سوري دی. شیخ اسعد سوري د غور د پښتنو پاچاهانو په لړ کې د امیر محمد سوري هم مهاله و او د هغه پر مړینه یې یوه قصیده ویلې ده چې داسې پیلېږي:

د فـلـك لـه چـارو څـه وکـړم کـوکـار
زمـولـوي هـر ګـل چـې خـانـدي پـه بـهـار
هـر غـاټـول چـې پـه بـېـدیـا غـوړېـده وکـا
رېـژوي یـې پـاڼـې کـانـدي تـار پـه تـار

بل قصیده ویونکی شاعر ښکارندوی غوري دی چې په غزني او بست کې اوسېدلی او د سلطان شهاب الدین غوري معاصر و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې سلطان شهاب الدین د اسلام دین د خپرولو لپاره پر هند لښکرې کولې، نو دی ورسره و. ښکارندوی د سلطان شهاب الدین د سوبو په اړه یوه اوږده قصیده ویلې چې پټې خزانې خوندي کړې ده:

د پسرلي ښکلوونکي بیا کړل سینګارونه
بیا یې ولونل په غرونوکې لالونه
مځکه شنه، لاښونه شنه، لمنې شنې سوې
طیلسان زمردي واغوستې غرونه

ښکارندوی د غور اوسېدونکی او د فیروز کوه کوټوال و. دغه دواړه قصیدې په غور کې د غوري پښتنو پاچاهانو په وخت کې ویل شوي دي.

په شپږمه هجري پېړۍ کې چې د غور پښتانه پاچاهان په هند کې د اسلام د مقدس دین د خپرولو لپاره لښکرې کوي، نو د اسلام د خپرېدو په ملاتړ هم په پښتو کې شعرونه ویل شوي دي.

ملکیار غرشین چې د سلطان شهاب الدین غوري همعصره دی، کله چې سلطان شهاب الدین پر هندوستان لښکرې کوي، نو ملکیار غرشین هم ورسره دی چې یوه رزمي سندره یې په دې ډول ویلې ده:

خښتن مو مل دی اوس مو یرغل دی هېواد د بل دی
غازیانو ګورئ خښتن مو مل دی
تورې تېرې کړئ دښن مو پرې کړئ منګولې سرې کړئ
خله به تښتو خښتن مو مل دی
که ټینګ کړو زړونه په برې یونه چې زمري یونه
اسلام راځخه دی خښتن مو مل دی
غازیانو راسئ ټول شاوخوا سئ د شهاب په ملا سئ
دښن مو غوڅ کړئ خښتن مو مل دی

په شپږمه هجري پېړۍ کې د مینې او محبت سندرې ویل شوي دي چې یوه نمونه یې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

شېخ تيمن کاکړ يوه عشقي سندره ده:

گــهيځ رڼا د لـــمر خپره شوه	زما پر کــــــور د وير ناره سوه
د بېلتون ورځ توره تياره سوه	ږغ سو ناڅاپه چې بېلتون راغی

په (۶۱۲هـ) کې د نثر يو بل کتاب د سليمان ماکو له خوا ليکل شوی چې تذکرة الاولياء نومېږي. په دې کتاب کې يې د اولياوو او ځينو پښتنو شاعرانو احوال او د کلام نمونې راغلي دي. د دې کتاب هغه پاڼې چې زموږ په لاس کې شته، موږ ته د شيخ بيټني، شيخ اسماعيل، ملکيار غرشين او قطب الدين بختيار کاکي احوال راکوي.

د اوومې هجري پېړۍ په دربمه لسيزه کې عرفاني افکار پښتو ادب ته لاره پيدا کوي. شېخ متي د خپلو اشعارو کتاب چې (د خدای مينه) نومېږي بشپړوي.

د شېخ متي د يو مناجات څو بيتونه په دې ډول دي:

زه چې څرگند په دې دنيا سوم	د ښکلي مخ په تماشا سوم
ستا پر جمال باندې شيدا سوم	لــه خپلې ستې راجلا سوم

په ژړا ژاړم چې بېلتون دی
يمه پرديسی بل مې تون دی

د اوومې هجري پېړۍ په دويمه لسيزه کې (۶۱۷هـ) زموږ پر هېواد د چنگېز حملې پيلېږي. د چنگېز او د ده د اولادونو د حملو پر وړاندې د مقاومت موضوع په پښتو شعر کې پيلېږي. په دغه وخت کې موږ د بابا هوتک يوه سندره لرو چې د مقاومت خورا ډېره په زړه پورې نمونه ده.

د مغلو لښکرو به د ارغنداو پر غاړو لوټ کاوه. د اتغر او بولان سيمې به يې لوټلې. بابا هوتک خپل خلک راټول کړل او سره غر ته نژدې يې له مغلو سره سخت جنگ وکړ. په دې جنگ کې پښتانه لږ او غليم ډېر و، خو کله چې بابا هوتک په لوړ غږ دا سندره وويله، نو سوبه د پښتنو په نصيب شوه.

بابا هوتک د بارو زوی په (۶۶۱هـ) د کلات په اتغر کې زېږېدلی، د خپل قوم مشر و، په (۷۴۰هـ) کال وفات شوی دی، د شعر يوه برخه يې داسې ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر سورغر بل راته نن اور دی — وګرېه جوړ راته پيغور دی
پر کلي کور باندې مغل راغی — هم په غزني هم په کابل راغی
غښتليو ننګ کړئ دا مو وار دی — مغل راغلی په تلوار دی
په پښتونخوا کې يې ناتار دی — پر کلي کور باندې مغل راغی

د اتمې هجري پېړۍ په دويمه نيمايي کې نور شعري ډولونه په پښتو ادب کې راڅرګندېږي لکه غزل او مثنوي چې په دغه وخت کې د اکبر زمينداوري له خوا ويل کېږي:

د مثنوي نمونه يې داده:

زه عاشق يم يار هم نيز — نور څه لرو تميز
يو پر بله عاشقان يو — په خپل عشق کې صادقان يو
يو په بل پسې رنځور يو — چې نژدې نه يو مهجور يو
عشق که شه دی که بلا دی — پيدا کړی زموږ مولا دی

د اکبر زمينداوري د غزلې يوه برخه داده:

د خپل ځان له حيرانۍ څه ويل کړم — د عشق وير به تل پخپله پېټول کړم
ما مدام لکه بورا پر ګلو ګشت کړ — اوس به څم په سرتور سر فراق د ګل کړم
د غماز لړمون به زه په لمبه کېږدم — ځينې هېر به د يار بزم ګل او مل کړم
زما د يار د مينې اور په زړه کې بل دی — زه به سر و مال ښندم ديد به حاصل کړم

د ببلتون له ويره ژاړم اوښکې وينې
زه اکبر په خپل اشنا د سربښندل کړم

په نهمه هجري پېړۍ کې په پښتو شاعرۍ کې رباعي پيلېږي چې د لومړنيو رباعيو ويونکي خليل خان نيازی او سلطان بهلول لودي دی. سلطان بهلول (۸۵۰- ۸۹۴هـ) په ډهلي کې افغان پاچا و. په دربار کې به يې شاعران او عالمان پالل. پخپله هم شاعر و. خليل خان نيازی د ده د دربار شاعر و چې دا رباعي يې ويلې ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

خــړي وربـڅې ژاړي لــه پاسه   کـــویله ږغ کا بېلتون له لاسه
په هغه لوني گوهر په خول ستا   دا مـرحبا کا ستا زموږ مواسه

د خلیل خان نیازي په خوب کې سلطان بهلول لودي سم د لاسه دا رباعي وویله:

ملک به زرغون کړم په ورکړه راسه   گــوره وربـڅې د داد لــه پاســه
خـــول مې د عدل په درو روڼ دی   جهان به زیب مومي زما له لاسه

د همدې نهمې پیړۍ په جریان کې پښتو ادب ته (ساقي نامه) هم راغله. دا ساقي نامه پټې خزانې تر موږ رارسولې ده. ساقي نامه د خمریه اشعارو یو ډول دی چې د ساقي، جام، گل، مل او صراحي صفتونه پکې بیانېږي. دا ډول اشعار د مثنوي په قالب کې ویل کېدل. د پښتو لومړنۍ ساقي نامه زرغون خان نورزي ویلې ده.

زرغون خان د نوزادو له نورزو شخه دی. په (٩١٢هـ) د ده پښتو دیوان بشپړ شوی دی. زرغون خان په (٩٢١هـ) په دېراوت کې وفات شوی دی.

د زرغون خان نورزي د ساقي نامې پیل دادی:

ساقي پاڅه پیاله راکړه   مـــرور یار مې پخـــلا کړه
اوبه تویې په لمبو کړه   اور مې مړ په دې اوبو کړه

د پښتو ادبیاتو په لرغونې دوره کې یو شمېر مېرمنې شاعرانې هم تېرې شوې دي چې یوه یې زرغونه کاکړه ده. د نهمې هجري پېړۍ په دویمه نیمایي کې زېږېدلې ده، چې یو حکایت یې پټې خزانې راوړی دی:

اورېــــدلــــې مــــې قــصـــه ده   چــې لــه شــاتــو هــم خــوږه ده
د اخـتــر پــه ورځ ســهــار   بــایــزیــد چــې و رویــــدار
لـــه حـــمـــامـــه راوتـــلـــی   پـــه کـــوڅـــه کـــې تـــېرېـــدلـــی
ایـــرې خـــاورې چـــا لـــه بـامـه   راچـــپـــه کـــړلـــې نـــاپـــامـــه
مـــخ او ســـر یـــې ســـو ککـــړ   پـــه ایـــرو پـــه خـــاورو خـــړ
بـــایـــزیـــد پـــه شـــکـــر کـــښنـــو ســـو   د خـــپـــل مـــخ پـــه پـــاکـــېـدو ســـو
چـــې زه ور یـــم د بـــل اور   چـــې پـــه اور کـــې ســـم نـــســـکـــور

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زرغونې پښتو بوستان لومړنی اخلاقي اثر دی چې تر دې دمخه یې کومه بېلګه په پښتو ادب کې نه لرو. همدارنګه له فارسي څخه د ادبي آثارو د ترجمې تاریخ هم له زرغونې څخه پیلېږي.

زرغونه د پښتو ژبې شاعره، ژباړونکې او ښه خطاطه وه. په زرغونې پسې بله مېرمن رابعه ده چې د ظهیر الدین محمد بابر د زمانې شاعره وه. په کندهار کې اوسېده. د اشعارو دیوان یې درلود. یوه رباعي یې پټې خزانې راوړې ده:

ادم یې څمکې وتــه راستــون کا	په اور د غم یې سوی لړمون کا
دوزخ یې روغ کا پرمخ د څمکې	نوم یې د هغه، دلته بېلتــون کا

په دې دوره کې دریمه مېرمن بي بي نېکبخته نومېږي. د شیخ الله داد لور او د شیخ قدم مېرمن وه. پلار نیکه یې په اشنغر کې اوسېدل. عالمه، زاهده او پرهېزګاره ښځه وه.

په (۹۶۹هـ) کال کې یې د (ارشاد الفقرا) په نامه یو کتاب لیکلی و چې درې ټوټې ترې محمد هوتک په پټه خزانه کې راخیستې دي. د یوې ټوټې څو بیتونه یې په دې ډول دي:

په زړه ښاد شې اې مؤمنه	په ظاهـــر په بـاطن سپینه
ظاهر زهد په اخلاص کړه	په زړه ټینګ شـــه له یقینه
شکر صبر په هر حال کړه	خود نمای مه شه خودبینه

په حکایتي آثارو کې په دغه دوره کې د دوست محمد کاکړ یو حکایتي اثر معلوم دی چې (غرغښت نامه) نومېږي او په (۹۲۶هـ) کال یې په ژوب کې نظم کړی دی.

له دې کتاب څخه د پټې خزانې مؤلف محمد هوتک یو حکایت تر موږ رارسولی دی چې یو څو بیتونه یې دادي:

لــه نــیکانــو روایت دی	هسې تـــوګه حـــکایت دی
نور محمد کاکړ راوي دی	چې یې فیض تل جاري دی
د نیکـــونـــو له خولې وایي	چې مـــنښت یې راته ښایي
چې کــــاکړ نیکـه زاهد و	لـــوی څښتن له تل عابد و

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غرغښت نامې حکايات په پښتو مثنوي نظم شوي وو.

په لسمه هجري پېړۍ کې په پښتو شعر کې عرفاني مضامين پراختيا مومي. دغه وخت په هندوستان کې دري شاعران پېژنو چې دري واړه صوفيان، عابدان او زاهدان وو. دا شاعران، شيخ عيسى مشوانی، شيخ علي سرور لودي او شېخ بوستان بړيڅ دي. له دغو شاعرانو څخه شېخ عيسى مشوانی د هندوستان د افغان پاچا شېرشاه سوري معاصر و. د ژوند زمانه يې د (۹۵۰هـ) شاوخوا ټاکل شوې ده. په پښتو، فارسي او هندي ژبو يې يوه منظومه رساله ليکلې ده.

د کلام نمونه يې په لاندې ډول ده:

په خپله کار کړې په خپل انکار کړې
کلـه بـادار يم کلـه مې خـوار کړې
تـه خـو قـادر يـې پـه صفتونـو
کلـه مې نور کـړې، کله مې نار کړې
عيسـى حيـران دى پـه دې شـيونو
کلـه مې يـار کـړې کله اغيـار کړې

د يوولسمې پېړۍ په لومړيو کې په کندهار کې شېخ صالح محمد الکوزى يو عارف شاعر تېر شوى چې يوه نمونه يې پټې خزانې تر موږ رارسولې ده. شېخ ډېر عابد او عالم سړى و. خپل وخت يې طالبانو ته په تدريس تېراوه او خلکو ته به يې د سمې لارې لارښوونه کوله.

د متن لنډيز

د پښتو ادبياتو لرغوني دوره له دويمې هجري پېړۍ څخه پيلېږي او د يوولسمې پېړۍ تر لومړيو کلونو پورې رسېږي. يا په بله وينا د امير کروړ سوري څخه پيل او د بايزيد روښان تر ظهور او پاځون پورې رسېږي. د لرغوني دورې آثار د ريګويدا، اوستا له سندرو سره ورته والى لري، ځکه چې موضوعګانې او قالبونه يې يو ډول دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لرغونې دورې موضوعات د نمانځنې سندرې، وياړنې، ويرنې، مينه، ښلتون او اخلاقي ښوونې دي. شعرونه يې ساده او روان دي. پېچلي تخيلات او لفظي صنايع نه لري. د غوريانو په دوره کې د قصيدو جوړول يو نوی پړاو دی. ددغې دورې آثار لږ دي او يا تر موږه په محدوده توګه رارسېدلي دي او نور يې د زماني په تېريدو سره له منځه تللي دي، ځکه د هر شاعر او ليکوال محدودې نمونې په لاس کې لرو. زياتره کتابونه او ديوانونه د پرديو يرغلګرو (چنګيز، تيمور او نادر افشار) د حملو په پايله کې له منځه تللي او لوټ شوي دي. يوازې د سليمان ماکو د تذکرة الاوليا څو پاڼې تر موږه رارسېدلي دي.

په دې دوره کې پښتو ادبي آثار د بدلون، ودې او پراختيا په حال کې دي؛ ځکه په همدغه دوره کې د خپلو ملي اوزانو تر څنګه قصيده، قطعه، غزل او مثنوي هم رامنځته کېږي. د محتوا له اړخه پښتو شعر د ژوند بېلابېل موضوعات خپلوي، لکه: د رزم و بزم خبرې، ديني او عرفاني موضوعات، اخلاقي پند و نصايح، وعظونه او نور... د شعر ځينې ځانګړې معنوي ډولونه لکه وياړنه، ساقي نامه، حکايتي آثار هم په دې دوره کې رامنځته کېږي.

د دريمي هجري پېړۍ په دوران کې له عربي څخه پښتو ته ژباړه پيلېږي، ورپسې له فارسي ادبياتو سره پښتو ادبيات اړيکې پيدا کوي.

د سعدي بوستان په لسمه هجري پېړۍ کې د يوې پښتنې مېرمنې له خوا ترجمه کېږي، په دې توګه له فارسي څخه ژباړه په لسمه هجري پېړۍ کې پيلېږي. ددغې دورې آثار په غور، سليمان غر او ملتان کې رامنځته شوي، يعنې دغه وخت پښتانه له پښتونخوا څخه نيولې تر هندوستان پورې اوسېدل. د دې دورې آثار په دوو لرغونو تذکرو پټې خزانې او تذکرة الاوليا کې راغلي دي. د دې دورې په آثارو کې د پښتو خپل زاړه لغتونه او ترکيبونه شته چې ځينې يې اوس په محاوره کې نه استعمالېږي. ددغې دورې آثار په وروستيو کې له عربي او فارسي څخه په کلماتو کې اغېز قبلوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي.

- د پښتو لومړنی شعر څه وخت او د چا له خوا ویل شوی دی؟
- په لرغوني دوره کې پښتو قصیده ویونکي څوک وو؟
- د لرغوني دورې آثار تر موږ پورې چا رارسولي دي؟
- د لرغوني دورې کومې ښځینه شاعرانې پېژنئ؟

۲ـ ښوونکی دې زده کوونکي په څلورو ډلو ووېشي یوه ډله دې د لرغوني دورې د شاعرانو نومونه، بله ډله دې کتابونه، بله ډله دې د شعر د ځانګړنو او څلورمه ډله دې د پښتو ادب اړیکې له نورو ژبو سره په څو کرښو کې ولیکي.

۳ـ د مقاومت شعر څه وخت او د چا له خوا پیل شو؟

٤ـ زده کوونکي دې په متن کې عام او خاص نومونه پیدا او ولیکي، بیا دې په وار سره په ټولګي کې ووايي.

٥ـ په لرغوني دوره کې نثر لیکل څه وخت پیل شول، له دغې دورې څخه موږ د نثر کومه نمونه لرو؟

٦ـ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې استعمال کړي:

لتاړ	ایوادونه	دبنن	پلن	زرن	مخسور
دریغ	ستایوال	سوبه	ګروه	روڼلی	مهجور
ښندم	کویله	خول	مواس	مرحبا	

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې لوست په غور سره ولولي او ددغې دورې په مهمو ټکو دې خپل نظر ولیکي، په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښځې او لنډۍ

تاسې په تېرو درسونو کې ولوستل چې د پښتو شفاهي منظوم ادبیات په دوو ډلو وېشل کېږي. یوه ډله یې عامې سندرې دي او بله ډله یې خاصې سندرې دي. خاصې سندرې هغه دي چې د نالوستو ولسي شاعرانو له خوا جوړې شوې دي. لکه چاربیتې، بدلې، بګتۍ، لوبې، داستان، مقام، کسرونه او نور... عامې سندرې هغه دي چې ویونکي یې نه دي معلوم او په ټول ولس پورې اړه لري. لکه لنډۍ، سروکي، نارې، د ښادۍ بدلې او نورې. د عامو سندرو یو ډول لنډۍ دي چې د پښتو په منظومو شفاهي ادبیاتو کې یو مشهور ډول دی. له لنډیو سره ټول پښتانه آشنا دي. لنډۍ دوه مسریزه منظومه ده چې لومړۍ مسره یې لنډه نهه سېلابه او دویمه یې اوږده دیارلس سېلابه ده. په دغه لنډه منظومه کې یو بشپړ مضمون ځایدای شي. لنډۍ په مختلفو سیمو کې په مختلفو نومونو یادېږي، لکه: لنډۍ، ټپه، ټیکی، مسره او نور...

په دې لوست کې په هغو لنډیو غږېږو چې د ښځو له خوا ویل شوې دي.

ــ ولې ښځې لنډۍ وايي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څنګه چې مخکې مو وویل د لنډیو ویونکي معلوم نه دي. لنډۍ د عام ولس دي. یو شپون، یو اوښبه، یو بزګر او په زیاته اندازه زموږ کلیوالو ښځو ډېرې لنډۍ ویلي دي. یا په بله وینا ښځې د لنډیو په ایجاد کې ډېره برخه لري.

په ټولنه کې د ښځې د ژوند شرایط په خاصه توګه سخت دي، تر هر څه دمخه دا ټولنه د نارینه وو ده او نارینه وو د ځان لپاره جوړه کړې ده. د ټولنې اساسي ارزښتونه د نارینتوب ارزښتونه دي. په دې ټولنه کې په ښځې باندې دوه ډوله فشارونه راځي، فزیکي او اروایي. په فزیکي لحاظ د کور ټول درانه کارونه د ښځې په غاړه دي. د کروندې یو څه برخه په نارینه وو پورې اړه لري، خو نور ډېر وخت یې هسې تېرېږي.

ښځه له سهار څخه تر ماخوستنه یوه شېبه کراره نه کېني. د فصلونو په وخت کې هم ښځه له نارینه وو سره د یوې، لو او درمندونو په راټولولو کې پوره مرسته کوي. برسېره پر دې په ورځ کې دوه ځلې د اوبو راوړل، د اولادونو روزنه، ډوډۍ پخول، کټې پخول او جامې ګنډل او پریمنځل او نور داسې ډېر کارونه ښځې سرته رسوي.

هغه څه چې ښځه ځوروي، هغه د دې روحي فشار دی او احساس کوي چې د دې انساني ښځینه طبیعت د پښو لاندې کېږي او یا ورته په سپکه سترګه کتل کېږي، همدغه د روحي فشارونو له کبله د مقاومت ترځنګه عکس العمل ښکاره کوي او د خپل عکس العمل لپاره د سندرې (لنډۍ) لاره غوره کوي او په لنډیو کې د خپل اعتراض غږ پورته کوي او هغه څه چې په ښکاره ډول یې نه شي ویلی په لنډیو کې یې بیانوي.

لنډۍ د پښتو د ولسي ادب روح دی او د ژوند ټولو اړخونو پکې انعکاس موندلی دی. ښځې چې په عنعنوي توګه له ډېرو پابندیو سره مخ دي او په ډېرو موضوعاتو کې د وینا، مشورې او تصمیم حق نه لري، نو خپل دغه تاثرات په لنډیو کې څرګندوي چې د دوی دغه څرګندونه بیا ډېر ژر په ټولنه کې خپرېږي.

دوی په لنډیو کې د هرې موضوع څرګندونه کوي. ټولنیزې پابندۍ غندي، د خپلې مینې، غم او خوښۍ، د وصال خوښي او د فراق غم او غوسې، فخر او ویاړ، ننګ او غیرت او د ځینو ټولنیزو عنعناتو او دودونو څرګندونه کوي. د ژوند حقیقتونه یو په یو بیانوي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناوړه خواوو ته يې په انتقادي توګه ګوري. زموږ په ټولنه کې اکثره ښځه د عنعنوي او رواجي زنځيرونو په کړيو کې بنده ده او د دې انساني نفس يې قيد کړی دی.

خـــدايـــه پـــه څـــه ګـــنـــاه کـــړېـــږم
لـکـه سـتـي پـه سـرو لمبو کـې نـاسـتـه يمه

په لنډيو کې بې شماره کردارونه تر سترګو کېږي چې يو مهم کردار يې ښځه ده. ښځه لکه څنګه چې په ټولنه کې ده، هماغسې له هر موقف څخه لکه خور، ماندينه، مور، خورزه، وريږه او مينې په توګه راڅرګنديږي.

د ښځو د لنډيو عامه موضوع د دوی مظلوميت دی او دا مظلوميت مختلف ډولونه لري. د پلار په کور کې مظلوميت، د مېړه په کور کې مظلوميت او په ټولنه کې ددوی مظلوميت.

پـــر مـــخ مـــې مـــه وهـــه ظـالـمـه
د اوښـکـو ډکـې سـترګـې چـاتـه واړومـه

کوم تاوتريخوالی چې له ښځو سره کېږي او يا جبري ودونو ته اړ ايستل کېږي او يا د ولور په وړاندې په جبري توګه د زيات عمر خاوند ته نکاح کېږي، دا ټول په هغو لنډيو کې وينو چې د ښځو له خوا ويل شوي دي.

د ښځو لنډۍ د دوی د ژوند هغه رښتيني هنداره ده چې زياتی او کمی پکې نشته.

چـــې ډوډۍ خـــورم دادا قـــارېـــږي
چې روپۍ شرنګ کړي دادا شين له خندا شينه

مـــيـــنـــه يـــم مـــنـــکـــره نـــه يـــم
که شينکی خال مې د چړو په څوکو ځينه

صـــورت زمـــا واك يـــې د نـــورو
ربـه تـه واخـلـې دا بـې واکـه صـورتـونـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوال د الله په در کې وکړه
پلار مې سودي دی ما مالدار ته ورکوینه

زما بې بې دادا ته وایه
خوشحاله نه یم له ناکامه ناسته یمه

مسافري دې روزي مه شه
زه دې په سپینه خوله ویده پرې ایښې یمه

لکه څنګه چې ښځې د تاریخ په اوږدو کې د وطن او استقلال ساتنې په وخت کې له خپلو نارینه وروڼو سره څنګ په څنګ درېدلي دي، د خپلو مېړانو او کارنامو یادونه یې په لنډیو کې کړې ده. په دغسې حساسو حالتونو کې یې نارینه وو ته روحیه ورکړې او د دوی د هڅونې له کبله هم بری تل زموږ د خلکو په نصیب شوی دی. د میوند په جګړه کې د ملالې لنډۍ یوه تاریخي بېلګه ده:

که په میوند کې شهید نه شوې
خدایږو لالیه بې ننګۍ ته دې ساتینه

نور مثالونه یې هم ډېر دي لکه:

که تور وربل مې میراتې بري
په وطن جنګ دی جانان نه ایسارومه

جانانه داسې وخت به راشي
چې ټوپک واخلو لاس تر لاس مورچل ته ځونه

جانان به څنګه توره نه کړي
تر نیمایي مورچله زه ورسره ځمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني څېړونکي وايي چې لنډۍ د يوې نيمې مسرې شعر دی. په دې يوه نيمه مسره کې پوره او بشپړه معنا پرته ده. په دې يوه نيمه مسره کې د مطالبو يو سمندر په غورځنګونو دی. په دې شعر کې د تېر وخت د يوې پېښې شوې حادثې سببونه او پايلې بيانېږي. چې ددغسې يوې لنډۍ په يادولو سره لوستونکي ته په ذهن کې د تېرې پېښې يو بشپړ انځور رامخته کېږي:

د خپـلـه لاســه مــې پـــرې مـــړ کـــړې
چـې ډزې وشـــوې زه پـر بـــام دروختـمـه

په لنډيو کې ښځو د پښتني ټولنې کمزوری اقتصادي حالت ډېر ښه څرګند کړی دی. نوکري او مسافري چې دواړه سره تړلي دي او دې دواړو خواوو چې ښځې ځورولي دي نو بيا يې دا درد په لنډيو کې داسې بيان کړی دی:

پــه تـــا بـــه کـــوم وطـــن آبــــاد وي
زه د بېلتون پـه تـروږمـۍ کـې ناسته يمه

نـيـسـتـي پــېـغــور نـــه دی جـانـانـه
زه د چـربـانـګ ميچنه ستـا لـپـاره کړمه

سـبـا مـــې بـــيـــا د کــــډې وار دی
پــه سـر پـنـډونـه چـلـوم پــه زړه غمونه

خـــدايـــه د قـــطـــر بـــــازار وران کـــړې
په شتو مېړو کې جونې کونډې ناستې دينه

مـــســـافـــري پـــه بـــې غـــمـــۍ کـــړه
تـرلـه دې خپله پـه نـامـه دې ناسـتـه يمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډيز:

لنډۍ د منظومو شفاهي ادبياتو يو مشهور ډول دی چې ويونکي يې معلوم نه دي او د ټول ولس ګډ مال دی. لنډۍ د شفاهي ادبياتو په عامو سندرو کې راځي چې د ښځو برخه پکې ډېره زياته ده. لنډۍ دوې مسرې لري چې لومړۍ يې لنډه نهه سيلابه او دويمه يې اوږده ديارلس سيلابه ده.

په لنډيو کې ټول پښتانه او په تېره بيا ښځې د خپل ژوندانه خوښۍ او ناخوالې يو په يو بيانوي.

د ژوندانه ډېر هغه اړخونه چې دوی يې د ويلو حق نه لري په لنډيو کې ځرګندوي. لنډۍ د ښځو لپاره د تسکين يوه وسيله ده چې خپل دردونه، احساسات او خپلې غوښتنې پکې بيانوي. په عامه توګه د ټولو پښتنو ژوند او په تېره د ښځو د ژوندانه داسې کوم اړخ به نه وي چې په لنډيو کې نه وي ځرګند شوی. انساني مينه، خواري، مزدوري، مسافري او جلا وطني، پښتني عنعنات، وطن ساتنه او مېړانه، تاريخ او تاريخي پېښې، ګودر او ريبار، ستاينه او غندنه او د ورځني ژوند ټول اړخونه د لنډيو موضوعات دي.

لنډۍ په مختلفو سيمو کې په مختلفو نومونو يادېږي، لکه: لنډۍ، ټپه، مسره، ټيکۍ او نور... لنډۍ د ښځو د اظهار يوازينۍ وسيله ده چې خپل هر ډول احساسات پکې په رښتيني ډول ځرګندوي او وجه يې داده چې د لنډيو ويونکي معلوم نه وي او د چا نوم ورپورې تړلی نه وي.

د لنډيو له مطالعې څخه زموږ د خلکو ژوند، تاريخ، دود دستور، کړه وړه او د دوی ځانګړي خصوصيات ځرګندېدای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په وار سره ولولي او بیا دې په متن کې راغلې یوه، یوه لنډۍ معنا کړي.

۲ـ زده کوونکي دې د لاندې لنډیو مفهوم په خپلو کتابچو کې ولیکي او بیا دې په ټولګي کې واوروي.

کـه پـه مـیـونـد کـې شـهـیـد نـه شـوې
خـدایـږو لالـیـه بـې ننګی تـه دې ساتینه

د خـپـلـه لاسـه مـې پـرې مـړ کـړې
چـې ډزې وشـوې زه پـر بـام دروخـتـمـه

زمـــا بـــې بـــې دادا تـــه وایـــه
خـوشـحـالـه نـه یـم لـه نـاکـامـه نـاسـتـه یمه

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره یوه یوه لنډۍ له خپله ځانه ووایي، موضوع او مفهوم دې په خپلو خبرو کې څرګند کړي.

٤ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

- لنډۍ د جوړښت له مخې څه ډول شعر دی؟
- لنډۍ په کومو نومونو یادیږي؟
- لنډۍ په کومو سندرو کې راځي؟
- لنډۍ د چا له خوا خخه ویل کیږي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ـ په متن کې راغلې لنډۍ په غور سره ولولئ. په دغو لنډیو کې نومونه، صفتونه او فعلونه په نښه کړئ او په وار سره يې په ټولګي کې ولولئ.

۶ ـ زده کوونکي دې په وار سره د لاندې لنډیو مفهوم په خپلو خبرو کې ووايي:

کــــه ســـړنـــي فـــصـــلـــونـــه وشـــول
مـاتـه لالـــي د ســـره ســالـو ويـلـي دينـه

ســتــرګـــې دې وې وتـــلـــې نـــه وې
چـې پـه مـالـت دې لـويـدم نـه دې ليدمه

فعل هغه کلمه ده چې له درې ګونو زمانو څخه په یوه کې د یو کار کېدل څرګند کړي.
لکه: خوړل، تلل، کول، کړل.
زه کتاب لولم، هغه ولاړ، ملالی تللې وه.

۷ـ زده کوونکي دې د لنډیو موضوعات وليکي او ودې وايي چې لنډۍ زموږ د ژوند کوم موضوعات راچاپېروي، بيا دې په وار سره په ټولګي کې ولولي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپل کور کې، له خلکو، (په تېره بيا د کور له ښځو او نجونو څخه يا له خپل شاوخوا خلکو څخه لس لس لنډۍ چې په دې لوست کې نه وي راغلي، په خپلو کتابچو کې وليکي او بله ورځ دې په ټولګي کې واوروي او خبرې دې پرې وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افضل خان او تاریخ مرصع

په پښتو ادب کې ډېر نومیالي لیکوال تېر شوي چې په خپل وخت کې یې د قدر وړ آثار لیکلي او پښتو ادب یې پخپلو لیکنو بډای کړی دی.

له روښانیانو نیولی، بیا تر خوشحال کورنۍ پورې او له دوی راوروسته د پښتو ادب ځلانده او غني دوره ده چې پښتو ادب پرې ښکلی دی.

د خټکو په کورنۍ کې ډېر شاعران او لیکوال تېر شوي چې موږ ته یې د شعرونو دیوانونه او نور کتابونه پاتې دي. ددغې کورنۍ یو نومیالی لیکوال افضل خان خټک دی چې پخپله یې هم پښتو ادب ته د پاملرنې وړ خدمتونه کړي دي او نور یې هم دغه خدمت ته هڅولي دي.

په دې درس کې به تاسو د افضل خان خټک په اړه یو لړ معلومات ولولئ چې د ده له ژوند او کتابونو سره آشنا شئ.

ـ د تاریخ مرصع په اړه مو دمخه څه معلومات درلودل؟

ـ د افضل خان نوم مو دمخه اورېدلی و، که مو اورېدلی وي په اړه یې خبرې وکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ مرصع په پښتنو تاریخونو کې یو مهم او ارزښتمن کتاب دی چې افضل خان خټک لیکلی دی. تاریخ مرصع په پښتو ژبه کې د پښتنو لومړنی تاریخ دی چې د پښتنو په اړه ډېر معلومات لري. افضل خان خټک په ۱۰۷۵هـ. کې پیدا شوی او تر ۱۱٦۱ یا ۱۱٦٤ پورې یې ژوند اټکل شوی دی.

افضل خان خټک د اشرف خان هجري زوی او د خوشحال خان خټک لمسی دی. له کوچنیوالي څخه هوښیار او بیدار و. خوشحال خان هم پخپله کورنۍ کې ده ته زیاته پاملرنه کوله او زیاته هیله یې ورته لرله. دی هم له خپل نیکه سره په ځینو سفرونو او کله کله د ښکار کولو په وخت کې ملګری و. خوشحال خان په خپل ژوند کې د قوم مشري د ده پلار اشرف خان هجري ته وسپارله، خو اشرف خان د خپل ورور بهرام په اختلاف کې د مغلو د حکومت په لاس کې ولوېد او هند ته زنداني ولېږل شو چې له څوارلس کاله زندان څخه وروسته په هند کې مړ شو.

کله چې اشرف خان هجري د بهرام خان په لمسه د اورنګ زیب حکومت بندي کړ، نو بهرام خان د قوم د مشرتابه واک پخپل لاس کې واخیست او د خوشحال خان له خوا هم مشري افضل خان ته وسپارله شوه.

د بهرام خان تر مړینې وروسته افضل خان په مستقله توګه د خپل قوم سردار شو. ویل کېږي چې یو شپېته کاله یې د خپل قوم مشري وکړه.

افضل خان د قوم د مشرۍ تر څنګه پښتو ادب ته هم ډېر خدمتونه وکړل. ښه شاعر و او په تاریخ لیکلو کې یې لوی لاس درلود. همدارنګه یو ښه ژباړونکی و. د شعرونو دیوان یې نه دی راپاتې.

د افضل خان خټک له مهمو آثارو څخه یو هم (تاریخ مرصع) دی چې قلمي نسخې یې په (برټش) موزیم، هند، بنګال او لاهور کې شته.

د تاریخ مرصع په لومړۍ برخه کې د ملك طالوت او خالد بن ولید بیان راغلی دی. ورپسې اووه دفترونه په دې ډول دي:

لومړی دفتر د لودي پاچاهانو حالات بیانوي. دویم دفتر د سوریانو په باره کې دی. دریم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفتر د لويو پښتنو اميرانو حالات بيانوي. څلورم دفتر د کابل د صوبې پېښې څرګندوي.

په پنځم دفتر کې د سړبني او نورو پښتنو قومونو بيان راغلی دی. شپږم دفتر د خټکو د قبيلې حالات او جګړې بيانوي. په اووم دفتر کې د پښتنو بزرګانو حالات او د ژوند پېښې راغلي دي. د کتاب په وروستۍ برخه کې د پښتني قبايلو نسب نامه راوړل شوې ده.

افضل خان خټک د دې تاريخ په ليکلو کې د خواجه نعمت الله هروي د (مخزن افغاني)، د اخوند درويزه له (مخزن الاسلام) او (تذکرة الابرار) او د خوشحال خان له (بياض) څخه ګټه اخيستې ده.

په دې کتاب کې تر ۱۱۳۶هـ.ق. پورې واقعات راغلي دي، خو دا نه ده معلومه چې د کتاب ليکل يې څه وخت پيل کړي او په کومه نېټه پای ته رسېدلی دی. تاريخ مرصع په اصل کې د پښتنو تاريخ دی، خو په ضمني توګه د هندوستان د تاريخ پېښې هم پکې راغلي دي.

د تاريخ مرصع نثر روان او ساده دی. جملې يې لنډې لنډې او د پښتو سوچه کلمات استعمالوي. ځای، ځای پښتو متلونه هم راوړي.

مشکل او نا آشنا لغتونه نه کاروي. ځينې ترکيبونه يې فارسي ژبې ته نژدې دي. تاريخ مرصع د دوست محمد کامل مومند په مقابله او سريزه په ۱۹۷٤م. کال کې خپور شو. د کتاب د مخونو شمېر (۱٤۹٤) ته رسېږي.

د تاريخ مرصع د نثر نمونه:

((ميرزا بله چاره بې له صلحې ونه ليدله، سړي يې تر ميان کړل. راويې بلل، ورته يې وويل چې د ما کور هم ستاسو خپل دی. پښتانه چې په عقل کې سازوار دي ځکه ډېر نفساني دي. په لږ سود مقصود ډېر بهبود تر شا کوي. ورځ په ورځ به مشرانو د اولس ميرزا ته امد و رفت کاوه.

يوه ورځ اته سوه کسه راغلل. همګي بې وسلې. يو محمود د محمد چغرزي زوی يو چړوکی په خپله بډه وړې وه. چې ورننوتل، د ميرزا بدنيتي يې وليدله.

هغه دې نورو ته ووې چې که وايئ زه به مرزا مړ کړم. هغو نورو منع کړ چې حق د نمک

(c) ketabton.com: The Digital Library

ساتلی بویه. موږه سره بد نه کا. دا چوغلي جنکاګیګیانې کړې وه چې دا هومره ډېر به یو ځلې بیا نه مومي او له دوی نه په نیکۍ خلاص نه شې. دا وخت غنیمت وګڼه او واړه قتل کا.

واړه یې وترل، یو، یو یې وواژه. په هغه وخت یو لوی ملك د میرزا په خدمت عرض وکړو چې دوه التماس ارزو لرم که قبول شي. میرزا ووې چې قبول دي.

اول یې دا ووې چې وراره زما ملك احمد له قیده خلاص شي. بادشاه یې خون معاف که، بل دې د اولس اطفال بند نه شي. بلکه پرېږدئ هر لور ته چې درومي. میرزا قبول کړ.

میرزا ورته ووې چې زما ګمان وو چې ته به خپل سر غواړې یا به دوه کسه ځوانان غواړې. ده ورته ووې چې تر دې واړو زه ښه نه یم. که دومره عزیزان مې مري زه به خپل ځان په څه خلاصوم.))

د افضل خان بل کتاب علم خانه دانش دی چې د فارسي د کلیله و دمنه پښتو ژباړه ده. د لرغوني هند د غه کتاب (پنج تنترا) په (۲۰۰ ق.م.) کې حکیم بیدیايي په سنسکرت کې لیکلی و. دغه کتاب بیا وروسته په پهلوي، عربي، یوناني، فارسي ژبو وژباړل شو. د اکبر پاچا په وخت کې د هغه یو درباري عالم او لیکوال ابو الفضل دا کیسې په فارسي ژبه د (عیار دانش) په نوم ترجمه کړې وې، چې افضل خان له همدې کتاب څخه د (علم خانهٔ دانش) په نوم پښتو ته وژباړه.

افضل خان د دې کتاب د ژباړلو په هکله وایي: ((وپوهېږه چې کتاب د کلیله او دمنه جمع کړی د هندوستان دانشورانو دی. همېشه به دانایان او عالمان د یونان د فارس په دا فکر وو چې یو کتاب د ملوکانو د پاره دستور العمل ساز کړو. اما دا له چا ونه شوه. مګر د هندوستان په حکیمانو ساز شو، لوی لوی خبرې یې د بې زبانو جمع کړې. فایدې یې پکې ملاحظه کړې، حکمت د پند خبرې د حکیمانو چې دارو د رنځ د نادانانو او غذا و قوت د دانایانو دی. په طریق د هزل مطایبې دواړه چې دانایان یې د حکمت نه پند واخلي او نادانان یې رغبت قصې او افسانې ته وکړي. په رغبت په محبت یې یاد کړي او خورد سالان چې په مقام د تحصیل د علم کې دي په ګومان د علم و پند یادول په دوی ګران نه دي چې په عقل

(c) ketabton.com: The Digital Library

تجربه ورسي. هغه چې دوی یاد کړي دي له هغو افسانو نه نفع واخلي او د عقل په خزانه دانشمند شي.

مثال د دې خبرې داسې دی لکه څوک په هلکوالی کم عقل وي او په مرتبه د عقل ورسي، په خزانه پېښ شي چې پلار د ده د پاره ساتلې وي. په هغه توانګر شي او باقي عمر له ترده فارغ شي.))

افضل خان خټک سربېره پر دې چې يو مورخ، ژباړونکی، لیکوال او شاعر و، د خپلې ژبې سره يې ډېره مینه درلوده او د همدغې مینې پر بنسټ يې پښتو ژبې او ادب ته ډېر خدمتونه وکړل.

د ده پر غوښتنه له عربي او فارسي څخه پښتو ژبې ته ډېر کتابونه وژباړل شول، لکه: د ګوهر خان خټک (قلب السیر) د محمد مظفر تاریخ اعثم کوفي او د عبدالحلیم اختیارات بدیعې. د فرهنګي زیرمو د غني کولو او خوندي کولو لپاره يې هم کاتبانو ته دنده وسپارله چې د پښتو آثارو څخه څو نقلونه ولیکي. همدارنګه د خپل نیکه خوشحال خان خټک خواره واره آثار يې راټول او ترتیب کړل.

د خوشحال خان د کلیاتو او نورو آثارو يې څو، څو نسخې ترتیب کړې، افضل خان پخپله هم کتابونه ژباړل او نور يې هم هڅول چې د پښتو ژبې د بډایتوب په کار کې ونډه واخلي.

د افضل خان خټک نثر د خوشحال خان خټک او عبدالقادر خان خټک له نثر څخه وروسته د خپل وخت يو ښه او غوره نثر ګڼل شوی دی. د تاریخ مرصع نثر تاریخي نثر دی او د علم خانه دانش نثر قصه يي نثر دی. لکه څرنګه چې مخکې یادونه وشوه د افضل خان خټک د نثر جملې او ترکیبونه آسان او روان دي. ورې او لنډې جملې کاروي چې مطلب ترینه په آسانی اخیستل کېږي، خو دغه نثر د هندي او فارسي ځانګړي اصطلاحات او کلمات ډېر لري.

د نثر ادبي ښکلا يې کمه ده او ادبي ارزښت يې لږ دی. یوازې د پښتو په تاریخي نثرونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د پاملرنې او مطالعې وړ نثر دی ځکه چې د پښتنو لومړنی موجود تاریخ دی. د تاریخ مرصع په نثر لیکنه کې افضل خان د خوشحال خان خټک د نثر لیکنې د سبک پیروي کړې ده.

د خوشحال خان بیاض یې هم کټ مټ په تاریخ مرصع کې را اخیستی دی.

افضل خان خټک شعرونه هم ویل، خو د شعرونو د دیوان څرک یې تراوسه نه دی لګېدلی. د افضل خان د شعرونو یوه نمونه په تاریخ مرصع کې او بله په علم خانه دانش کې راغلې ده:

کاروبار مو همګي راته عیان دی
و عیان ته څه حاجت د بل بیان دی
سیلابونه د خلاف شول و بله جمع
بیا لنډی د آباسیند غونډې روان دی
آئینه چې له زنګاره مصفې وي
که زنګي مخ په کافورو نمایان دی
(له تاریخ مرصع څخه)

صورت مې هر څو که ډېر زبون دی
که مې د ځمکې د لاندې یون دی
زه به په لوري د اشنا خوځم
که یون مې هر څو په شواخون دی
(له عیار دانش څخه)

د متن لنډیز
افضل خان خټک د خټکو د کورنۍ یو روښانه ستوری و. د اشرف خان هجري زوی او د خوشحال خان خټک لمسی دی. په ۱۰۷۵هـ کې زېږېدلی او تر ۱۱٦۱ یا ۱۱٦٤هـ پورې ژوندی و. دی له خپل پلار څخه وروسته د قوم مشر او سردار و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشهور آثار يې (تاريخ مرصع) او (علم خانه دانش) دي. تاريخ مرصع د پښتنو يو لوی او جامع تاريخ دی چې د لوديانو، سوريانو، خټکو، پښتنو اميرانو او پښتنو بزرگانو احوال پکې راغلي دي. د هندوستان د مغليه حکمرانۍ کورنۍ احوال او پېښې پکې هم راغلي دي.

په تاريخ مرصع کې تر ۱۱۳٦هـ. پورې حالات او پېښې راغلي دي. د افضل خان خټک بل کتاب علم خانه دانش د فارسي (عيار دانش) پښتو ترجمه ده چې په ۱۱۲۸هـ. کې يې کار تمام شوی دی.

د افضل خان د شعر دوې نمونې تر موږه رارسېدلي او نور شعرونه يې لاس ته نه دي راغلي. د افضل خان خټک په غوښتنه ډېر کتابونه له عربي او فارسي څخه ژباړل شوي دي. د خپل نيکه آثار يې راټول او ترتيب کړي دي. د خوشحال کليات او نور آثار يې د کاتبانو په واسطه په څو څو نسخو کې ترتيب کړي دي. په پښتو ژبه او ادب کې د دغه مؤرخ، ژباړونکي، ليکوال او شاعر کارونه د ستاينې وړ دي.

څرگندونه

ميرزا الغ بيگ د تيمور له کورنۍ څخه د کابل والي و. (۸۵٦هـ.)

فعاليتونه

۱ـ زه کوونکي دې يو ځل متن له ځان سره ولولي او بيا دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- افضل خان له کومې کورنۍ څخه و پلار او نيکه يې څوک وو؟
- افضل خان د کومو آثارو خاوند دی نومونه يې واخلئ؟
- د افضل خان په کورنۍ کې کوم شاعران پېژنئ نومونه يې واخلئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د افضل خان له پلار سره څوک مخالف و او څه یې ورسره وکړل؟

۲ـ زده کوونکي دې د تاریخ مرصع د نثر نمونه په وار سره په ټولګي کې په لوړ غږ ولولي او بیا دې د متن مفهوم په خپلو خبرو کې وړاندې کړي.

۳ـ زده کوونکي دې د افضل خان مهم ادبي خدمتونه په یوه پراګراف کې ولیکي او بیا دې په ټولګي کې په وار سره ولولي.

٤ـ زده کوونکي دې په وار سره لاندې پوښتنې ځواب کړي:
- تاریخ مرصع له څه شي څخه بحث کوي؟
- افضل خان د تاریخ مرصع په لیکلو کې له کومو کتابونو څخه ګټه اخیستې وه؟

٥ـ زده کوونکي دې ځواب ووایي چې د افضل خان په غوښتنه کوم کتابونه ترجمه شوي دي؟

٦ـ د علم خانه دانش له ترجمې څخه د افضل خان مقصد څه و؟

۷ـ زده کوونکي دې په وار سره د افضل خان خټک د شعرونو نمونې په لوړ غږ ولولي او مفهوم دې په خپلو خبرو کې بیان کړي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې هر یو په خپله خوښه د خټکو د کورنۍ په یو تن شاعر څو کرښې ولیکي او په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو لنډه کیسه

د شلمې پېړۍ په راتګ سره د شعر تر څنګه د پښتو نثر لمن هم پراخه شوه، له پېچلتیا او تکلف څخه ووت او د روانۍ، ساده ګۍ او عام فهمۍ لاره یې غوره کړه. له زړو شکلونو سربېره یې نوي شکلونه هم پخپله غېږه کې ومنل. په دې معنا چې نوي صنفونه او ډولونه یې خپل کړل.

لکه لنډه کیسه، ناول، ډرامه، سفرنامه، تکل او نور ډولونه په پښتو ادب کې رواج شول، وده یې وکړه او پراختیا یې وموندله. ددغو نویو ادبي ژانرونو هر یو یې ځانته ځانګړې جوړښت او چوکاټ لري چې د خپلو ځانګړتیاوو له مخې یو له بله جلا کېږي.

موږ په دې لوست کې د لنډې کیسې په تاریخچه باندې لنډې خبرې لرو او د لنډې کیسې د جوړښت او توکو په اړه به هم یو لږ لنډ معلومات ولرو چې تاسې ته بې ګټې نه دي.

ـ لنډه کیسه څه ته وایي؟

ـ په پښتو کې کوم لیکوال پېژنئ چې لنډې کیسې یې لیکلې دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

له کومې ورځې څخه چې د انسان ژوند پیل شوی دی، له هماغې ورځې څخه کیسې هم پیل شوي دي. پخپله انسان د ژوند په اوږدو کې کیسې جوړې کړي دي او د ژوند په زړه پورې پېښې یې د کیسو په بڼه یو بل ته لېږدولي دي. دا کیسې په لومړي سر کې په شفاهي ډول وې خو کله چې خط منځته راغی نو ددغو کیسو یو څه برخه په لیکلي بڼه خوندي شوه. د نننی لنډې کیسې فکر هم له دغو فولکلوري کیسو څخه رازېږېدلی دی. نننی لنډه کیسه چې په انګرېزي ژبه کې ورته شارټ سټوري (Short Story) وايي لومړی په غرب کې رامنځته شوه.

په ختیځ کې کیسه ډېره زړه او لرغونې ده. د آریایي کیسو مجموعه د (پنجا تنترا) په نامه له دوه زرو کلونو څخه زیات عمر لري. دا کتاب د نړۍ په ډېرو ژبو ژباړل شوی چې په پښتو کې یې ژباړه دري سوه کاله د مخه افضل خان خټک کړې ده. له لسمې پېړۍ څخه راوروسته په پښتو کې د احمد اخوند لنډې، لنډ حکایتونه هم شته چې اوسنیو لنډو کیسو ته یو څه ورته والی لري؛ خو کومه نننۍ لنډه کیسه چې په غرب کې یې شارټ سټوري بولي په نولسمه پېړۍ کې پیل شوه. لنډه کیسه په اوسنۍ بڼه امریکایي لیکوال اډګاراَلن پوه پیل کړه او په ۱۸٤۲م. کال کې یې ورته ځانګړي اصول وټاکل. یو بل امریکایي لیکوال او کره کتونکي براندر ماتیوز په (۱۸۸٥م.) کال کې په انګلیسي ژبه کې د لنډې کیسې د نوم وړاندیز وکړ. اډګاراَلن پوه د لنډې کیسې بنسټګر دی او د لنډې کیسې د پلار لقب یې هم ګټلی دی. لنډه کیسه لکه څنګه چې وویل شول په اروپا کې رامنځته شوه او بیا یې د نړۍ ادبیاتو ته لاره پیدا کړه. له انګرېزي ادب څخه په تقلید په اردو ادب کې لنډه کیسه پیل شوه.

په اردو ادب کې لنډه کیسه په (۱۹۰٤ ـ ۱۹۰۷م.) کلونو کې رامنځته شوه او لومړنی لیکوال چې په دغو کلونو کې یې لنډه کیسه ولیکله پریم چند نومېده. د اردو ادب په تقلید په پښتو ادب کې هم لنډه کیسه د لومړي ځل لپاره د شلمې پېړۍ په دویمه لسیزه کې پیل شوه. په پښتو ادب کې سید راحت زاخیلی لومړنی لیکوال و چې په (۱۹۱۷م.) کال کې یې د (کونډې نجلۍ) په نوم لنډه کیسه ولیکله. په کوزه پښتونخوا کې په راحت پسې بیا نورو لیکوالو د لنډې کیسې په لیکلو پیل وکړ چې د ادب دغه ډول ته یې وده او پراختیا ورکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په راحت پسې چې کوم لیکوالان د لنډې کیسې په میدان کې ځلېدلي دي، نومونه یې په دې ډول دي: میا ازادګل، سربلند خان، سمندر خان سمندر، عبدالروف نوشهروي، ماسټر عبدالکریم، میر مهدي شاه مهدي، قلندر مومند، ګل افضل خان، زیتون بانو او نور...

په افغانستان کې د لومړي ځل لپاره لنډه کیسه پوهاند عبدالحی حبیبي ولیکله او په (۱۳۱۵هـ.ل.) کال یې د (طلوع افغان) په اخبار کې خپره کړه. دا کیسه (توریالۍ پښتنه) نومېده. له پوهاند عبدالحی حبیبي څخه وروسته یو شمېر نورو لیکوالو لنډې کیسې ولیکلې او دغه نوي ادبي ژانر ته یې وده ورکړه. هغو لیکوالو چې په دې برخه کې کار کړی دی نومونه یې په دې ډول دي: موسی شفیق، میرا جان سیال، ګلاب ننګرهاری، حبیب الله تږی، ابراهیم عطایي، محمد دین ژواک، امین افغانپور، عبدالمنان ملګری، مصطفی جهاد او نور...

د لنډې کیسې ځانګړتیاوې:

اډګار الن پوه د لنډې کیسې تعریف داسې کوي: لنډه کیسه هغه نثري داستان دی چې لنډ وي او له نیم ساعت څخه تر دوو ساعتونو پورې ختم شي.

خو دا باید په یاد ولرو چې اوس لنډې کیسې له دې څخه هم لنډې شوي دي. د لنډې کیسې د رامنځته کېدو علت په دې کې دی چې څومره بشري ټولنې د پرمختګ پړاوونه وهل، نو په هماغه اندازه د انسانانو ضرورتونه او مصروفیتونه هم زیاتېدل. لکه څنګه چې پروني انسان ډېر وزګار وختونه درلودل او اوږده اوږده رومانونه به یې لوستل، نو نني انسان د ډېر مصروفیت له کبله دا کار نه شو کولای، خو د دې اړتیا یې هم محسوسوله چې خپله ادبي تنده ماته کړي. همدغه وجه وه چې اوږدو کیسو خپل ځای لنډو کیسو ته پرېښود او په داستاني ادب کې لنډه کیسه خلکو ته ډېره په زړه پورې شوه. د لنډې کیسې یو ستر ارزښت د هغې لنډون دی چې د وخت د ضایع کېدو مخه نیسي.

لنډه کیسه یو پلاټ یا خاکه لري. په پلاټ کې د پېښو تسلسل راغلی وي یا په بله وینا پیل، منځ او پای یکې وي. چې په پای کې د غوټې خلاصېدلو ته رسېږي. د لنډې کیسې پلاټ کېدای شي کومیډي، تراژیدي، رومانتیک او یا طنز ډوله وي. د کیسې روایت به یا په لومړي شخص یا دریم شخص باندې ولاړ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لنډې کیسې د جوړښت توکي په دې ډول دي: ۱_ پېښه، ۲_ پلاټ یا طرحه، ۳_ د کیسې پیلامه، ٤_ کرکټرونه، ٥_ تلوسه یا ذهني هڅونه، ٦_ مکالمې (خبرې اترې) او د مناظرو انځور، ۷_ تخیل، ۸_ د کیسې اوج یا لوړ ټکی، ۹_ د کیسې پایله.

هره لنډه کیسه پر یوه پېښه باندې ولاړه وي، که پېښه نه وي نو کیسه نه رامنځته کېږي. طرحه د پېښو تسلسل دی چې ټوله کیسه په دغه طرحه یا خاکه باندې درېږي. پیلامه هم په کیسه کې مهمه ده او دا په لیکوال پورې اړه لري چې کیسه له کوم ځای نه پیلوي او څنګه یې پیلوي. دا په لیکوال پورې اړه لري چې کیسه له منځه پیلوي، له پېښې او یا له پایه خو مهمه داده چې منطقي تسلسل او ارتباط یې وساتي او داسې یې پیل کړي چې لوستونکي جذب کړي.

تلوسه هم د لیکوال په مهارت پورې اړه لري چې څنګه لیکوال د پېښو جزئیات داسې ترتیب کړي چې لوستونکي ته تلوسه پیدا شي چې اوس به څه کېږي؟ کرکټرونه د کیسې شخصیتونه دي چې په کیسه کې خوځېږي او عمل کوي. په دې کرکټرونو کې یو اصلي کرکټر یا هیرو وي چې پېښې په هغه پورې اړه لري او له مختلفو حالتونو او پړاوونو سره مخامخ کېږي. مکالمې یا خبرې اترې په کیسه کې مهمې دي. د کرکټرونو حالات او د پېښو تداووم ترې څرګندېږي او کیسه مخ پر وړاندې بیایي او خوند یې هم زیاتوي. منظر کشي هم ضروري ده، څکه چې یوه پېښه په یوه ټاکلي ځای او ټاکلي وخت کې رامنځته کېږي او لیکوال دې ته اړ دی چې د مکان یا ځای سم انځور وړاندې کړي.

له تخیل څخه په کیسه کې د پېښو په انځورولو او د کیسې په بیان کې کار اخیستل کېږي. لیکوال د تخیل په ځواک سره د کیسې پېښې او بیان لوستونکو ته داسې وړاندې کوي چې کټ مټ ورته ربښتیني ښکاري.

د کیسې لوړ ټکی هغه دی چې ستونزې او ربړې د حل پړاو ته رسي او غوټې یو په بل پسې خلاصېږي. دلته کیسه د منطقي پایلې په لور روانېږي. د کیسې پای هغه پړاو دی چې دلته باید د لیکوال هغه ټول مقصد، اغېز یا پیغام چې لیکوال یې لوستونکي ته رسول غواړي، بشپړ شي او بیا لوستونکي په خپله قضاوت وکړي نه دا چې پایله برنده وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لومړي سر کې چې لنډه کیسه رامنځته شوه، نو موضوعات یې محدود وو، په دې معنا چې یا به کیسه کرداري وه یعنې دا چې ټوله کیسه به د یو مخصوص کردار یا کرکټر په شاوخوا چورلېده. یا به د پېښې کیسه وه چې په دې کې به د کیسې اصلي موضوع پېښه وه. همدارنګه به یا د چاپېریال کیسه وه چې د چاپېریال ژوره عکاسي به په الفاظو کې کېدله او پېښه او کرکټر به پکې ضمني وو، خو په راوروسته وختونو کې د کیسو د موضوعاتو لمن پراخه شوه او د ژوندانه له ټولو موضوعاتو څخه یې ګټه راچاپېره کړه.

د متن لنډیز:

لنډه کیسه په غرب کې په نولسمه پېړۍ کې رامنځته شوه. امریکایي لیکوال اډګارالن پوه لومړنی لیکوال و چې لنډې کیسې یې ولیکلې او هم یې د لنډې کیسې اصول ولیکل. په شلمه پېړۍ کې لنډه کیسه اردو ادب ته رانوتله او لومړنی لیکوال یې منشي پریم چند و چې لنډه کیسه یې ولیکله. د شلمې پېړۍ په دویمه نیمايي کې په پښتو ادب کې لنډه کیسه پیل شوه. لومړنی لیکوال راحت زاخیلی و چې په (۱۹۱۷م) کال کې یې د کونډې نجلۍ په نوم لنډه کیسه ولیکله.

لنډه کیسه هغه نثري داستان دی چې لنډ وي او له نیم ساعت څخه تر دوو ساعتونو پورې وخت ونیسي. لنډه کیسه هغه نثري داستان دی چې په هغه کې یو چاپېریال یا یو کردار یا یوه کیسه د نورو کردارونو یا پېښو په مرسته داسې بیان شوي وي چې د مکان او زمان پوره یووالی پکې موجود وي. لنډه کیسه منظمه او مشخصه طرحه لري، یو اصلي کرکټر لري، یوه پېښه لري چې کرکټر په پېښه کې وړاندې کېږي. ټولې برخې یو له بل سره متقابلې اړیکې لري، یوه اغېزه په لوستونکو باندې ښندي، پیل او پای لري او څرګنده ده چې لنډه به وي. لنډه کیسه خپل موضوعات له روان ژوند څخه اخلي او د موضوعاتو لمن یې پراخه ده. په پښتو کیسه لیکنې کې یو لړ مشهورې څېرې لرو چې ځینې یې دادي:

راحت زاخیلی، ماسټر عبدالکریم، میر مهدي شاه مهدي، قلندر مومند، موسٰی شفیق، میرا جان سایل، محمد دین ژواک، ګلاب ننګرهاری، امین افغانپور، منان ملګری او نور...

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

- لومړنی پښتو لنډه کیسه چا په کوم وخت او په کوم نامه ولیکله؟
- په افغانستان کې لنډه کیسه چا ولیکله او په کوم نامه وه؟
- د لنډې کیسې کوم لیکوال پېژنئ نومونه یې واخلئ؟
- لنډه کیسه ولې رامنځته شوه؟

۲_ زده کوونکي دې له ښوونکي څخه وروسته د متن یوه یوه برخه په لوړ آواز ولولي او بیا دې د لنډې کیسې د جوړښت توکي په کتابچه کې ولیکي او په وار سره دې په ټولګي کې واوروي.

۳_ هغه زده کوونکي چې کومه کیسه یې زده وي، نورو ټولګیوالو ته دې په شفاهي توګه ووایي نور زده کوونکي دې پرې بحث وکړي.

٤_ زده کوونکي دې په وار سره د هغو کیسو او لیکوالو نومونه واخلي چې دوی لوستي دي او د کیسې لنډیز دې په خپلو خبرو کې وړاندې کړي.

کورنی دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ د غړو په مرسته یوه موضوع انتخاب کړي او په خپل قلم دې په هغه موضوع باندې یوه لنډه کیسه ولیکي او بله ورځ دې په ټولګي کې واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویلیام شکسپیر ۱۵۴۶- ۱۶۱۶م.

نړیوال ادبیات په ټوله بشري نړۍ پورې اړه لري. په دې ادبیاتو کې له بېلابېلو هېوادونو څخه مشهورې څېرې او د دوی آثار، سبکونه او ادبي مکتبونه څېړل کېږي.

په تېره بیا هغه لیکوال او آثار چې نړیوال شهرت یې موندلی او د نړۍ په ډېرو ژبو ژباړل شوي دي. د خپلې ژبې او ادب تر څنګه د نړیوالو ادبیاتو مطالعه هم اړینه ده، ځکه چې ادبیات سرحدونه نه پېژني او یو له بل څخه اغېز او اخیستنې قبلوي. لکه څنګه چې څرګنده ده نوي ادبي ژانرونه له نړیوالو ادبیاتو څخه زموږ ژبې او ادب ته راغلي دي. په پښتو ژبه کې هم د نړیوالو ادبیاتو ژباړې شوي دي. همدغه ژباړه ده چې د نورو ادبیاتو سره زموږ اړیکې پیدا کوي، خو څومره چې لازمه ده هغومره د نړیوالو ادبیاتو ژباړه په پښتو کې نه ده شوې. موږ دې ته اړ یو چې د نړۍ له ادبیاتو خبر شو او د نړیوالو ادیبانو له تجربو څخه ګټه واخلو چې د دې ګټه د ادب په غنیتوب کې بې اغېزې نه ده.

ـ تاسې د نړیوالو ادبیاتو کومه څېره پېژنئ؟

ـ تراوسه مو د نړۍ د ادبیاتو کومه نمونه لوستې ده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نړۍ نامتو لیکوال او شاعر شکسپیر د بریتانیا د سترانفورد په ښار کې په یوه بزګره کورنۍ کې سترګې وغړولې. د ژوندانه په اړه یې ډېر معلومات په لاس کې نشته. په خپل پلرني کلي کې ښوونځي ته لاړ او لاتیني او یوناني ژبې یې څه ناڅه زده کړې.

څه موده یې د ښوونکي دنده ترسره کړه. شکسپیر په (۱۵۸۲م.) کال کې چې اتلس کلن و، له یوې ښځې سره یې واده وکړ چې تر ده اته کاله مشره وه. له تیاتر سره یې زیاته مینه وه او د همدغې مینې له کبله په (۱۵۸۵م.) کال لندن ته لاړ. په (۱۵۹٤م.) کال کې د تیاتر له یوې مشهورې ډلې سره یوځای شو چې د (لردچمبرلین) په نوم یادېده. زیاتې پیسې لاس ته ورغلې او په (۱۵۹۷م.) کال کې یې د سترانفورد په ښار کې ډېرې ځمکې واخیستلې.

په (۱۵۹۹م.) کال کې د نوي جوړ شوي کلوپ برخه وال شو چې د (لرد چمبرلین) بنسټ و. دغه تیاتر بیا د خپل وخت مشهور تیاتر شو. په همدې تیاتر کې د شکسپیر ډېرې ډرامې وښودل شوې او ډېره ګټه یې ترلاسه کړه.

شکسپیر په (۱۵۹۲م.) کال کې مشهور ډرامه لیکونکی او لوبغاړی شو. خپل لومړني آثار یې چې چاپ کړل، هغه منظوم داستانونه وو.

تر دې وروسته شکسپیر تر (۱٦۱۳م.) پورې په سترانفورد کې پاتې شو. دلته یې یو لړ نندارې ولیکلې چې د نړۍ مشهورې ډرامې شوې. د شکسپیر لومړني آثار تاریخي نندارې وې، لکه: شپږم هانري، دریم ریچارد او دویم ریچارد.

لومړنۍ مشهوره تراژیدي یې (رومیو او ژولیت) وه، دغه داستان چې د یوې غمجنې مینې بیان کوي په ټوله نړۍ کې مشهور شو. په دې داستان کې له دوه دښمنو کورنیو څخه د دوو مینانو مینه ښودل کېږي چې د دوی په مړینه پای ته رسېږي.

شکسپیر یو لړ کومیډي ډرامې هم لیکلي دي چې ډېرې مشهورې دي، لکه: تېروتنې، دوه نجیب زاده، د مینې بېهوده رنځ او نورې...

شکسپیر له (۱٦۰۰م.) څخه تر (۱٦۰۹م.) کلونو پورې مشهورې تراژیدي نندارې ولیکلې چې په لاندې ډول دي:

(هملت) یې په (۱٦۰۱م.) کال کې ولیکله. د شکسپیر دا ننداره د نړۍ له یوه مشهورو نندارو څخه ده. په دې ډرامه کې (هملت) د ډنمارك شهزاده د خپل پلار له مرګه وروسته د سودا په ناروغۍ اخته کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه گومان کوي چې کاکا يې چې د ده له مور سره واده کړی پاچا شوی دی او د ده د پلار قاتل دی. (هملت) د انتقام په فکر کې لوېږي.

په اندېښنو کې وي او له يو ډول ترديد سره مخامخ کېږي. ډېر فکر کوي، خو نه شي کولای چې عمل وکړي. د ډرامې راز د ده په عجيبه طبيعت او اندېښنه کې دی او د څنګه او ولې پوښتنې دي چې دی ورسره مخامخوي.

(اتللو): دا ډرامه يې په (١٦٠٤م.) کال کې وليکله. د اتللو د ژوند داستان ښکاره کوي چې يو پوځي قوماندان دی او ښځه يې (دزدمونا) نومېږي. اتللو يو عسکر (کاسيو) ته يوه رتبه ورکوي يو بل سپاهي (ياګو) چې ډېر شرير انسان دی، کينه اخلي. اتللو ته په دروغو وايي چې (کاسيو) او ستا مېرمن نامشروع اړيکې لري. اتللو په غوصه کېږي او خپله مېرمن (دزدمونا) وژني. کله چې په خپله اشتباه پوهېږي، نو له خلکو څخه غوښتنه کوي چې د بې پامه سخت مين په نوم دې ياد شي.

(مکبث): دا ډرامه يې په (١٦٠٦م.) کال کې وليکله. د ډرامې اصلي شخصيت (مکبث) دی چې درې جادوګرې ورته په مرموزه توګه وړاندوينه کوي چې ته به په راتلونکې کې د سکاټلنډ پاچا شې. (مکبث) د پادشاهۍ د لاس ته راوړلو لپاره هلې ځلې پيلوي. د خپلې ښځې په مرسته پادشاه په ناځوانه توګه وژني، خو په هېڅ وجه د وينې رنګ د ده او د ده د ښځې له لاسونو څخه نه ځي. په پای کې همدغه وينه د دوی ګرېوان نيسي او سزا مومي.

(انتوني او کلوپاترا) يې په (١٦٠٧م.) کال کې وليکله. دا د شکسپير يوه بله تراژيدي وه چې کيسه يې د روم د سردار انتوني او د مصر د ملکې کلوپاترا په مينه څرخي. له (١٦٠٠م.) څخه تر (١٦٠٩م.) پورې يې يو لړ طنز ډوله ډرامې هم وليکلې. وروستۍ ننداره يې دوې کوميډۍ وې چې د (ژمي داستان) او (توپان) نومېږي. شکسپير (٣٨) ننداره وليکلې او په نړۍ کې يې د لوی ډرامه ليکونکي نړېوال شهرت ګټلی دی. د ده شعرونه د انګليسي ژبې په مشهورو شعرونو کې حسابېږي.

شکسپير د لويو غنايي شاعرانو له ډلې څخه دی. د هغه غزلې چې له (١٥٩٣م.) څخه تر (١٦٠١م.) کال پورې يې ويلي دي، د نړۍ له ښکلو غزلو څخه دي. له انسان سره د شکسپير همدردي ژوره وه او دغه احساس د هغه د ډرامو په اشخاصو کې ځلېده. د هغه شعرونو به د ننداره اشخاصو ته تلپاتې ژوند ورکاوه. دلته د شکسپير د يوې منظومې پښتو ژباړه د بېلګې په توګه راوړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اې زما محبوبې!

ډېر ځله د خپل بخت له ستم او رسوايۍ نه د خلکو په منځ کې يوازې پر خپلې بېنوايۍ اوښکې څڅوم او د اسمان کاږه غوږونه په خپلو بېهوده فريادونو ځوروم. پر خپلې طالع نفرت وايم چې ولې د فلاني غوندې نه يم چې زړه يې زما له زړه نه هيله من دی او يا مې ولې څېره د هغه بل په شان نه ده چې ټولو ته په زړه پورې او د خوښې وړ دی.

په دغه حال کې له ځانه سخت بېزاره کېږم او هغه څه چې لرم يې، په هغه باندې خوشحاله کېږم، خو کله چې ستا په ياد کې ولوېږم، نو بېدريغه مې روح لکه د مرغۍ غوندې له تويانې ځمکې څخه والوزي او ستا د مينې له يادولو نه يو داسې دولت په لاس راشي چې دغه وخت يې له پادشاهانو سره په بدلېدو راته ننگ درېږي.

هر کله چې د تېرو ورځو ياد د خپلو افکارو په خاموشۍ باندې راچاپېر ووينم، نو ډېر څېزونه دي چې د هر يو په غوښتلو زيات رنځېږم. په پای کې ناهيلی شم. پخواني غمونه او گران ياران چې په يوه بې نښانه شپه کې په مرگ پټ شوي دي، يو ځل بيا زما سترگو ته نېغ ودرېږي او زما سترگې چې په ژړا نه دي اموخته، يو ځل په اوښکو کې ډوبې شي. بيا د عشق په هغو انديښنو کې ولوېږم چې کلونه پخوا ما له خپله خاطره ايستلي دي.

هغه ستمونه مې چې په تېر وخت کې ليدلي او هېر کړي دي، له سره ورته په گيلو شم. د تېر وخت يوه يوه شېبه شمارم او هرې يوې ته اوښکې څڅوم، داسې لکه دا دنده چې مې پخوا سرته نه وه رسولې.

خو اې زما مهربانې محبوبې! که په دغه وخت کې تا ياده کړم، نو هر ستم مې چې ايستلی هغه جبران کېږي او ټول غمونه مې پای ته رسي.

***

مرمر او د شهزادگانو مجسمې به له دې قوي شعر څخه اوږد ژوند ونه کړي او ستا نوم به په دې کرښو کې د تل لپاره ځلېږي. د هرې تېرې نقش به د زمان ناپاک لاسونه سولوي او د هرې قوي ماڼۍ بنسټ به په جنگ ويجاړ او له خاورو سره خاورې شي، خو ستا نښان به په دې دفتر کې د جنگ له گټې او زمان څخه خوندي وي.

مرگ او دښمني چې ټول څېزونه د هېرولو څاه ته غورځوي، ستا نوم ته زيان نه شي رسولای. ټول راتلونکي نسلونه چې د نړۍ تر وروستۍ ساه پورې به په دې جهان کې وي، ستا ستاينه به په

(c) ketabton.com: The Digital Library

شونډو لري.

نو آرامه کېنه! د حشر تر ورځې چې بیا له سره ژوند پیلوې. په دې شعر کې به ژوندۍ پاتې وې او د عاشقانو په سترګو او زړونو کې به ځای ولرې.

***

لکه څنګه چې بې اختیاره څپې د ساحل خواته شړل کېږي، زموږ د عمر شېبې هم د مرګ پر لور منډې وهي. هره شېبه چې د پخوانۍ شېبې ځای نیسي، نو په دې سخت یون او زیار کې هېڅکله ځنډ او پای نه قبلوي.

نوی زېږېدلی ماشوم چې د روښنایۍ له چینې څخه یې ژوند اخیستی، په پرله پسې توګه مخ ته ځي چې بلوغ ته ورسېږي، خو ډېر ژر بد زړې تیارې له هغه سره په جګړه پیل کوي چې د ځوانۍ تاج یې له سره وتښتوي.

روزګار د عمر پسرلی په توپاني خزان اخته کوي او د زړورو په ورین تندي ګونځې راپیدا کوي. د طبیعت نادره شیان خپله مړۍ کوي او د مرګ په لور د هستۍ ټول درمندونه لو کوي، خو ته اې زما محبوبې! له هر ډول ضرر څخه په امن کې یې ځکه چې د هغه د ستم لاس زما له شعر څخه لنډ دی. زما کرښې به تر ډېره تلپاتې وي لکه ستا د ښکلا ستاینه چې تا تلپاتې ساتي.

د متن لنډیز:

د نړۍ له نامتو څېرو څخه یو هم ویلیام شکسپیر دی چې له (۱۵٦٤م.) کال څخه تر (۱٦۱٦م.) کال پورې ژوندی و. دی د انګلستان د سترانفورد په ښار کې زېږېدلی و. په ښوونځي کې یې لاتیني او یوناني ژبې زده کړې.

کله چې په (۱۵۸۵م.) کال لندن ته لاړ، نو بیا د تیاتر له یوې ډلې سره وتړل شو او د ننداړو په لیکلو یې پیل وکړ. د نړۍ لوی ډرامه لیکونکی شو او ډرامو یې هم نړیوال شهرت وګاټه.

شکسپیر (۳۸) ننداړې ولیکلې چې په دې ډرامو کې تاریخي، تراژیدي، کومیډي او طنز ډوله ننداړې هم وې. د شکسپیر ټولې ننداړې مشهورې دي، خو ډېرې مشهورې یې رومیو او ژولیت، هملت، اتللو، مکبث، انتوني او کلوپاترا او نورې دي.

شکسپیر د انګرېزي ژبې وتلی شاعر هم و چې ډېرې ننداړې یې منظومې دي. د ده غزلونه خورا زیات مشهور دي او په لوړو غنایي اشعارو کې حسابېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د شکسپیر ژباړل شوې منظومه په وار سره ولولي او پر مفهوم دې وغږېږي.

۲ـ زده کوونکي دې د شکسپیر د مشهورو تراژیدیو نومونه واخلي او د هرې ننداري د موضوع لنډیز دې ووایي.

۳ـ د شکسپیر د شعر خوا درنه ده او که د نثر؟ زده کوونکي دې خپل نظر په څو کرښو کې ولیکي او په ټولګي کې دې ولولي.

٤ـ زده کوونکي دې د شکسپیر د پېژندګلوی په اړه لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- شکسپیر د کوم هېواد و؟
- د شکسپیر ډرامې د مضمون له پلوه په کومو برخو وېشلای شو؟
- شکسپیر شاعر و که ډرامه لیکونکی؟
- د شکسپیر لومړۍ تراژیدي څه نوم لري؟
- تاسې ته د شکسپیر په تراژیدیو کې کومه یوه په زړه پورې ده؟

په وار سره خپل نظر ټولګیوالو ته څرګند کړئ.

کورنۍ دنده

په کور کې ټول متن په غور سره ولولئ. له لوستلو وروسته د شکسپیر د ژوند او هنر په اړه څو کرښې په خپلو کتابچو کې ولیکئ او په بله ورځ یې په پښتو درسي ساعت کې ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

میرمن سپینه

ښځې د ټولنې نیمه برخه جوړوي او د تاریخ په اوږدو کې له نارینه وو سره څنګ په څنګ د ژوندانه په بېلابېلو ډګرونو کې ځلېدلې دي. زموږ تاریخونه ددغسې اتلو مېرمنو په کارنامو ډک دي. د دوی اتلولۍ سربښندنې او له وياړه ډکې کارنامې زموږ د تاریخ برخې دي. کله چې د هېواد تمامیت او استقلال ته خطر پېښ شوی، نو دوی د خپلو غازیانو وروڼو په څنګ کې درېدلې دي او تر سنګرونو د دوی مرستندوی شوې دي.

کله کله یې د زلمو د هڅونې او د دوی د احساساتو راپارولو لپاره نارې، لنډۍ او شعرونه هم ویلي دي چې په ډېرو حساسو شېبو کې اغېزمنې واقع شوې دي. په ادب کې د ښځو برخه ډېره درنه ده او بیا په ځانګړې توګه د وطني او ملي شعرونو برخه یې ډېره ارزښتمنه ده، ځکه چې له یوې خوا ادبي رنګ لري او له بلې خوا ملي.

زموږ په ښځینه شاعرانو کې یوه هم سپینه ده چې په دغه کتار کې راځي او ملي وطني اشعار یې تاریخونو ترموږه رارسولي دي. دادی په دې لوست کې د مېرمن سپینې په اړه لنډ معلومات لولئ.

ـ د سپینې په اړه مو څه اورېدلي یا لوستلي دي؟

ـ کومې ښځینه شاعرانې پېژنئ چې هېوادني شعرونه یې ویلي دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

مېرمن سپينه يوه پښتنه شاعره وه چې د وزير يار محمد خان الكوزي د حكومت په وخت كې د هرات په شاوخوا كې اوسېدله. دا پښتنه مېرمن د نور محمد خان الكوزي لور وه. هغه وخت چې ايراني لښكرو په (۱۲۵۵هـ) كال كې هرات كلابند كړ او د هرات پښتنو له دوى سره په مېړانه مقابله كوله، نو زموږ دغه پښتنه شاعره ژوندۍ وه. د هرات محاصره يو كال او اته مياشتې اوږده شوه، خو پښتنو څانونه تسليم نه كړل او هرات يې پرېنه ښود.

په دې جگړو كې د پښتنو سرداران شاه كامران سدوزى او وزير يار محمد خان الكوزى وو. دوى په دې جگړو كې خپل رښتينى مقاومت څرگند كړ. زموږ دغه پښتنه شاعره هم په دې ملي جگړو كې ژوندۍ وه او د پښتنو توريالیو د مېړانې په اړه يې د ملي احساساتو ډك شعرونه ويلي دي. له دغو شعرونو څخه د پښتني ښځو حماسي احساسات ښه څرگندېږي. سپينه ددغې كلابندۍ او جگړې په ټولو پېښو ښه خبره وه. د دې له شعرونو څخه څرگندېږي چې دا او د دې كورنۍ په دغه جگړه كې د افغاني اړخ په څنگ كې ولاړه وه.

سپينې ددغې جگړې ټول واقعات پخپلو سترگو ليدلي دي او پخپلو شعرونو كې يې انځور كړي دي. د نوميالي ليكوال او شاعر عبدالرؤف بېنوا د اټكل له مخې سپينه په دغه وخت كې پخه ښځه وه، ځكه چې افكار او احساسات يې هم پاخه دي، نو د هرات د كلابندۍ په وخت كې به د دې عمر له ۳۵ څخه تر ٤۰ كالو پورې و چې په دې حساب يې د زېږېدو كال د (۱۲۰۰هـ) په شاوخوا كې اټكل كېداى شي. د سپينې له شعرونو څخه دا هم څرگندېږي چې د دې كورنۍ يا خو د وزير يار محمد خان له كورنۍ سره د خپلوۍ اړيكې درلودې او يا يې ورسره د پېژندگلوۍ اړيكې وې.

دې شاعرې په پښتو ژبه كې موږ ته يوه مفصله كيسه پرې ايښې ده چې د هرات د محاصرې منظوم تاريخ گڼل كېږي.

په دې كيسه كې سپينه د خپلو وروڼو مېړانه ستايي او په ساده او سپېڅلو الفاظو كې د دې جگړې مختلف مناظر ترسيموي. سپينې دغه پېښې د مثنوي په چوكاټ كې راخيستي چې ځينې برخې يې بشپړې نه دي. سپينه د دې مثنوي لومړۍ برخه په حمد او نعت پيل كوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ورپسې د حضرت محمد ﷺ د یارانو ستاینه کوي.

په دویمه برخه کې د پاچا او وزیر ستاینه کوي. په دریمه برخه کې د سدوزو د پاچاهۍ لنډه تاریخي یادونه کوي او په څلورمه برخه کې د کلابندۍ د جګړې حال انځوروي.

دلته موږ له هرې برخې څخه ځینې شعرونه غوره کوو:

لومړۍ برخه:

لـومړی ثـښتن د ټـول عـالـم ستایمه
بـیـا مـحـمـد رســول اکــرم ستایمه

درود پـه وارو اصـحـابـانـو دې وي
د پــاك نـبـي پـر ښـو یـارانـو دې وي

دویمه برخه:

اوس نو شـروع کـړم د پاچا په صفت
زمـوږ شـاهـزاده دی ننګیالی په غیرت

دی دی ډیـــوه د ســـدوزو د ټبر
پـه څړینو کـې نـن دی دی لکه لمر

د احـمـد شـاه غـازي پښتون لـه کـوره
نـن دی کـامـران شـهـزاده کښلې تـوره

دریمه برخه:

راســـه چـې تـاتـه حـکـایـت کـومـه
د ســـدوزو د سـلـطـنـت کـومـه

پـخـوا تـر دې وو د هـرات پاچاهان
د ســدوزو ذوالـفـقـار زمـــان خـان

څلورمه برخه:

د هرات د کلابندۍ حال

غـلـیـم پــر ښـهـر بـیـا هـجـوم راوړی
مـخ تـه یـې ولاړ دی یــار مـحـمـد پـیـاوړی
زمـــوږ پـښـتـانـه لـکـه زمـــري جـنـګـیـږي
ولـــې د وینـــو پـــر حـصـار بـهـیږي
هـــرات پــه ویـنـــو د پـښـتـون شـو ګـلـرنـګ
پـښـتـون زخـمـي دی د غـلـیـم پـه خـدنـګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

یار محمد وایي پښتنو زما زمرو
ټوله راووځئ وسله دار له کورو
په غلیم وکړئ یو هجوم ګړندی
هرات له لاسه په ژوندون مه باسئ
دا خو زمونږ کور دی زمونږ وطن دینه
دا زمونږ ټاټوبی زمونږ مامن دینه
کفن په غاړه دا وطن وساتئ
زمونږ د پلرو ښکلی مدفن وساتئ
دلته پراته دي ننګیالي نیکه ګان
دلته بهیږي وینې تل د افغان
هرات زمونږ دی زمونږ کور دینه
زمونږ نغری دی زمونږ ګور دینه
دښمن راغلی تر دیواله د کور
ولاړ سئ دا دی د پښتون لوی پېغور
کامران ناري کړي چې پښتون قامه
توره راباسه مره پر ننګه نامه
مه بایله ځان اوسه ولاړ پر حصار
د پښتانه پر ننګه ځان کړه ایثار
بویه غیرت چې مو ناموس خوندي سي
نوم د پښتون د ولس خوندي سي
زلمو چې واوریدې ناري غلبلې
له یار محمده او کامرانه دلې
له کلا ووتله زمریانو په خېر
پر دښمنانو یې جوړ کړ لټېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

سـرونـه یـې غـوځ کـړه د دښـمـن پـه تـوره
مـور یـې کـړه پـر غـلـیـمـانـو بـوره
دښـمـن شـو مـات راغـی دوران د کـامـران
د یـار مـحـمـد د بـري سـتـوری ځـلان

د متن لنډیز:

سپینه د هرات یوه پښتنه شاعره وه. د یار محمد خان الکوزي په وخت کې یې ژوند کاوه. دا د نور محمد خان الکوزي لور وه. کله چې په (۱۲۵۵هـ.) کې ایرانیانو د هرات ښار محاصره کړ او پښتنو د کامران سدوزي او وزیر یار محمد خان الکوزي تر مشرۍ لاندې په میړانه وجنګېدل، نو دې شاعرې ددغې جګړې حالات د مثنوي په بڼه چې د پښتو ژبې یوه حماسه ده، انځور کړل. دا حماسه په سلګونو بیتونو کې ویل شوې ده، خو موږ ته یې ډېره کمه برخه رارسېدلې ده. د سپینې پښتنې شاعرې حماسي احساسات په دغه حماسه کې ډېر پیاوړي دي.

وینا یې د حماست یوه ټوټه ده. د سپینې نور اشعار موږ ته نه دي رارسېدلي. یوازې ددغې منظومې ځنې ټوټې تر موږه رارسېدلي دي. د دې د شعرونو له مضامینو څخه داسې ښکاري چې سپینه یوه عالمه او فاضله ښځه وه او هم د پښتنو په حال او تاریخ خبره مېرمن وه. که څه هم اشعار یې ټول تاریخي دي، خو تاریخي پېښې د حماسې په بڼه بیانوي. شعرونه یې روان، خواږه او د پوهېدنې وړ دي.

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې د درس له لوستلو څخه وروسته لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- سپینې څه وخت او چېرته ژوند کاوه؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د سپينې شعر په کوم شعري چوکاټ کې ويل شوی او موضوع يې څه ده؟
- تاسې د سپينې د شعر په څېر له کوم بل شعر سره آشنا ياست؟ د شاعر نوم او موضوع يې روښانه کړئ.

۲ـ زده کوونکي دې له ښوونکي څخه وروسته شعر په لوړ آواز ولولي او مفهوم دې په خپلو خبرو کې څرګند کړي.

۳ـ زده کوونکي دې دغه پېښه او د شعر مهم ټکي په خو کرښو کې وليکي او بيا دې په ټولګي کې واوروي.

٤ـ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي:

غليم، هجوم، پياوړی، حصار، ټاټوبی، مامن، مدفن، ايثار، لټير، بوره.

٥ـ په شعر کې خاص نومونه او صفتونه په نښه کړئ.

خاص نوم: هغه دی چې خاص څيز او خاص نوم نوموي لکه رحمان بابا، خوشحال خان خټک، مېرمن ملاله.

صفت: د نوم ځرنګوالی څرګندوي. لکه: تور، سپين، ښه، بد او نور...

٦ـ د سپينې له حماسې پرته په پښتو ژبه کې نورې کومې کومې حماسي پېژنئ نومونه يې له ويونکو سره واخلئ؟

۷ـ تاسې له سپينې پرته نورې کومې اتلې مېرمنې پېژنئ، نومونه يې له کارنامو سره بيان کړئ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په ټولنه کې د ښځو د رول په اړه يوه لنډه ليکنه وکړي او په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې خپلو ټولګيوالو ته واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کانړه
(لنډه کیسه)

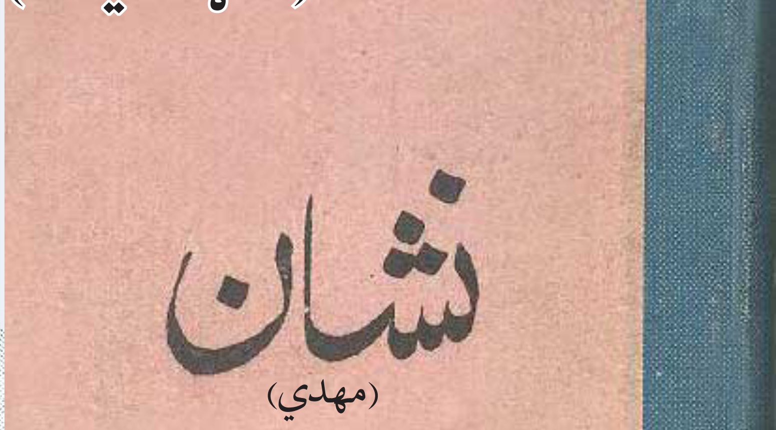

په پښتو ادب کې لنډه کیسه د شلمې پېړۍ په دویمه لسیزه کې پیل شوه. لومړنۍ بنسټ ایښودونکی یې سید راحت زاخیلی دی. بیا وروسته د لنډې کیسې لیکلو لړۍ وغزېده او ډېرو لیکوالو لنډې کیسې ولیکلې، لکه: ماسټر عبدالکریم، میر مهدي شاه مهدي، قلندر مومند، موسی شفیق، حبیب الله تږی، محمد دین ژواک، امین افغانپور او نور...

اوس په پښتو ادب کې د لنډو کیسو په سلګونو مجموعې شته او له یوې ورځې نه بلې ته وده او پراختیا مومي. لنډه کیسه د هنري نثر یو په زړه پورې ډول دی چې د ژوندانه بېلابېلې پېښې انځوروي. که د کیسو لوستل له یوې خوا د وخت تېرولو سره تړاو لري، نو بنسټیز مقصد یې ښوونیز دی. موږ باید له کیسې لوستلو څخه پند واخلو. ښه اړخونه یې په ژوند کې پلي کړو او له بدو اړخونو څخه یې ځانونه وژغورو. دلته د (کانړه) په نوم د میر مهدي شاه مهدي یوه لنډه کیسه تاسو ته وړاندې کوو:

ـ تاسې د کوم لیکوال کومه کیسه لوستې ده؟

ـ تاسې کولای شئ د خپل ژوند یوه کیسه ټولګیوالو ته په شفاهي ډول ووایئ! ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دومره مې یاد شي چې ډاکټر وویل: د ده محرقه ده.

نور بیا هغه وخت پوه شوم چې زما نظر بې انتها تېز شو. د لیدو او اورېدو طاقت مې له اول نه یو په لس زیات شو. خو حیران په دغه وم چې ګېرچاپېره په کوټه کې د ښځو ژړا وه. څوک خو لا په ما راپرېوتی و او په ساندو کې به یې ویل: خدای دې وبخښه!

تا له دې خدای اته واړه جنتونه درکړي.

ما به ورسره په زوره امین وکړو، خو ما به داسې محسوسه کړه لکه چې دوی زما امین نه وي اورېدلی.

خدای خبر چې دغه سلسله به څومره جاري وه چې په دې کې زما د کورنۍ یو څو کسان زما کټ ته مخامخ کېناستل او هغه یو کس پکې وویل:

ــ هسې د غورځولو سرې نه دی، ښه یاد سړی دی چې مړی درنه سپک نه شي.

یو بل پکې آواز وکړو: ده هم ډېره موده د خلکو خوړلې ده. نن به ورله دا ټول بدل په یو ځل خلاصوو.

همدغه شان په لږ ساعت کې ټولې جرګې دا فیصله وکړه چې څومره کېدای شي، نو مړی به یې درنوو.

دغلته زما په زړه نوره نه ځائیده. په اوچت آواز مې دغې جرګې ته وویل:

ــ اې زما خپلو خپلوانو مسلمانانو تاسو ته معلومه ده چې زما په کور کې یوه پیسه هم نشته. په قرضونو کې تر سره ډوب یم. بچي مې ماشومان دي. ښځه مې کونډه شوه. زما غوندې غریب د پاره چې څنګه د اسلام فیصله ده، هغه شان وکړئ او هغه دا چې په کفن ضروري کې مې ښخ کړئ چې زما جامې دي. د قرضونو له وجې تاسې زما لازمه فدیه نه شئ ادا کولی نو خیرات خو لا لویه خبره ده. زه لا لګیا وم نورې خبرې مې هم کولې، خو په دغه کې د یوې زنانه په ژړغوني اواز کې وویل شو: لالا هر چا چې پیسې ولګولې نو یوازې دا کور یې پاتې دی. دا به په قرض کې ورپسې ولیکم. خو اوس درنه مړی بې عزته نه شي.

ما خپل اواز نور هم په زوره کړ چې د وړو مور یې واوري، خو زما دا خیال راغلو چې دا ټول کاڼه دي. زما جنازه چې اوچتېده، نو دومره مې واورېدل چې د حلوا او وریژو دېګونه پاخه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه وخت هم ما يوه چيغه ووهله چې: دغه هر څه حرام دي.

خو دغه خلك هم ټول كاڼه وو.

كوم وخت چې جنازه وشوه، نو سخات ته خلك كېناستل او كله چې سخات وېشل كېده نو ما آواز وكړو:

ـ زه مرض وصيت ته نه يم پرېښى او كه لږه موقع راته په لاس راغلې واى نو ما به د قرضونو په رڼا كې وصيت كولو. خو اوس تاسې څه كوئ!

ولې زما بچي خواروئ؟

خو دلته هم زه پوه شوم چې دا ټول خلك كاڼه وو. ځكه چې ما خبرې كولې او هغوى يو بل ته سخات بخښلو او كوم وخت يې چې سخات تقسيمولو نو عجيبه خبره پكې دا وه چې غريبانو ته لس روپۍ او مالدارو ته پكې پنځوس روپۍ وې. د سخات د تقسيم نه وروسته چې زما جنازه اوچته كړى شوه او د قبر په څنډه كېښودل شوم، نو ماته خپله تور سرې او واړه بچي او د دوى غريبي رامخكې شوه. ما لا د دوى په غريبۍ او بې‌وسۍ ژړا كوله چې په دې كې زه په قبر كې كوز كړى شوم او په لږ ساعت كې راباندې د خاورو غر جوړ كړاى شو. خو زه حيران په دغه وم چې ماته په قبر باندې ببل ببل سرې ښكارېدو. د هغوى خبرې مې اورېدې. ما باالكل خپل ځان د هغوى په منځ كې ولاړ ليدو. كوم وخت چې په قبر د قرآن كريم تلاوت شروع شو نو زما زړه خوشحاله شو.

ما ويل اوس به دغه ټول مسلمانان د قرآن كريم د هداياتو په رڼا كې زما د غريبانو بچو او تور سرې لپاره څه بندوبست وكړي او هغه وخت، خو نور هم ډېر خوشحاله شوم چې په ټولو كې يو مشر عالم مسئلې ته پاڅېده. په دغه وخت كې دا اواز هم وشو چې: تاسو خداى وبخښنه! فاتحه به د خيرات په ځاى كې اخيستل كېږي.

خداى خبر چې ما به د دغه تقرير په هكله نور څومره سوچ كولو چې په دې كې ملا صاحب د ميراث په مسئله شروع وكړه او وې ويل:

ـ كه چېرې مال يې پاتې نه وي نو تجهيز تكفين د مړي اول د ده په نژدې خپلوانو دى، كه خپلوان يې نه وي او يا بې وسه او غريبان وي، نو په بيت المال باندې او كه بيت المال نه وي، نو بيا په ټولو مسلمانانو دى.

هغه لا خپل تقرير كولو چې زما زړه را ډك شو. صبر مې ختم شو او چې په ځان

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهېدم، نو هغه مې د مرۍ نه نیولی و او ما ورته په غوصه کې ویل چې: ولې دا زه درته مومن مسلمان نه ښکارېدم څه؟

گور کفن مې په تاسو کېدو اوکور مو زما لوټ کړو.

زه هم لگیا وم او هغه هم لگیا و، خو زما خبره نه هغه اورېده او نه نورو خلکو.

او چې یو څو ورځې پس زه خبر شوم چې زموږ د کلي غریب الله کاکا مړ شو او بچو ته یې په غیر د قرضونو او لوږو نور څه پرې نښودل، نو د نورو خلکو غوندې زه هم د هغه په قبر کوڼ ولاړ وم.

د لیکوال پېژندگلوي:

سید میر مهدي شاه مهدي د پښتو ژبې له نومیالیو کیسه لیکوالو څخه دی. دی د پښتونخوا د داودزو د سیمې کنکوله نومې کلي کې په درنې علمي کورنۍ کې وزېږېد. د زېږېدو نېټه یې ۱۹۲۶م. کال دی او په (۱۹۹٤م.) کال یې له نړۍ سترگې پټې کړې.

د پلار نوم یې سید عبدالتواب شاه دی چې د خپلې سیمې مشهور عالم و. مهدي شاه د خپل وخت مروجه علوم ولوستل او له لیکوالۍ سره یې د ژورنالیزم په ډگر کې کار پیل کړ. مهدي شاه د ژوند تر وروستیو شپېو پورې په مختلفو جریدو او مجلو کې د لیکوال او مدیر په توگه کار وکړ. دی د خدایي خدمتگارانو د غورځنگ یو فعال غړی و او د مبارزې په لړ کې یې ډېر زندانونه گاللي دي. د ده د کار اصلي برخه کیسه لیکنه وه، خو د دې تر څنگه شاعر هم و. د ده داستانونه د پښتنو د سیاسي او تاریخي ژوند عکاسي کوي چې ټولې کیسې یې د انگرېزي ښکېلاک او په راوروسته کې د جابرو حکومتونو په وړاندې د پښتنو د مبارزو او قربانیو ځرگندونه کوي.

د مهدي شاه مهدي د لنډو کیسو یو شمېر کتابونه چاپ شوي دي، چې په لاندې ډول دي: نښان، د بوډۍ ټال، پت، لاله گلونه، تور داغونه. د شعرونو مجموعه یې د (روڼ سحر) په نوم ده. مظلوم امام یې د کربلا د پېښې تاریخي بیان دی. د قرآن کریم د فاتحې د سورې ژباړه یې هم په پښتو کې چاپ شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډیز:

د مهدي شاه مهدي په دغه لنډه کیسه کې هغه دودونه غندل شوي چې اسلامي شرعي بنه نه لري او په خلکو کې د یوه دود په ډول راروان دي. له دغو دودونو څخه یو هم هغه بې ځایه او اضافي لګښتونه دي چې د مړي په وخت کې یې خلك د سیالۍ له مخې کوي. په دغه وخت کې د مړي خپلوان خپله غریبي او بې وسي له پامه غورځوي، خو په زیاتو لګښتونو غواړي چې خپل مړی درونډ وښيي او په سیالۍ کې له چا نه وروستو نه شي. په داسې حال کې چې د مړي درنښت د هغه په اعمالو پورې اړه لري.

په دې وخت کې د کورنۍ غړي یا وارثان که غریب هم وي ځانونه پوروړي کوي او د مړي سخات او خیراتونه په لوړ شان کوي. پایله یې دا وي چې بچي یې خوار و زار کیږي او تر عمره له پوره نه خلاصیږي. مهدي شاه هم دې خبرې ته ګوته نیولې او ویلي یې دي چې د مړي په مراسمو کې د اسلامي شریعت سره سم عمل وکړئ او بې ځایه دودونو ته غاړه مه ږدئ.

دا کیسه په فني لحاظ هم یوه بشپړه کیسه ده چې پېښه یې زموږ د روان ژوند نماینده ګي کوي. د ویلو ژبه یې خوږه او روانه ده. کرکټرونه یې هم بېګانه نه دي او تلوسه هم پکې شته.

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې په وار سره کیسه په لوړ غږ ولولي او د کیسې مفهوم دې په خپلو خبرو کې څرګند کړي.

۲ــ که زده کوونکو ته ورته کومه کیسه معلومه وي او یا یې په چم او ګاونډ کې تېره شوي وي، په ډېر لنډیز سره دې په خپلو کتابچو کې ولیکي او په ټولګي کې دې واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳_ زده کوونکي دې د کيسې متن په غور سره ولولي او نومځري دې په نښه کړي. بيا دې په ټولګي کې ولولي.

ضمير: هغه کلمه ده چې د نوم پر ځای استعماليږي يا د نوم د تکرار مخه نيسي، لکه: زه، ته، هغه.

ملکي ضميرونه: هغه دي چې د ملکيت ښکارندونه کوي، لکه: ستا، زما، د دوی.

استفهامي ضميرونه: هغه دي چې پوښتنه کوي، لکه: څوک، چيرې، کوم او نور...

٤_ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په پښتو ژبه کې کوم کيسه ليکونکي پيژنئ، نومونه يې واخلئ؟
- د کيسو لوستل څه ګټه لري؟
- تاريخ او کيسه څه توپير لري؟
- د مهدي شاه د لنډو کيسو د ټولګو نومونه کوم دي؟

٥_ د مهدي شاه ددغې کيسې په اړه خپل نظر څرګند کړئ او ستاسې د خوښې وړ ټکی خپلو ټولګيوالو ته ووایاست.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ له غړو يو کيسه واوري او بيا دې په خپل قلم وليکي. په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لفظي صنعتونه

د بديع علم د عباسيانو په وخت کې رامنځ ته شو چې بيا له عربي نه فارسي، پښتو او نورو ژبو ته راغی. له همدې کبله ټولې اصطلاحګانې يې هم عربي دي. لومړنی سړی چې بديعي صنعتونه يې راټول کړل او کتابي بڼه يې ورکړه عبدالله بن معتز و. تر ده د مخه د عربو شاعرانو دا علم نه پېژانده. عبدالله بن معتز په (٢٨٤ هـ) کې په دې کار لاس پورې کړ او د (البديع) په نوم يې د بديع د علم کتاب تاليف کړ. وروسته بيا نورو ليکوالو هم په دې برخه کې کتابونه وليکل او دا علم دود شو. په پښتو ژبه کې هم په دې اړه ډېر کتابونه ليکل شوي دي. لکه د عبدالرؤف بېنوا ادبي فنون، د سيد تسنيم الحق کاکاخيل روح ادب، د عبدالحليم اثر سالارزي پښتو ادب، د سمندر خان سمندر د ادب مناره، د نور احمد شاکر بديع او بيان او نور. دا دی په دې درس کې به د بديع د علم او صنعتونو په اړه يو لړ معلومات ولولئ.

ـ د بديع علم څه ته وايي؟

ـ د شعر لفظي او معنوي ښکلاوې څه ډول وي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدیع عربي کلمه ده. په لغت کې نوي شي ته وايي. په اصطلاح کې هغه علم دی چې د هغه په واسطه د کلام د ښه والي وجه څرګندېږي. بديع دوه ډوله صنعتونه لري: لفظي او معنوي. لفظي ښکلاوې هغه دي چې له لفظ سره سروکار لري او معنوي هغه دي چې د معنا رعایت پکې کېږي. لفظي صنايع په لاندې ډول دي:

۱ـ توشيح: هغه ادبي صنعت ته ويل کېږي چې د شعر د بيتونو يا مسرو لومړي توري سره يوځای شي، له هغه څخه نوم، مسره، بيت يا کومه جمله جوړه شي، لکه په دې لاندې شعر کې:

ګمراهانو سره مه ګډوه ځان — فرمايلي دي نبي اخر زمان
له فضولو بدکارانو صحبت مه کړه — بل خبرې ته غوږ مه بږده د نادان
مدام ګرځه په مجلس کې د نيکانو — قايم اوسه په خپل دين کې مسلمان
له ګناه به منزه وي هغه څوک — چې ثنا صفت تل وايي په زبان
ورکول بل ته د خدای په نامه ښه دي — په قرآن کې داسې وايي پاک سبحان
که دې ګنج لکه قارون په دنيا ډېر شي
بې کفنه توښه نشې وړی د ځان

پورتنی شعر ګل ملوك پخپل نامه ويلی دی، که د ټولو بيتونو لومړي توري سره يوځای شي، ګل ملوك ځنې جوړېږي.

۳ـ تجنيس: هغه صنعت ته وايي چې شاعر په خپل کلام کې داسې کلمې راوړي چې شکل يې يو او معنا يې بېله وي، لکه داود خان چې وايي:

چې د چا په زړه کې اور د مينې بل شي — په وربل يې لمبې ګډې حال يې بل شي
اور د مينې کله مري د زړه له مينې — د وربل مينه که تل د زړه په تل شي

د لومړي بيت په لومړۍ مسره کې (بل) د اور د لګېدلو په معنا دی او په دويمه مسره کې (بل) د بدل په معنا دی. دواړه کلمې په شکل کې يو ډول دي خو معناګانې يې بېلې دي. د دويم بيت په دويمه مسره کې لومړی (تل) د همېشه او دويم (تل) د بېخ په معنا دی.

تجنيس په اووه ډوله دی لکه: تام، ناقص، زايد، مرکب، مکرر، مطرف او خطي تجنيس. دلته يې د ځينو ډولونو مثالونه راوړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

تام تجنیس: هغه تجنیس دی چې شاعر په خپل کلام کې داسې دوې کلمې راوړي چې شکل یې یو او معنا یې بېله وي لکه پیر محمد کاکړ چې وایي:

فراق په ما خوري د زړګي وینې   آشـنا مې نشـــته الله مې وینې

په لومړۍ مسره کې (وینې) د وینو په معنا او په دویمه مسره کې (وینې) د لیدلو په معنا دی.

ناقص تجنیس: هغه تجنیس دی چې د متجانسو کلمو شکل یو او معنا یې بېله وي، خو په حرکاتو کې توپیر ولري، لکه:

د یار غم راسره څـه وایم چې څه کړي   تــل مې وینې د زړه روي لکه روې
چې پـــخوا تر قضا خپله رضا غواړې   بېهوده په لــوټو ولې آســـمان ولې

د لومړي بیت په دویمه مسره کې لومړی (روي) د رودلو په معنا او دویمه (روې) د یو ډول کوچني حیوان په معنا دی چې دا کلمې په حرکاتو کې توپیر لري. په دویم بیت دویمه مسره کې لومړی (ولې) د پوښتنې ضمیر دی او دویم (ولې) د ویشتلو معنا ورکوي چې دواړه کلمې په حرکاتو کې توپیر لري.

مرکب تجنیس: هغه تجنیس دی چې د متجانسو کلمو څخه یوه کلمه بسیطه او بله یې مرکبه وي. مرکب تجنیس په دوه ډوله دی. متشابه مرکب او مفروق مرکب.

الف: متشابه مرکب: هغه دی چې بسیطه او مرکبه کلمه دواړه یو ډول شکل ولري. لکه احمد شاه بابا چې وایي:

ســتا پرمــخ باندې اوربل دی   ځکه اور بل مې په ګوګل دی

په لومړۍ مسره کې (اوربل) د تندي ویښتانو یا پیکي ته وایي او یوه بسیطه کلمه ده خو په دویمه مسره کې (اور بل) له (اور) او (بل) څخه یوه مرکبه کلمه ده چې (اور) او (بل) بېلې معناګانې لري.

ب: مفروق مرکب: هغه تجنیس دی چې بسیطه کلمه د بسیطې او مرکبه د مرکبې شکل ولري، لکه په لاندې بیت کې:

چې پـــه ســـترګو ځراغ ووینې پتنګ   څو ونه مري له ژوندونه وي په تنګ

په پورتني بیت کې پتنګ بسیطه کلمه او (په تنګ) مرکبه کلمه ده.

قلب: قلب په لغت کې سرچپه کولو ته وایي، په اصطلاح کې د دوو یا زیاتو داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلمو راوړل دي چې توري يې په بڼه (ډول) او عدد کې يو ډول او په ترتيب کې اوښتي وي، لکه:

د دوران لــه انــقلابه لا بقا شي   اعتماد به دانا څه په دا اقبال کا

په پورته بيت کې د ((لا بقا)) کلمه په ((اقبال)) اوښتې ده.

ترصيع: عربي کلمه ده. په لغت کې د جواهرو ايښودلو ته وايي، په اصطلاح کې که يو شاعر خپل يو بيت په څو برخو ووېشي او هره برخه يې د بلې په مقابل کې راوړي او په وزن کې سره يو وي، ترصيع بلل کېږي.

دلـــبـــران يـــې خـــادمـــان خـــرقـــه بـــدوش شـــول
ســـــروران يـــې غـــلامـــان حـــلـــقـــه بـــگـــوش شـــول

* * *

څـــوک چـــې دنـــيـــا غـــــواړي هـــغـــه رنـــځـــور دی
څـــوک چـــې عـــقـــبـــا غـــــواړي هـــغـــه مـــــزدور دی

په پورته مثالونو کې گورو چې شاعر خپله وينا په متناظرو کلمو يا فقرو باندې ويشلې او يوه برخه يې د بلې په مقابل کې راوړې ده.

سجع: سجع په لغت کې د کوترې موزون اواز ته ويل کېږي او په اصطلاح کې د جملو يا فقرو وروستۍ هم اهنگۍ ته سجع ويل کېږي. سجع په نثر کې راځي او دغه ډول نثر ته مسجع نثر ويل کېږي.

د خوار يا ژړا ده يا ښېرا

تضمين: هغه صنعت ته وايي چې شاعر د سند او مثال په توگه يا د خپل کلام د تقويې لپاره د مضمون اړوند د بل چا د نظم يوه ټوټه، نيم بيتي، يو بيت يا څو بيتونه راوړي، لکه:

دا دنـــيـــا ده خــــدای لـــه عـــشـــقـــه پـــيـــدا کـــړې
دې چـــمـــن پـــه دې نـــســـيـــم ده پـــــرده ســـپـــړې

په پورته بيت کې لومړۍ مسره د رحمان بابا او دويمه مسره د حميد مومند ده. حميد پخپل دغه بيت کې د رحمان بابا نيم بيتي راخيستې او تضمين کړی يې دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رحمان بابا اصلي بیت دادی:

دا دنیا ده خدای له عشقه پیدا کړې
د جمله و مخلوقاتو پلار دی دا

د متن لنډیز:

د بدیع علم د عباسیانو په وخت کې دود شو. د دې علم بنسټ ایښودونکی عبدالله بن معتز و. نوموړي د لومړي ځل لپاره ادبي صنعتونه راټول کړل او یو کتاب یې د (البدیع) په نامه تالیف کړ.

له ده نه وروسته نورو کسانو هم په دې برخه کې کتابونه ولیکل. بدیع هغه علم دی چې د هغه په واسطه د کلام د ښه والي وجه څرګندېږي. په بدیع کې دوه ډوله ادبي صنعتونه څېړل کېږي چې یو ډول یې لفظي صنایع دي او بل ډول یې معنوي صنایع. په لفظي صنایعو کې د لفظ رعایت کېږي او په معنوي کې له معنا سره سروکار لري.

په لفظي صنایعو کې مو ځیني ډولونه وپېژندل او معنوي صنایع به په جلا لوست کې ولولئ. لفظي او معنوي صنایع د منځنۍ دورې شاعرانو پخپلو شعرونو کې ډېرې راوړې دي او د پښتو کلاسيك ديوانونه پرې ډك دي. د ادبي فنونو په برخه کې پښتنو لیکوالو او څېړونکو هم یو شمېر کتابونه لیکلي او د شعر د فنونو په برخه کې یې څېړنې کړې دي. لکه عبدالرؤف بېنوا، سمندر خان سمندر، سید تسنیم الحق کاکاخیل، عبدالحلیم اثر سالارزی، نور احمد شاکر او نورو... په اوسني معاصر شعر کې اوس دغو صنعتونو ته دومره پاملرنه نه کېږي او په شعر کې په تخیل، انځور، وزن، اهنګ، مفکوره او عاطفه باندې حساب کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې له ښوونکي څخه وروسته په وار سره متن په لوړ غږ ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د بدیع د علم بنسټ ایښودونکی څوک و؟
- د بدیع علم څه ته وایي او له څه شي نه بحث کوي؟
- لفظي صنایع څه ته وایي؟
- معنوي صنایع څه ته وایي؟

۲ـ زده کوونکي دې لاندې شعر په غور ولولي او په هغه کې دې ادبي صنعت پیدا کړي چې په کومو کلمو کې راغلی دی:

پلو واخله له سپوږمۍ مخه مبرمنې ستا بې مخه راته شپې دې ورځې سپينې
ستا له وره تللای نه شوای هورې دورې درته ناست یم په دربار پرې مې دې سپينې
درست بدن مې د ښلتون په اور کې وریت شو په ګوګل کې مې ویلېږي توري سپينې
زه پښتون یم نه وېرېږم له رقیبه ورته وبه کړم بیا ښې سپينې سپينې
مشرقي دې په تیاره د ښلتون ژاړي
ورته لمر د مخ ښکاره کړه په مخ سپينې

۳ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او په متن کې دې خاص نومونه، صفتونه او ضمیرونه په نښه کړي. بیا دې یې په وار سره په ټولګي کې واوروي.

۴ـ زده کوونکي دې د تجنیس تعریف وکړي او ودې وایي چې تجنیس څو ډوله دی؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپله خوښه له یوه دیوان څخه یو شعر ولیکي او په هغه کې دې لفظي صنعتونه پیدا کړي، په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هجري او د هغه حبسيات

حبسيات يا حبسيه شعرونه په ادبياتو کې هغو شعرونو ته ويل کېږي چې شاعر په زندان کې ويلي وي. په دې شعرونو کې د زندان کړاوونه، سختۍ او له کور کلي نه د لرېوالي ستونزې انعکاس مومي.

په پښتو کلاسيک شعر کې دا لړۍ خوشحال خان خټک هغه وخت پيل کړه چې د مغلي پاچا اورنگزيب له خوا د هند د رنتبور په زندان کې بندي شو. بيا وروسته د ده زوی اشرف خان هجري چې د همدغه پاچا په حکم د گواليار او بيجاپور په زندانونو کې څوارلس کاله زنداني شو، نو د حبسياتو دغه لړۍ يې پسې پراخه او غني کړه. اوس موږ په پښتو ادبياتو کې د حبسياتو درنه برخه د هجري په ديوان کې مومو چې د څوارلسو کالو د زندان سوې نارې دي. يو خوا د زندان کړاوونه او بل خوا له وطن او کورنۍ نه لرېوالی د هجري د شعر عامه موضوع ده. په دې لوست کې به د اشرف خان هجري د ژوند او د ده د حبسيه شعرونو په اړه معلومات ترلاسه کړئ.

ـ تاسې ته د حبسيه شعرونو کومه نمونه زده ده؟

ـ حبسيه شعرونه له نورو شعرونو څه توپير لري؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

اشرف خان هجري د خوشحال خان مشر زوی دی. په (۱۰٤٤هـ.ق.) کال د روژې په میاشت کې زېږېدلی دی. کله چې خوشحال خان زنداني شو، نو اشرف خان د خټکو قبیلې سردار و. د اشرف خان بل ورور بهرام خان غوښتل چې د قبیلې سردار شي، نو په دې توګه یې په دسیسو لاس پورې کړ. دا وخت خوشحال خان د مغلو له بند نه خلاص شوی و. بهرام خان له مغلو سره لاس یو کړ او د خپل پلار او ورور په وړاندې یې سازشونه او دسیسې پیل کړې. څرنګه چې له یوې خوا د بهرام خان سازشونه وو، نو له بل پلوه د کابل صوبیدار امیر خان هم له اشرف خان نه خوابدی و. د امیر خان د خوابدۍ دوه علتونه څرګند دي، یو دا چې امیر خان چې کله کابل ته روان و، نو له اشرف خان نه یې غوښتنه وکړه چې له ده سره لاړ شي، خو اشرف خان یې غوښتنه ونه منله او ورسره لاړ نه شو. بله وجه دا وه چې د اشرف خان یو خېښ ازادګګیاڼي د امیر خان له حکم نه سرغړونه کړې وه او اشرف خان هجري دی په لاس ورنه کړ، بلکې دی یې سوات ته ولېږه او د ده کورنۍ یې له ځان سره وساتله.

بل دا چې د مغلو د حکومت اوامرو ته بهرام خان لاس په نامه ولاړ و، نو په دې توګه صوبیدار له پاچا نه د اشرف خان د بندي کېدو اجازه وغوښتله. پاچا اجازه ورکړه او صوبیدار اشرف خان هجري په ډېر نیرنګ د سید بهولا په کور کې په (۱۰۹۲هـ.) کال کې ونیو او هند ته یې بندي واستاوه. اشرف خان هجري لومړی په ګوالیار او بیا په بیجاپور کې څوارلس کاله زنداني شو. هجري له دیارلسو کالو زیاته موده په زندانونو کې تېره کړه او هماغلته په (۱۱۰٦هـ.) کې وفات شو.

اشرف خان هجري د خپل وخت منلی شاعر و. په پښتو او فارسي کې د شعرونو دیوانونه لري چې چاپ شوي دي. د ده په اشعارو کې د عشقي، اخلاقي او اجتماعي مضامینو تر څنګه د وطن یاد او له هېواده د جلاوالي حسرتونه او نارې تر بلې هرې موضوع ډېر دي. هغه وخت چې دی نیول کېږي او د هند پر لورې یې بیايي، نو کله چې یې پر اټک اړوي دا چیغه کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

مـا هـالـه مـــاتـم د ځـــان وکــــــــړو پـه وینو
چــې اتــک وتــه مــې شـــاه کـــړه پـه ژړا شـوم

اشرف خان هجري پخپلو شعرونو کې خپل تخلص، هجري، روهي او اکرم راوړی دی. د هجري شعرونه له درده ډک دي، د وطن یاد، د زندان مشقت او له خپلوانو لرې والي د ده شعر ته ځانګړی خوند ورکړی دی چې همدا رنګ یې په قصیدو کې هم تر سترګو کېږي. په قصیده ویلو کې ډېر غښتلی دی او په پښتو ادب کې یې ساری لږ لیدل کېږي.

د حبسیاتو برخه یې ډېره درنه ده او د څوارلس کلن زندان یو بشپړ انځور وړاندې کوي.

د ده حبسیات له سوزه ډک دي او هر لوستونکی یې په لوستلو غمجن کېږي. دلته یې د حبسیه شعرونو څخه یو یو بیت رااخلو چې څومره له درد او سوز نه ډک دي:

نـــن اغـــــاز د لـــسـم کـــال دی بـــــاور وکـــړه
چـــې پــه بــنــد کــې یـــې زېـــرېـــږم بـــې ګــنـاه

* * *

هـجـري تـش صـورت نصیب پـه دکـن بند کړو
پــه خـدمـت یــې د یـــار زړه دایـــم حـضـور وي

* * *

د مـاهـي پـه نـس کـې پـــروت لـکـه یـونـس یم
مـګـر خـــلاص مـــې پـــه کـــرم حـق تـعـالـی کا

* * *

هــجــري تــه خــو تــل هـــوس د ولایـــت کـړي
ولـــې ستـا ورتـلــه مـحـال مـګـر نـصـیـب وي

* * *

د ځـیــګـر ویــنــې مـــې وڅـښـلـې غـمـونـو
مـرګـه جـګـې جـګـې راشـــه اوس رضــا یم

* * *

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاصدان له روه نه راځي مدت وشو
سلام باد رارسوي منت يې تم دی

د اشرف خان هجري د اشعارو درنه برخه حبسيات دي چې د ګواليار او بيجاپور په زندانونو کې يې ويلې دي:

دغه شعر يې د کلام د نمونې په توګه راوړو:

څو د يار د مستو سترګو نه جدا يم
لاهو کړی د حيرت خوني دريا يم
د ځيګر وينې مې وخوړې غمونو
مرګه جګې جګې راشه اوس رضا يم
که زما په خون مين يې نن دې وار دی
د يار غم مې سبا وژني درته وايم
د کفن حاجت يې نشته شهيدان دي
چې په تيغ د هجر مړه دي زه ګويا يم
زه په بند د اورنګ نه يم چې به خلاص شم
بندي کړی شيخ رحکار زيړي بابا يم
په دکن کې پاړو نشته چې مې دم کا
زه خوړلی اژدها توري بلا يم
يا دکن د غم وطن ښادي يې نشته
يا په ما غمونو شپه کړه مبتلا يم
هر نفس په ما عشور کا يزيدانو
ګويا زه حسين د وخت په کربلا يم
هسې رنګ جدايي مه شه له مراده
لکه زه فلک بېل کړی په جفا يم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اورنـــګ جـور دا شـان چـې پـه صــورت دی
پــه فــريـــاد د فـرقـتـونـو لــه غــوغـا يم
جــودانــه صـبـر مــې کـلـه دی پـه زړه کې
زه روهـــي د يــار پــه مــخ پـسـې تــالا يم

د متن لنډيز:

د وطن ياد، د زندان کړاوونه، له کورنۍ لرې والی او فریادونه د اشرف خان هجري د شاعرۍ عامه موضوع ده. د عشقي مضامينو تر څنګه اخلاقي مضامين هم لري. په پورتني شعر کې هم د وطن ياد او له خپلوانو د جلا والي فريادونه کوي. اشرف خان هجري په دې شعر کې هغې مهمې پېښې ته اشاره کوي چې د شيخ رحمکار کاکا صاحب زوی يې له لاسه وژل شوی دی. له بهرام خان سره د قبيلې د سردارۍ په جګړو کې خپل اخښی شيخ ضياء الدين د شيخ رحمکار زوی له دې کبله بندي کوي چې هغه د بهرام خان په خوا وي. اشرف خان هجري چې کله شيخ ضياء الدين بندي کوي، بيا يې د زهرو په واسطه وژني.

کاکا صاحب د خپل زوی په وژل کېدو خپه کېږي، نو په دې توګه اشرف خان هجري وايي چې زه اورنګزيب نه يم بندي کړی. زه شيخ رحمکار بندي کړی يم، ځکه چې هغه ماته ښېرې کړې دي، ځکه له زندانه نه خلاصېږم.

اشرف په ځينو شعرونو کې په دغه پېښه خپله پښېماني څرګندوي او وايي:

هــجـري مــه شــه نــا امـيـد کـه ګـنـاهـګـار يې
الــبــتــه بـــه انـــعـــام وکـــا مـــهـــربـــان دی
لـــه عـــطـا دې ډېـــر امـــيــد لـــرم غـفـوره
زه هــجـري ځـکـه دايـــم پــه اسـتـغـفـار يم

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې د لوست له لوستلو څخه وروسته دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- هجري څه وخت بندي شو؟
- هجري په کومو زندانونو کې بندي و؟
- هجري چېرته او په کوم حالت کې وفات شو؟
- په پښتو کې د حبسيه شعرونو ويونکي څوک دي؟

۲ــ زده کوونکي دې له ښوونکي وروسته شعر په لوړ اواز ولولي او مفهوم دې په خپلو خبرو کې څرګند کړي.

۳ــ زده کوونکي دې په يوه يا دوه پاراګرافه کې د هجري د زنداني کېدو عوامل په ګوته کړي او په ټولګي کې دې په وار سره واوروي.

۴ــ زده کوونکي دې ووايي چې په لاندې بيت کې کوم ادبي صنعت شته:

هر نفس په ما عشور کا يزيدانو
ګويا زه حسين د وخت په کربلا يم

۵ــ زده کوونکي دې لاندې بيتونه ولولي او په مفهوم دې خبرې وکړي:

زه پـه بـنـد د اورنـګ نـه يـم چـې بـه خـلاص شم
بـنـدي کــړی شـيـخ رحـمـکـار زيـــړي بـابـا يم
پـه دکـــن کـــې پـــاړو نـشـتـه چـــې مـــې دم کـا
زه خـــوړلـــی اژدهـــــا تـــــوري بــلا يـم

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې لوست په کور کې په غور سره ولولي او د اشرف خان د ژوند او شاعرۍ په اړه دې دوه مخه ليکنه وکړي. بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې خپلو ټولګيوالو ته ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو سفرنامې

سفرنامه لکه د نورو ادبي ډولونو یا ژانرونو په څېر یو ادبي ډول دی. په پښتو ادب کې د سفرنامې لیکل په شلمه پېړۍ کې پیل شول.

په سفرنامه کې د سفر ټول حالات لیکل کېږي او لیکوال د هغو سیمو یادونه کوي چې دی یې د سفر په لړ کېویني. سفر نامې منظومې هم وي او منثورې هم.

پښتو ادب هم ډېرې په زړه پورې سفرنامې لري چې په دې لوست کې به یې دروپېژنو.

ـ سفرنامه څه ته وایي او له څه شي څخه بحث کوي؟

ـ تاسې د پښتو کومه سفرنامه پېژنئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

سفرنامه د داستاني ادبیاتو یو ژانر (ډول) دی چې داستان ته ورته دی. سفرنامه هم لکه د داستان په څېر پېښه او یا پېښې لري. ژبه یې هم لکه د داستان د ژبې غوندې ادبي وي.

لکه د داستان غوندې پکې تلوسه هم وي چې سفر کوونکی به د سفر له ستونزو څخه څنګه بریالی وځي. په سفر نامه کې لیکوال د خپل سفر حالات او پېښې بیانوي. لیکوال چې له کومو ځایونو څخه تېرېږي، د هغو ځایونو او اوسېدونکو په هکله یې هم معلومات ورکوي. په سفر کې چې له چا سره مخ کېږي، د هغه یادونه هم کوي. کله کله د سفر په اوږدو کې د تاریخي ځایونو په هکله هم رڼا اچوي. د سیمې د خلکو د روایاتو او عنعناتو سره هم په لیکنه کې اړیکې نیسي. سفرنامه داستاني رنګ لري، خو د معلوماتو په اړه کله کله تاریخي، جغرافیایي او ټولنپوهنې په اړه هم معلومات ورکوي.

په پښتو ادبیاتو کې د سفرنامو لیکل په معاصره دوره کې پیل شوي دي. په پښتو ادب کې لومړنۍ سفرنامه د میا اکبر شاه ده چې د (آزادۍ تلاش) نومېږي. میا اکبر شاه چې دغه وخت د پېښور د اسلامیه کالج زده کوونکی و او په ټوله پښتونخوا کې د انګرېزانو په وړاندې سیاسي تحریکونه پیل شوي وو، نو دی هم د نورو زلمیانو سره په دغه نهضت کې ملګری شو او د آزادۍ په تلاش د ده سفر ډېر وغځېد او له ډېرو ملکونو تېر شو. میا اکبر شاه د خپل سفر دغه سختې او کړاوونه په خپله سفرنامه کې ولیکل او د آزادۍ تلاش نوم یې پرې کېښود. میا اکبر شاه خپل دغه سفر په ۱۹۲۰م. کال کې له پېښور څخه پیل کړ او له دوو کالو څخه یې زیات وخت ونیو.

میا اکبر شاه په دغه سفر کې له کابل، بلخ، بخارا، سمرقند، تاشکند، مسکو، باکو، قفقاز او ایران نه تېر شو او په ۱۹۲۲م. کې بېرته راوګرځېد، خو د انګرېزانو حکومت ونیو او دوه کاله او اوولس ورځې یې په زندان کې تېرې کړلې. میا اکبر شاه په زندان کې خپله سفرنامه ولیکله، خو د چاپ اجازه نه د انګرېز حکومت ورکړه او نه د پاکستان له آزادۍ څخه راوروسته حکومتونو.

دغه سفر نامه څلوېښت کاله وروسته په ۱۹۶٤م. کال کې چاپ شوه. میا اکبر شاه د خپلې سفرنامې په هکله داسې لیکي:

((په دغو ورځو کې افغانستان د خپل استقلال لپاره د انګرېز پر خلاف په جنګ کې مشغول و. زموږ کالج د انګرېزانو د ظالمانه رویې پر خلاف متواترې جلسې کولې. موږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

موقع غنیمت وګڼله، صلاح مو وکړه چې د وطن د آزادولو ښه موقع ده. موږ څلور ملګري د خپل وطن د آزادۍ په تلاش کې ووتو. زموږ خیال و چې موږ به د افغانستان د حمله ور پوځ په ملګرتیا کې د آزادۍ په جنګ کې برخه واخلو، خو موږ ته نه وه معلومه چې زموږ د آزادۍ تلاش به تر افغانستانه محدود نه وي او د کابل، بلخ، سمرقند، تاشکند، مسکو، باکو، قفقاز او ایران کې د مصیبتونو برداشت کولو څخه وروسته به زه خپل وطن ته په ۱۶ اګست ۱۹۲۲م. راستون شم.))

په پښتو سفرنامو کې دویمه سفرنامه د عبدالاکبر خان اکبر ده چې د (روسي ترکستان او افغانستان سفر) نومېږي. د عبدالاکبر خان سفر هم د میا اکبر شاه سفر ته ورته دی چې د آزادۍ د تحریک په لړ کې له پېښور څخه راوتلی او سفر یې تر تاشکند پورې اوږد شوی دی.

د عبدالاکبر خان دا سفر د افغانستان ځینې سیمې، تاشکند او د لارې په اوږدو کې مختلفې سیمې راچاپېروي. د ده سفر هم لکه د میا اکبر شاه غونډې له حیرانوونکو پېښو څخه ډک دی.

دا دواړه سفرونه په یوه وخت کې پیل شوي او یو مقصد لري. له همدې کبله ورته ټکي لري، ځکه چې د سفر تګلوری یو خواته او مقصد یې هم یو دی. خو دومره توپیر لري چې د عبدالاکبر خان سفر تر میا اکبر شاه لنډ دی. همدارنګه د میا اکبر شاه د سفرنامې ژبه د عبدالاکبر خان تر سفر نامې خوږه او روانه ده.

عبدالخالق خلیق د عبدالاکبر خان اکبر د سفر په هکله وایي:

(اکبر صاحب په کالج کې سبق ویلو چې په ملک کې سیاسي بیداري پیدا شوه. د انګرېزي حکومت خلاف زلمي د عمل میدان ته راووتل او چا فیصله وکړه چې د ملک نه هجرت وکړي او له بهر نه په یو منظم طاقت سره د غاصب حکومت نه ملک آزاد کړي. په هغه ډله کې اکبر صاحب هم له خپل خوږ وطن نه هجرت وکړ. افغانستان ته لاړ او له هغه ځای نه روسي ترکستان ته لاړو)

عبدالاکبر خان هم چې کله له سفر نه راستون شو، د انګرېزي حکومت له خوا ونیول شو، خو د خپلوانو په مرسته زنداني نه شو.

عبدالاکبر خان اکبر هم څلوېښت کاله وروسته دغه سفر نامه له خپلو یادښتونو څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وليکله او چاپ شوه.

په پښتو سفرنامو کې بله سفر نامه د پوهاند صديق الله رښتين ده چې د (هند سفر) نومېږي. د رښتين دا سفر د ۱۳۲۹ هـ. ش. کال د قوس په شلمه پيلېږي او د ۱۳۳۰هـ.ش. کال د حمل په لومړۍ نېټه پای ته رسېږي. دا سفر درې مياشتې او درې ورځې وخت نيسي. سفر د موټر، ريل، الوتکې او کښتۍ په واسطه ترسره کېږي او د هند، ايران او عراق د مختلفو سيمو او ځايونو يادونه کوي.

پوهاند صديق الله رښتين دغه سفر نامه په خواږه، روان نثر ليکلې او د سفر د ليدنې، کتنې او ټولو کړاوونو انځور يې په ډېره ښه توګه کړی دی.

د پوهاند رښتين سفرنامه په پښتو سفرنامو کې لومړنۍ چاپ شوې سفرنامه ده، خو لومړنۍ دوې سفرنامې تر دې پخوا ليکل شوې دي.

په پښتو سفرنامو کې بل د پام وړ ليکوال امير حمزه شينواری دی.

شينواري د خپلو سفرونو په لړ کې درې سفرنامې ليکلي چې يوه يې (د کابل منظومه سفرنامه) نومېږي او په ۱۹۴۸م. کال کې چې کابل ته راغلی و، دغه سفرنامه يې ليکلې وه. د حمزه شينواري دغه سفرنامه منظومه ده او د شعر بڼه يې ترکيب بند دی. له چاپ څخه وروسته سانسور شوه. کابل ته په دويم سفر کې يې بله سفر نامه (د نوي پښتون) په نامه وليکله. په دغه سفر نامه کې حمزه شينواري د کابل د ليکوالو لکه محمد ګل خان مومند، غلام حسن خان ساپي، عبدالرؤف بېنوا، صديق الله رښتين، قيام الدين خادم، ملك الشعرا بيتاب، نيك محمد پکتياني او دوست شينواري سره د ليدلو کتنو يادونه کوي. همدارنګه د افغانستان په بدلون او پرمختګ هم بحثونه لري.

د حمزه شينواري بله سفرنامه د (حجاز په لور) نومېږي او د ده د حج د سفر حالات پکې راغلي دي. حمزه شينواری په ۱۹۶۹م. کال کې حج ته لاړ او د خپل دغه سفر ټولې خاطرې او د ايران او عربستان د ښارونو، زيارتونو او د حج مراسم يې په دغه سفرنامه کې انځور کړي دي. دا سفرنامه د اسلام د تاريخ په اړه هم يو لړ معلومات لري. د چاپ کال يې ۱۹۷۰م. دی.

له دغو سفرنامو راوروسته په پښتو کې ډېرې سفرنامې وليکل شوې، لکه ناليدلی سوات د محمد نواز طاير، سفر په خير د طاهر اثر اپريدي او نورې...

(c) ketabton.com: The Digital Library

نن سبا په پښتو ادب کې د سفرنامو لیکوال زیات شوي دي او ډېرې سفرنامې لیکل شوي او هم چاپ شوي دي.

د متن لنډيز:

په پښتو ادب کې سفرنامه په شلمه پېړۍ کې رامنځته شوه. لومړنۍ سفرنامه د میا اکبر شاه وه چې د (آزادۍ تلاش) نومېده. لومړنۍ سفرنامه په پښتونخوا کې د سیاسي تحریکونو د پیل پر بنسټ ولیکل شوه. په دغه سفرنامه کې څو تنه زلمیان د آزادۍ په تلاش له خپل کور کلي څخه وځي او ډېر ملکونه په دې نیت ګوري چې مرسته ترلاسه کړي او د انګرېزانو پر خلاف وجنګېږي. دویمه سفرنامه د عبدالاکبر خان اکبر ده چې د روسي ترکستان او افغانستان سفر نومېږي او لومړنۍ سفرنامې ته ورته مقصد لري. سفرنامه یو داستاني ژانر دی چې لیکوال پکې د خپل سفر حالات لیکي. په سفر پورې اړوند ټول مسایل په سفرنامه کې راځي. تاریخي، جغرافیایي او د ټولنپوهنې په اړه هم معلومات لري. سفرنامه لکه د داستان غوندې پېښې هم لري. ژبه یې هم داستاني وي خو داستان نه وي. په پښتو ادب کې ډېرې سفرنامې لیکل شوي دي، خو لومړني لیکوال یې میا اکبر شاه، عبدالاکبر خان اکبر، امیر حمزه شینواری او پوهاند صدیق الله رښتین دي. د سفر نامو اوږدوالی او لنډوالی د سفرونو په لنډوالي او اوږدوالي پورې اړه لري.

سفرنامه د یوې ورځې پر سفر هم لیکل کېږي او د څو ورځو او میاشتو پر سفر هم خو دا په لیکوال پورې اړه لري چې سفرنامه لیکي او که ریوټ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په سفرنامه کې کوم شیان راځي؟
- د پښتو ژبې لومړنۍ سفرنامه کومه ده؟
- د پښتو سفرنامو د څو تنو لیکوالو نومونه واخلئ؟
- کومې سفرنامې پېژنئ په اړه یې معلومات ورکړئ؟

۲_ لومړنۍ سفرنامې کومې او په څه ډول حالاتو کې رامنځته شوې؟
په اړه یې په خپلو کتابچو کې معلومات ولیکئ او بیا یې په وار سره په ټولګي کې ولولئ.

۳_ که تاسي کوم سفر کړی وي، د خپل سفر حال له جزئیاتو سره په ټولګي کې نورو ته ووایئ.

٤_ لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروئ:
ټولنپوهنه، تحریک، عنعنات، غاصب

٥_ څو تنه زده کوونکي دې خپل نظر څرګند کړي چې د سفرنامو لوستل څه ګټې لري؟

٦_ څو تنه زده کوونکي دې په وار سره د هغو سیمو یادونه وکړي چې د آزادۍ تلاش په سفرنامه کې لیکوال لیدلي دي.

۷_ زده کوونکي دې په وار سره د متن ځینې ټوټې ولولي او بیا دې د ویل شوې ټوټې مقصد او مفهوم په خپلو خبرو کې ټولګیوالو ته ووایي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلو، خپلو سفرونو په اړه لیکنې وکړي چې کوم ځای ته تللي دي؟ څه یې لیدلي دي؟ د ځای، خلکو او لارې په اړه دې معلومات ولیکي او بله ورځ دې په درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

معنوي صنعتونه

په تېر لوست کې تاسې د بدیع د علم په اړه ولوستل چې د بدیع د علم بنسټ ایښودونکی عبدالله بن معتز دی او د بدیع په نامه یې د لومړي ځل لپاره کتاب هم لیکلی دی. دا مو هم ولوستل چې بدیع دوه ډوله صنایع لري: لفظي او معنوي. د لفظي صنایعو ځینې ډولونه مو په تېر لوست کې ولوستل. په دې لوست کې به معنوي صنایع ولولئ. معنوي صنایع هغه دي چې له معنا سره سروکار لري.

زموږ په کلاسیکه شاعرۍ کې د لفظي صنایعو تر څنگه د معنوي صنایعو ټول ډولونه شته او څرنگه چې هغه وخت د صنایعو کارولو دود و، نو هر شاعر هڅه کوله چې په خپل شعر کې لفظي او معنوي صنایع راوړي او په دې توگه د خپل شعر ښکلا زیاته کړي. په معنوي صنایعو کې ډېر ډولونه راځي، لکه: سوال او ځواب، ارسال المثل، طباق، مراعات النظیر، حسن تعلیل، لف و نشر، مبالغه، تجاهل العارف، کیسی، حسن مطلع، حسن مقطع او نور... په دې لوست کې یې ځینې نمونې لولو.

_ تاسې کوم معنوي صنعت پېژنئ؟

_ معنوي صنعتونه څه ته وایي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ سوال او ځواب: هغه صنعت ته ويل کېږي چې شاعر په خپل شعر کې پوښتنې او جوابونه سره يوځای کړي. په يوه مسره کې پوښتنه وکړي او په بله کې ځواب ورکړي، لکه پير محمد کاکړ چې وايي:

وې مې زلفې دې پرمخ ولې تاوېږي ... وې نوروز دی شپه او ورځ سره سمېږي
وې مې وروځې دې ليندۍ بانه دې غشي ... وې ناوک دی د عاشق په زړه څرخېږي
وې مې سترګې دې ترکومه خونخواري کا ... وې دا باز د ښکار په وينو نه مړېږي
وې مې ماته ستا د غاښو تعريف وکړه ... وې ږلۍ ده په لاله کې چې ويلېږي
وې مې ووايه علاج د ژړا څه کړم ... وې باران د رحمت ښه دی چې ورېږي

وې مې خوار شو پير محمد په عاشقۍ کې
وې پر ما چې مينه کړي هغه خوارېږي

۲ـ ارسال المثل: که شاعر په خپل کلام کې کوم مشهور متل راوړي، هغه ته ارسال المثل وايي، لکه:

چې اوربشې کرې کله غنم کېږي
دي رښتيا چې څه کرې هغه به اخلې

* *

وصل و هجر د يار دواړه ورور خور دي
په دنيا کې بې زحمته راحت نه وي

۳ـ طباق: دې صنعت ته تضاد يا تقابل هم وايي. که شاعر په خپل کلام کې داسې کلمې راوړي چې يو د بل ضد وي، لکه: تور او سپين، شپه او ورځ، هجران او وصال، نو دې صنعت ته طباق وايي، لکه:

مرګ له تندې په مذهب زما بهتر دی
نه ژوندون د دون همتو په اوبو

* *

هر سهار سترګې د ګل په اوښکو ډکې
په دا باغ کې بې ژړلو خندا نشته

(c) ketabton.com: The Digital Library

٤ـ مراعات النظیر: دې صنعت ته تناسب او تلفیق هم وايي او هغه دادی چې شاعر په خپل شعر کې داسې کلمې سره یوځای کړي چې یو له بله سره تناسب او نژدېوالی ولري، مثالونه يې دادي:

ستا چشمان به څه نګاه کا په خاکسارو
چې له کبره دې بانه ګوري آسمان ته

* *

که هر څو يې په تندي ږدي اړې زلفې
شانه نه پرېږدي د مستې خورې زلفې

٥ـ حسن تعلیل: هغه صنعت دی چې شاعر د کوم وصف لپاره یو مناسب علت راوړي، لکه:

په غرور د حسن لمر وخوت آسمان ته
زر راپرېوت چې يې ستا ښه بشر ولید

* *

کعبې تور کمیس اغوستی دی له غمه
مظلومان قرباني کېږي بې حسابه

لمر سهار راخېژي او ماښام پرېوزي خو شاعر د لمر پرېوتل له دې څخه ګڼي چې زما د محبوب په لیدو راپرېوت. په دا بل بیت کې شاعر دا دلیل راوړي چې کعبې د مظلومانو د وژلو له غمه تور کمیس اغوستی دی.

٦ـ لف و نشر: هغه صنعت ته وايي چې شاعر په خپل شعر کې لومړی څو شیان ذکر کړي او وروسته بیا د هغوی تعریف او بیان وکړي، لکه:

په ځان او په جهان کې ما دوه ښېزه دي وکښلي
په ځان کې دواړه سترګې په جهان کې واړه ښکلي

* *

یا به دد یا به لرم یا به منګور یې
که داړل کړې یا چیچل یا په چا نېش یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي بیت په لومړۍ مسره کې ځان او جهان ذکر شوی دی. په دویمه مسره کې په ترتیب سره د هغوی بیان شوی دی. د دوهم بیت په لومړۍ مسره کې دد، لړم او منګور راغلی دی. بیا په ترتیب سره د هر یو تعریف شوی دی. په لومړي بیت کې مرتب او په دویم بیت کې غیر مرتب لف او نشر راغلی دی.

۷_ مبالغه: که شاعر په خپل شعر کې د یو شي وصف تر اندازې زیات بیان کړي او یا یې تصدیق او تکذیب ته شدت او قوت ورکړي، مبالغه ورته وایي. مبالغه په درې ډوله ده:

الف: تبلیغ: چې مدعا او مقصد د عقل او هم د عادت له مخې امکان ولري، لکه:

له خوشحال سره که کېني یو څو کاله
دا د غره خټک به واړه شاعران شي

ب: اغراق: چې مدعا د عقل له مخې امکان ولري، خو د عادت له مخې ناشونی وي، لکه:

زه رحمان په زړه نری کرم هغو نجونو
چې یې ملا ده د وېښته په دود نرۍ

ج: غلو: چې مدعا او مقصد هم د عقل له مخې او هم د عادت له مخې ناشونې وي، لکه:

بې له تا هسې ضعیف یم ګلرخساره
پر حباب باندې که پښه ږدم نه ماتېږي

* *

و آسمان ته به د شعر زینې کېږدي
که حمید د غم له سره زنګون وکېښ

۸_ تجاهل العارف: هغه صنعت ته وایي چې شاعر یو معلوم او څرګند شی مجهول وګڼي او سره له دې چې په مطلب ښه پوه وي د کوم نزاکت له مخې خپل ځان ناپامه اچوي، لکه:

دا د کوم ګلرخ له غمه په ګلشن کې
دي ګلان په وینو سره لکه سالو

* *

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا بـــورا دی چـــې پـــر پـانـــه د گـــل نـــاســـت دی
کـــه پـــرمـــخ د گـــل رخـــســـار ده تـــوره زخـــه

۹_ کیسی (لغز) چې د یوه شي خواص، صفات او نورې نښې وښودل شي او ددغو خواصو او نښو له مخې له مخاطب څخه د هغه شي د ښودلو پوښتنه وشي، لکه:

له پاسه راغی سور بلوڅ   اغوستی يې پنځه پنځوس
ســور دی صندوقک دی   له ســـرو غـــمیو ډک دی

له لومړۍ کیسی څخه مقصد پیاز او له دویمې څخه انار دی.

۱۰_ تلمیح: دا هغه صنعت دی چې شاعر په خپل کلام کې یوې مشهورې کیسې یا پیښې ته اشاره وکړي، نو که لوستونکی په هغه کیسه او یا پیښې باندې پوه نه وي د شعر معنا ورته گرانیږي، لکه:

د دنـیـا پـه دښـمـنـۍ کـې عـیـسٰـی وخـوت و آسمان ته
پـه دوسـتـۍ کـې يـې لا ځـي تحت الـثـرا تـه قـارون هسې

* * *

د مـاهـي پـه نـس کـې پـروت لـکـه يـونـس يم
مـگـر خـلاص مـې پـه کـرم حـق تـعـالـی کـا

په لومړي بیت کې د عیسٰی(ع) او قارون او په دویم بیت کې د یونس(ع) کیسې ته اشاره شوی ده.

۱۱_ تکرار حسن: هغه صنعت ته وایي چې شاعر په خپل کلام کې کومه کلمه د تدریج، تاکید، ډېروالي یا داسې نورو اغراضو له امله تکرار کړي، لکه:

ستا مـــلالو سترگو زړه له ما نه یووړ   اهـــو چشمه گلـــرخساره راشه راشه
چې همېش دې د اغیار په لور سفر دی   یو ځـــل یار ته له اغیاره راشه راشه

***

بیا راتلـــه دې و جهان ته بل وار نشته   بل وار نشته بل وار نـشته وار دی دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډيز

د بديع علم د عباسيانو په زمانه کې رامنځته شو. بنسټ ايښودونکی يې عبدالله بن معتز و چې کتاب البديع په نامه يې کتاب تاليف کړ. وروسته نورو ليکوالو هم په دې برخه کې کتابونه وليکل. پښتنو ليکوالو هم په دې برخه کې بېلابېل کتابونه وليکل. په افغانستان کې عبدالرؤف بېنوا د ادبي فنون يو کتاب وليکو او بيا وروسته نورو ليکوالو دا لړۍ پراخه کړه. بديع هغه علم دی چې د هغه په واسطه د شعر د ښکلا وجه څرگندېږي.

بديع دوه ډوله صنعتونه لري، لفظي او معنوي. لفظي له لفظ سره سر و کار لري او معنوي له معنا سره. په دې لوست کې تاسې معنوي صنايع وپېژندل، ځينې نمونې يې لکه سوال و ځواب، ارسال المثل، طباق، مراعات النظير، حسن تعليل، لف و نشر، مبالغه، تجاهل العارف مو ولوستل. د بديع د صنايعو په پېژندنې سره تاسې کولای شئ چې د پښتو ژبې د کلاسيکو شاعرانو شعرونه په آسانۍ ولولئ او معنا يې کړئ.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې له ښوونکي وروسته د لوست يوه يوه برخه په وار سره ولولي او بيا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د بديع په برخه کې د لومړي ځل لپاره چا کتاب تاليف کړ؟
- په پښتو ژبه کې د بديع په برخه کې چا کتاب وليکه؟
- معنوي صنايع څه ته وايي؟
- د خو لفظي صنايعو نومونه واخلئ؟

۲ـ زده کوونکي دې په متن کې راغلي شعرونه په وار سره ولولي او بيا دې معنا کړي.

۳ـ په لاندې بيتونو کې کوم ادبي صنعتونه شته؟

وي مې زه د رقيب ظلم په عذاب کړم
وي پاداش د خپل عمل درته رسېږي

* *

(c) ketabton.com: The Digital Library

بــې زحــمــتــه راحـــت نــشــتــه زمـــا وروره
کــه راحـــت غـــواړې زحــمــت درلـــره بـويـه
* *

ښــه مــتــل دی څــه کـــرې هــغــه بــه رېــبــې
د عــمــل جــزا مــونـــدی شـــي لاس پــه لاس

٤ـ زده کوونکي دې لاندې بيتونه په غور سره ولولي او ادبي صنعتونه دې په نښه او په خپلو کتابچو کې وليکي چې کوم ډول صنعتونه دي بيا دې په ټولګي کې ولولي:

زه پــه ســرو ســتــرګــو ژړا کـــړم چــې تــه درومـــې
تـــه لـــه مـــا چـــې رخــصــتــېــږې پـــه خـــنـــدا ځې
* *

هــر ســاعــت شــمــه راکــېــښ دار و ســنــګــسـار ته
مــحــبــت قـــايـــم مـــقـــام کـــړم د مـــنـــصـــور
* *

تـــورې ســتــرګـــې، تـــورې وروځـــې تـــورې زلـفـې
دا هــمــه تـــورې بــلا دي زه يـــې خـــوار کــړم
* *

چـــې نــظــر يـــې د ګــلــرخ ســاقــي پــه مــخ شو
د نــرګــس لــه لاســـه جـــام پــرېــوت نــسـکــور شو

٥ـ په لاندې بيتونو کې د لف و نشر، مبالغه، تجاهل العارف او طباق صنعتونه په نښه کړئ:

ســتــا لــه زلــفــو لــه رخـــســـاره لــه ســرو شــونــډو
پـــيـــدا شـــوي شـــام، شــفــق و صــبــح دم دي
* *

دا د ګــلــو پــه مــخ ويــنــم کــه د ښـکـلـو
مــلــغــلــرې کـــه خـــولـــې کـــه شــبــنــمــونــه
* *

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خندا خندا چې تلمه يې ديدار ته
اوس يې درومم په ژړا ژړا مزار ته

* *

ستا له غمه مې په سر کې هومره شور دی
چې به نه وي هرگز شور د لاهور هومره

۶ _ زده کوونکي دې لاندې شعرونه ولولي او ودې وايي چې کوم ادبي صنعتونه پکې راغلي دي:

هر کله راشه تازه بهاره — تا دي راوړي گلان بې شماره
نرى شمال دې دم د عيسى دى — سحر چې راشي له جگ کهساره

* *

نشته بوی ستا د کميس په درست جهان کې
څه امکان لري په مصر او کنعان کې

* *

لار د محبت ده تل روغ سلامت نه يم
زه چې په دا هسې لارې تلمه تلمه تلم
څه وايي و ماته حال دې څه و په هجران کې
نور خبردار نه يم په زړه سومه، سومه سوم
خلق راته وايي رنگ دې بيا زېړ شو عاشق شوې
هيڅ منکري نه کړم خلقه شومه شومه شوم
دود د عاشق دادی چې په عشق کې ملامت وړي
ځکه زه خوشحال ملامت وړمه، وړمه وړم

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپله خوښه يو شعر له کوم ديوان څخه وليکي او په هغه کې دې معنوي صنعتونه په نښه او په بل پښتو درسي ساعت کې دې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاپیریال ساتنه

خدای جل جلاله انسان اشرف المخلوقات پیدا کړ او د انسان لپاره یې د ځمکې پرمخ ډول، ډول موجودات پیدا کړل چې د انسان ژوند ورسره تړلی دی. زموږ شاوخوا چې څه وینو لکه ځمکه، اوبه، حیوانات، نباتات، تیږې، غرونه، ځنګلونه، ژوي او نور هر څه د چاپېریال توکي دي چې ټول په مجموع کې د چاپېریال په نامه یادېږي.

موږ په چاپېریال کې ژوند کوو او د ژوند ضرورتونه هم له چاپېریال څخه پوره کوو. د چاپېریال ساتنه چې یوه ډېره جدي موضوع ده، زموږ په ژوند پورې تړلې ده. د چاپېریال ساتنه په ټولو انسانانو پورې اړه لري، بلکې د دوی دنده ده چې چاپېریال ته پاملرنه وکړي او چاپیریال له هر ډول ناوړه اغېزو څخه وساتي.

ـ چاپېریال څه ته وایي؟

ـ د چاپېریال ارزښت په څه کې دی؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ د شاوخوا ټولو موجوداتو ته چاپېریال ویل کېږي. چاپېریال په درې ډوله دی لکه ژوندی چاپېریال چې په هغه کې انسانان، حیوانات او نباتات راځي. دویم غیر ژوندی چاپېریال لکه هوا، تیږې او اوبه. دریم فرهنګي چاپېریال چې د انساني اړیکو او فرهنګي اړیکو څخه بحث کوي.

انسان خواړه، کالي او کور له چاپېریال څخه لاس ته راوړي. څښتن تعالی د طبیعت د نظام د اجزاوو په منځ کې یو طبیعي تعادل رامنځ ته کړی دی، که دغه تعادل له منځه لاړ شي، نو په چاپېریال ناوړه اغېزه کوي. ژوندي موجودات لکه نباتات او حیوانات د غذایي موادو په تولید سره د تعادل په ساتنه کې او د انساني نسل په پایښت کې مهم ځای لري. نباتات د طبیعي اقتصاد اصلي بنسټ جوړوي. حیوانات له نباتاتو څخه او انسانان له ژویو او نباتاتو څخه ګټه اخلي.

له نباتاتو پرته واښه خوړونکي حیوانات او هم انسانان ژوند نشي کولی. ځکه چې حیوانات پر نباتاتو او انسانان پر دواړو ژوند تېروي.

د چاپېریال ساتنې لپاره پر چاپېریال باندې پوهېدنه ډېره ضروري ده. د چاپېریال د تخریب یو عامل د چاپېریال له اهمیت څخه د خلکو بې خبري ده. د چاپېریال ساتنه د نېکمرغۍ دوام دی او تخریب یې د بشري تمدن پای ته رسېدنه ده. د چاپېریال د اجزاو ترمنځ اړیکې د زنځیر کړیو ته ورته دي چې د یوې کړۍ له منځه تګ پر ټولو کړیو اغېزه کوي. د مثال په ډول که الوتونکي له منځه لاړ شي حشرات او موږکان زیاتېږي. ډېر الوتونکي مرغان ملخان خوري. بازونه موږکان خوري او په دې توګه کرنیزه ځمکه ترې په امن کې پاتې کېږي او د حاصلاتو د زیاتېدو سبب کېږي.

همدارنګه که څړ ځایونه له منځه لاړ شي مالداري کمېږي او یا یې په محصولاتو کې کموالی راځي. د کرنیزو ځمکو او حیواني محصولاتو کمښت د انسانانو ژوند په خطر کې اچوي.

ځنګلونه چې یوه طبعي شتمني ده او د ټولو انسانانو طبعي میراث ګڼل کېږي، که له منځه لاړ شي او یا تخریب شي، نو په چاپېریال ناوړه اغېزه کوي. ځکه چې له ځنګلونو څخه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړتیا وړ لرګي لاس ته راځي. همدارنګه هوا تصفیه کوي. د سیلابونو مخه نیسي، طبیعي ښکلا رامنځته کوي. د ونو ریښې ځمکه ټینګه ساتي او د سختو بارانونو مخه نیسي.

له بل پلوه د وحشي حیواناتو ځای دی چې د نشتوالي له امله له مرګ سره مخامخ کېږي.

ځنګلونه له دغو ګټو سره د هوا او تودوخې د درجې په تغییر کې هم زیاته اغېزه لري.

د چاپېریال مهم توکی چې پرته له هغه څخه ژوند امکان نه لري هوا ده. د انسانانو او ژوندیو موجوداتو لپاره د لوی خدای جل جلاله ستر نعمت پاکه او صافه هوا ده. د انسانانو په نه پاملرنې سره هوا ککړېږي او په ټولنه کې د ډول، ډول خطرناکو ناروغیو لکه ساه لنډې، د هډوکو درد، سرطان او نورو لامل کېږي. څومره چې صنعت پرمختګ کوي په هماغه اندازه هوا ککړېږي. د خاورو ذرې، لوګي، بویونه او ډول ډول کیمیاوي مواد، زهري ګازونه هوا ککړوي، چې بیا دغه ککړه هوا د انسانانو، حیواناتو او نباتاتو ژوند له خطر سره مخامخ کوي. د ځنګلونو سوځېدل، قوي بادونه، کارخانې، موټرې، د ډېرو سکرو سوځېدل، د سګرټ څکول هوا ککړوي. د هوا ککړتیا د ځمکې د تودوخې درجه هم زیاتوي.

د چاپېریال بل مهم توکی چې پرته له هغه هم ژوند نشي کېدای اوبه دي. په اوبو کې د عضوي او غیر عضوي موادو زیاتوالی د اوبو فزیکي او کیمیاوي ځانګړتیاوو ته بدلون ورکوي چې بیا د خاصو ضرورتونو د استعمال لپاره وړ نه دي چې دې ته د اوبو ککړتیا وایي.

په اوبو کې د فضله موادو اچول اوبه ککړوي. د ښارونو ناولتیا د کرنیزو ځمکو فضله مواد او د صنعتي موادو زیاتوالی د اوبو د اکسیجن اندازه کموي. د چاپېریال بل مهم توکی خاوره ده چې د کاني موادو، عضوي موادو، هوا او اوبو څخه جوړه شوې ده. د کیمیاوي سرو، حشره وژونکو داروګانو زیات استعمال د خاورې په خواصو باندې اثر کوي چې په پای کې د نباتاتو په وده اثر پرېباسي. د کانونو، سرکونو او ودانیو د جوړولو لپاره د خاورې کیندل هم په خاوره ناوړه اغېزه کوي. چاودنې او د فضله موادو زیاتېدل هم پر چاپېریال باندې ناوړه اغېزه کوي. کثافات د جامد، مایع او نیمه جامد موادو پاتې شوني دي لکه ډول،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډول پلاستیکونه، کاغذونه، د اوسپنې ټوټې، شیشه یي بوتلونه، د مېوو، سبزیجاتو، خوراکي توکو، هوټلونو، ساختماني او صنعتي فابریکو د موادو پاتې شوني په هوا، اوبو او خاورې باندې ناوړه اغېزې لري. که چېرې دغه کثافات په مناسب ځای کې وانه چول شي په پایله کې به چاپېریال ته خطرناکې ستونزې پیدا کړي.

د چاپېریال په وړاندې مهم خطرونه د نفوسو ډېروالی، د طبیعي سرچینو، ځړ ځایونو، ځنګلونو، وحشي حیواناتو، د خاورې تخریب او نباتاتو له منځه تګ دی. د چاپېریال ساتنې لپاره باید د چاپېریال سازمانونه او قوانین جوړ شي. خلکو ته د چاپېریال د ارزښت په اړه پوهه او خبرتیا ورکړي.

د ښوونځیو، پوهنتونونو، ورځپاڼو، جریدو، راډیو، تلویزیون، پوسټرونو او اعلانونو په واسطه د خلکو په خبرتیا او پوهاوي کې کار واخیستل شي.

له طبیعي منابعو څخه معقوله ګټه اخیستل د چاپېریال د ساتنې معنا لري، نه دا چې په خپل حال پرېښودل شي. له طبیعي زیرمو څخه باید ناوړه ګټه وانه خیستل شي. ټول شیان یو له بل سره اړیکې لري که په یو جز کې لاسوهنه وشي نورې برخې متاثره کوي. په طبیعت کې هر شی یوه دنده لري، یو شي ته مضر او یا مفید ویل د انسانانو د ګټې له مخې ټاکل کېږي.

د دې لپاره چې خپل چاپېریال او خپل ژوند له خطره وژغورو نو اړ یو چې چاپېریال ته د ورپېښو خطرونو مخه ونیسو او هم د چاپېریال په پاک ساتلو کې زیار وباسو. د چاپېریال پاک ساتل د هر انسان دنده ده چې په ټولو پورې اړه لري. موږ هر یو باید له خپل کور او کوڅې، ښوونځي او لارو څخه د چاپېریال په پاک ساتلو کې خپلې دندې په پام کې ونیسو. خپل کور پاک وساتو، د کور کوڅه پاکه وساتو، کثافات په خپل مناسب ځای کې واچوو. په سړک او لارو باندې د مېوو پوټکي او د پلاستیک کڅوړې ونه غورځوو. که بل څوک داسې کوي باید پاملرنه یې راوګرځوو. له طبیعي زیرمو او نورو منابعو څخه باید په معقوله او په مسلکي ډول ګټه واخیستل شي او له بې ځایه لاسوهنې څخه زموږ چاپېریال وژغورل

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي. د استوګنې چاپېریال چې موږ او تاسې پکې ژوند کوو که پاک ونه ساتل شي، نو له ډول، ډول خطرناکو ناروغیو سره مخامخ کېږو.

د متن لنډیز:

زموږ چاپېره ټولو موجوداتو ته چاپېریال ویل کېږي. د چاپېریال مهم توکي هوا، اوبه او خاوره ده. د طبیعت د نظام د اجزاو په منځ کې خدای جل جلاله یو طبیعي تعادل رامنځته کړی دی. که دغه تعادل له منځه ولاړ شي، نو په چاپېریال ناوړه اغېزه کوي.

زموږ په شاوخوا کې د چاپېریال ټول توکي لکه اوبه، هوا، خاوره، نباتات، حیوانات، وحشي ژوي، ځنګلونه او نورې زیرمې او طبیعي منابع یو له بل سره داسې اړیکې لري چې که په یو توکي کې ناوړه لاس وهل کېږي په نورو توکو تاثیر کوي او چاپېریال متضرر کېږي. د مثال په توګه که هوا، اوبه یا خاوره متضرره شي نو ژوند ستونزمن کېږي او یا امکان نه لري.

موږ په چاپېریال کې ژوند کوو، که چاپېریال ته پاملرنه ونه کړو، نو ژوند ته مو خطرونه پېښېږي. د بېلګې په توګه که ځنګلونه ووهل شي نو سېلابونه زیاتېږي. ځمکه د بارانونو او سېلابونو له کبله خرابېږي، هوا تودېږي، ځکه چې ځنګلونه هوا تصفیه کوي او د سیلابونو مخه نیسي. موږ ته لازمه ده چې په چاپېریال کې په ناوړه توګه لاسوهنه ونه کړو، خو په معقوله او مسلکي ډول په چاپېریال کې لاسوهنه بې ګټې نه ده.

همدارنګه موږ ته لازمه ده چې د استوګنې چاپېریال پاک وساتو او له ډول، ډول مرضونو څخه ځانونه وساتو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د چاپېریال مهم توکي کوم دي؟
- د چاپېریال د توکو ترمنځ څه ډول اړیکې دي؟
- که ځنګلونه ووهل شي څه زیانونه رامنځته کېږي؟
- له طبیعي موادو څخه څه ډول ګټه اخیستل په کار ده؟

۲ـ څو زده کوونکي دې په وار سره د استوګنې د چاپېریال د پاکۍ په اړه خبرې وکړي.

۳ـ څو زده کوونکي دې چاپېریال ته د ورپېښو خطرونو په اړه خبرې وکړي.

۴ـ چاپېریال څنګه پاك وساتو؟ زده کوونکي دې په دې اړه یو پراګراف ولیکي او په ټولګي کې دې واوروي.

۵ـ د طبیعت د اجزاو ترمنځ یو تعادل موجود دی دا خبره دې زده کوونکي وڅېړي او بحث دې پرې وکړي.

۶ـ موږ د چاپېریال په وړاندې څه مسؤولیتونه لرو؟

۷ـ زده کوونکي دې په وار سره په لاندینیو موضوعاتو باندې خبرې وکړي خپل کور، کوڅه، ښوونځی او ښار څنګه پاك وساتو؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپل ښار د چاپېریال په اړه په کور کې یوه لیکنه وکړي چې زموږ د کلي یا ښار چاپېریال څه ډول دی؟ بله ورځ دې په ټولګي کې واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هوتکو ادبي دربار

د دولسمې هجري پېړۍ د دويمې لسيزې په پای کې په کندهار کې ګرګين د صفوي حکومت استازی حکمران و. داسې ظلمونه او ناروا وې يې کولې چې ددغې سيمې ټول خلک يې له ظلمه نارامه وو. تاسې په تېرو ټولګيو کې لوستي چې ميرويس نيکه خپل خلک پر ځان راټول کړل او د کوکران او مانجې له جرګو وروسته يې د ګرګين پر ضد ملي قيام وکړ او په (۱۱۱۹هـ ق) کال يې کندهار د ده له ظلمه خلاص کړ.

د ميرويس له مړينې وروسته د ده زوی شاه محمود پاچا شو. کله چې شاه محمود اصفهان ونيو، نو پخپله په اصفهان کې پاتې شو او په کندهار کې يې خپل ورور شاه حسين پاچا کړ. د هوتکو د دولت حدود له ملتان څخه پيل او د اوسني ايران د دجلې تر سينده پورې رسېده. ديره جات، اوسنی بلوچستان، غزنی، کندهار، ګومل، هرات هم د دوی په حکمرانۍ کې وو. شاه حسين چې پخپله يوې فرهنګپالې کورنۍ ته منسوب و او له ژبې او ادب سره يې زياته علاقه وه، نو فرهنګي کارونو ته يې خپله زياته پاملرنه واړوله. په دې لوست کې د شاه حسين په وخت کې تاسې ته د فرهنګي کارونو په اړه لنډې خبرې لرو.

ـ شاه حسين هوتک خپلې ژبې او ادب ته کوم کارونه کړي دي؟

ـ د ميرويس خان هوتک په کورنۍ کې کوم شاعران پېژنئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هوتکو د پاچاهۍ په دوران کې ډېر پښتانه شاعران او اديبان پالل شوي او روزل شوي دي.

د هوتکو کورنۍ د علم او پښتو ژبې او ادب د پاللو لپاره ډېر خدمتونه کړي دي. حاجي ميرويس خان هم د پښتو ژبې او ادب سره ډېره مينه درلوده. د رحمان بابا اشعار به يې لوستل او زياته عقيده يې ورته لرله.

په سختو حالاتو کې به يې د رحمان بابا ديوان ته مخه کوله. سيدال خان ناصر، ملا پير محمد، بابو جان بابي، داود خان او ملا نور محمد د ده د دربار عالمان وو.

شاه حسين هوتک پخپله يوې ملي او فرهنگي کورنۍ ته منسوب و. د ميرويس نيکه مور نازو انا پخپله د پښتو ژبې ښه شاعره وه چې د شعرونو ديوان يې دوه زره بيته درلودل، خو موږ ته يې يوه څلوريزه پاتې ده.

سحـــرگه وه د نرگـــس لــــېمه لانده   څاڅکي څاڅکي يې له سترگو څڅېده
ما ويل څه دي کښلی گله ولې ژاړې   ده ويل ژوند مې دی يوه خوله خندېده

د ميرويس نيکه په اولادونو کې د ده يو زوی شاه حسين او يوه لور زينبه د پښتو ژبې شاعران وو. د زينب يوه مرثيه چې د خپل ورور شاه محمود هوتک په مړينه يې ويلی موږ ته راپاتې ده:

ډېغ سـو چـې ورور تـېر لـه دنـيـا سـونـا
کـــنـــدهـــار واړه پـــه ژړا ســـونـــا
دا روڼ جــهــان راتـــه تـــورتـــم دی نا
زړه د بــېــلــتـون پــه تــېـغ کـــړم دی نا
هــوتــک غــمــجــن پــه دې مــاتــم دی نا
د پــاچــاهـــۍ تـــاج مـــو بـــرهـــم دی نا
چــې شـــاه مـحـمـود تـېـر لـه دنـيـا سونـا
کـــنـــدهـــار واړه پـــه ژړا ســـونـــا

دغه مرثيه تاسې په تېرو ټولگيو کې لوستلې ده، شاه حسين چې کله پاچا شو نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوتکیانو دولت یې تر ګومله او کویټې پورې پراخه کړ. دی یو عادل او مدبر پاچا و. دربار یې له عالمانو، شاعرانو او فاضلانو ډک و. پخپله د پښتو ژبې شاعر و. محمد هوتک د پټې خزانې کتاب په ۱۱۴۱هـ.ق. کې د ده په سپارښتنه تالیف کړ او د پښتو د لرغونو شاعرانو شعرونه یې پکې خوندي کړل. پټې خزانې د شاه حسین یوه غزله خوندي کړې چې څو بیتونه یې په دې ډول دي:

بېلتانه دې د غمو په چپاو چور کړم — په تیارو کې د هجران یې له تا دور کړم
بېلتانه دې هسې اوښکې راخپرې کړې — ستا د فکر په ګرداب کې تل عبور کړم
د فراق پرې مې کېښود ومرۍ ته — په جهان کې یې رسوا لکه منصور کړم
په وصال دې هم ناښاد یمه دلبرې — د بېلتون فکر په زړه کې ناصبور کړم
د ښو غشي مې وخوړ په ځیګر کې — غمازانو په غمزو مهجور کړم

خلق یاد زما د عشق په لیونو کا
زه حسین محبت هسې مشهور کړم

د هوتکو له کورنۍ سربېره نور شاعران هم په دغه وخت کې وو چې شعرونه یې ویل.

په دغه وخت کې د پښتو ادبیاتو د ودې لپاره ښه زمینه برابره وه. شاه حسین پاچا به په خپل دربار کې عالمان او شاعران پالل، دوی به یې په انعامونو او جوایزو لمانځل. د نارنج په ماڼۍ کې یې د ادبي دربار بنسټ کېښود. د کندهار په پاچاهي ارګ کې چې د نارنج ماڼۍ یې بلله په اونۍ کې به یو ځل په شاهي کتابتون کې دا ادبي دربار جوړېده. پخپله پاچا او نورو شاعرانو به پکې ګډون کاوه. محمد هوتک به د دې دربار د منشي په توګه هم حاضر و.

پښتو حماسې هم په دغه وخت کې په منظم او بشپړ ډول رامنځته شوې. حماسه د ادبیاتو یو موضوعي ډول دی چې په دې ډول کې جنګي مسایل په حکایتي او داستاني ډول بیانېږي. په حماسه کې کله کله د رزم د خبرو ترڅنګه د بزم خبرې هم څرګندېږي. حماسه کېدای شي په نظم کې وي او یا هم په نثر کې وي. هغه اشعار چې جنګي او رزمي خبرې پکې راغلي وي او داستاني شکل ونه لري په حماسو کې نه حسابېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حماسې په درې ډوله دي: تاریخي حماسې، عشقي حماسې او مذهبي حماسې.

په پښتو کې د حماسو لیکل د هوتکو د پاچاهۍ په دوران کې پیل شوي دي. په دغه دوران کې ډېره مهمه حماسه د ریدي خان مومند نظم کړې (محمود نامه) ده، په دې حماسه کې د میرویس نیکه او شاه محمود هوتک د جنګونو کیسې راغلې دي. دا کتاب ریدي خان مومند تر (۱۱۳۶هـ.ق.) وروسته په خواږه نظم کښلی دی او شاه حسین ورته زر طلاوې د انعام په توګه ورکړې دي.

د ریدي خان مومند د حماسې بشپړ متن په لاس کې نشته. یوازې د ګرګین د وژلو کیسه یې پټې خزانې تر موږه رارسولې ده. د دې وخت بله حماسه (جګړه د محمود افغان او نیول د اصفهان) ده. د دې حماسې لیکوال محمد امین سر پرېکړی نومېږي. محمد امین په (۱۱۳۵هـ.ق.) کال له شاه محمود هوتک سره د اصفهان د نیولو په جګړه کې شامل و. په دې حماسه کې د اصفهان د نیولو د جګړې ټوله کیسه راغلې ده.

د هوتکو په دوران پورې اړوند دریمه حماسه (قصه د برېښنا یا خدۍ) ده چې د محمد امین سرپرېکړي د زوی حافظ نور محمد ده.

دا حماسه په خواږه نثر کې لیکل شوې ده. د هوتکو په دربار پورې نور تړلي یو شمېر شاعران وو چې دلته یې په لنډيز یادونه کوو.

داود هوتک د قادر خان هوتک زوی د میرویس نیکه د لښکرو مشر و. په (۱۱۳۶هـ.ق.) کې وفات شوی دی. شعرونه یې ویل او د تجنیس په صنعت کې لوی لاس درلود. په پټه خزانه کې یې دوې رباعیانې راغلي دي چې یوه یې په دې ډول ده:

چې د چا په زړه کې اور د مینې بل سي   په وربل یې لمبې ګډې حال یې بل سي
اور د مینې کله مري د زړه له مینې   د وربل مینه که تل د زړه په تل سي

د دغه دربار بل شاعر ملا محمد یونس توخي د ملا محمد اکبر زوی دی. د شاه حسین پاچا په وخت کې د کندهار د جامع جومات امام و. د شاه حسین په دربار کې بل عالم ملا زعفران تره کی و چې په طب او حکمت کې یې د (ګلدسته زعفراني) په نامه یو کتاب لیکلی دی. دی د پښتو ډېر ښه شاعر و. کله چې د شال او ژوب سیمې فتحې شوې نو شاه

(c) ketabton.com: The Digital Library

حسین پاچا ته یې دغه زیری په دې ډول وکړ:

د حسین بادشاه د بخت ننداره گـورئ　　چې یې فتح په لښکرو ړوب و شال کا
چې دا زیری یې راوړی دی حضور ته　　نو زعفـران انعام پر سر زعفراني شال کا

شاه حسین پاچا د دې شعر په اورېدلو سره ډېر ژر زعفراني شال ورکړ او په مجلس کې یې ټول حاضرین په یو یو زعفراني شال ونمانځل.

بابوجان بابي د کرم خان زوی چې د کلات حاکم و او د اصفهان په جنگونو کې د شاه محمود هوتک ملگری و د دغه ادبي دربار بل شاعر و چې د پښتو ملي نکل (شهـا او گلان) یې په پښتو نظم کړ چې دوه بیته یې په دې ډول دي:

عشـــق یو هسې توریالی دی　　چې پر هر ځای یې بری دی
د عشق اور هسې سوزان دی　　چې ســوځلی یې جهان دی

د دغه ادبي دربار بل غړی ستر سپه سالار شاعر سیدال خان ناصر و چې د هوتکو د پاچاهی په ټوله دوره کې د لښکرو مشر و. په ټولو جنگونو کې یې برخه درلوده او د نادر افشار په وړاندې د کندهار په دفاع کې په مېړانه وجنگېده.

سیدال خان ناصر د نادر افشار په امر ړوند کړای شو او پاتې عمر یې تر مړینې پورې د کابل په شکر دره کې تېر کړ. د شکر درې د سیاه سنگ په هدیره کې دفن دی. پټې خزانې د ده یوه ښکلې بدله خوندي کړې ده چې د سر بیتونه یې دادي:

یار ماله هسې گران سو　　راتېر تر ټول جهـــان سو
نور نه وینم په سترگــو　　جهان ټول راته جانان سو

ملا نور محمد غلجی د ملا یار محمد توخي زوی د هوتکو د کورنۍ د ښځو او نجونو استاد او لوی عالم و. یو کتاب یې د نافع المسلمین په نامه لیکلی دی. دغه کتاب په کابل کې چاپ شوی دی. یو مخمس یې چې پټې خزانې راوړی دی په دې ډول پیلېږي:

ته مؤمن ژوندی په دین یې زما یاره　　ته ژړا فریاد کـــوه په څوکـــو کاره
اســـــــتغفار توبه کـــوه د ځان د پاره　　ته هم ځان ساته پناه غواړه له ناره
بیداري کړه په سهار زما دلداره

بهادر خان د شاه حسین د لښکرو لوی سالار و. د شال او ړوب فتح د ده په لاس شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه حسین به ده ته د ورور خطاب کاوه. بهادر خان هم د پښتو شاعر و. یوه بدله یې پټې خزانې ثبت کړې ده.

بېلــتون دې زور دی تـر لېمو مې سهار نم څاڅي
لکـه شبنم څاڅي
دا ســره یاقوت مې په لــمن کې ستا په غم څاڅي
په غــم الم څاڅي
گـــوره لیلی باران د اوښـــو ســــتا په چم څاڅي
څنگه پر چم څاڅي

د هوتکو د ادبي دربار بله مشهوره څېره محمد هوتک د داود خان زوی دی. د هوتکو د دربار منشي او کاتب و. د شاه حسین په هڅونه یې د پښتنو شاعرانو تذکره (پټه خزانه) ولیکله. بل کتاب یې د خلاصة الطب په نامه ولیکو چې پاچا ورته سل طلاوې انعام ورکړې. یو بل کتاب یې د خلاصة الفصاحت په نامه هم لیکلی و. محمد هوتک د هوتکو د پاچاهۍ له سقوط څخه وروسته د کلات سیوري ته راغی. هلته یې کاریز وواهه او کلی یې جوړ کړ. په پټه خزانه کې یې د شعرونو نمونې راغلي دي. د یوې غزلې مطلع یې داده:

ساقي پاڅه د سرو میو ډک یو جام را	ستـا لـه غـمـه نـا ارام یـمـه ارام را
بې لـه میو د بهار نـنـداري څـه کړم	پسرلی سـو د خـوښـۍ ښـه پیغام را
د بېلتون په تاریکۍ کې مې زړه شین سو	رڼـا لمر د جـان د میو پـه ظـلام را
ناکامیو د دنـیـا مـې کـام را تـریـخ کا	چې مې خوږ کا کام ترخه و ما ناکام را
نه نشاط سته نه مستي سته نه رندي سته	چې سم رند هغه اوبه على الـدوام را
په اوبو مې سوړ زړگی لړ څه راتود کا	محمد ته د اور ډک یو هسې جام را

پیر محمد میاجي چې د پیر افغان په لقب ستایل شوی و. دی هم د هوتکو د دورې عالم او شاعر و. دوه کتابونه یې لیکلي چې یو یې د (افضل الطرایق) په نامه د اخلاقو او عقایدو په بیان کې لیکلی دی. بل کتاب یې د (القرایض في رد الروافض) په نامه دی. د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیر محمد د شعر نمونه هم په پټه خزانه کې راغلې ده. بل شاعر نصر الدين خان اندړ دی چې د (پلار ويلي) په نامه يې يو کتاب په پښتو نثر کې ليکلی دی. په پټه خزانه کې يې نمونه راغلې ده:

د خوار عاشق ژړا مدام وي دا څه کار دی نا
که وي په پټه خوله، همدغه يې ګفتار دی نا
د خوار عاشق مدعا داده که ژړا کي نا
چې ورښکاره خپله زيبا مخ دلربا کي نا
په خپل وصال که يې خوشحاله محبوبا کي نا
بل څه نه غواړي همدغه اميدوار دی نا

د متن لنډيز:

د هوتکو د پاچاهۍ دوران (۱۱۱۹ _ ۱۱۵۰هـ.ق.) د پښتو ادبياتو د منځنۍ دورې يو غوره پړاو دی. په دغه دوره کې ادبي دربار ايجاد شو. عالمان او شاعران راټول شول. عالمان او شاعران به په انعامونو نمانځل کېدل.

تحريري حماسي آثار په همدغه مهال کې رامنځته شول. تاريخي بشپړې حماسې او عشقي حماسې د دغه دوران لاسته راوړنې دي. د دې دوران نمونې د ولسي ادب ډېرې ښکلې نمونې دي. د دغه دوران د آثارو روحيه هېواد پالنه ده. د هنري ارزښتونو له پلوه د دغه دوران شعرونه په لوړه سطحه کې نه دي.

په دې دوران کې له نظم سربېره نثري کتابونه هم کښل شوي دي. لکه پټه خزانه، جګړه د محمود افغان او نيول د اصفهان او ځينې کيسې او نکلونه چې د پښتو د نثر په تاريخ کې خاص ځای لري.

د دغه وخت بله مهمه حماسه د ريدي خان مومند نظم کړې (محمود نامه) ده. قصه د برښنا يا خدۍ عشقي حماسه ده چې په نثر ليکل شوې ده. د هوتکو په شاهي کورنۍ کې ښځو هم شاعري کوله. د هوتکو د پاچاهۍ په وخت کې په لسګونو نور شاعران او عالمان هم وو چې له دغه دربار څخه لرې وو او ادبي هستونې يې کولې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او لاندې پوښتنې دې ځواب کړي:

- میرویس نیکه په څه ډول هېواد له پردیو اشغالګرو څخه خلاص کړ؟
- ادبي دربار د چا په وخت کې جوړ شو او څه کارونه یې سرته رسول؟
- د ادبي دربار کوم عالمان او شاعران پېژنئ نومونه یې واخلئ؟
- د هوتکو په کورنۍ کې کومې ښځې شاعرانې پېژنئ؟

۲ـ زده کوونکي دې د دغه دوران مهم ادبي کارونه په یو پراګراف کې ولیکي او بیا دې په ټولګي کې واوروي.

۳ـ څو زده کوونکي دې د هوتکیانو هغه خدمتونه په شفاهي ډول ووایي چې ژبې او ادب ته کړي دي.

٤ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. یوه ډله دې د دغه وخت د شاعرانو نومونه واخلي او بله ډله دې د دغه وخت د کتابونو نومونه ووایي.

٥ـ د هوتکو د پاچاهۍ په وخت کې کومې حماسې د کومو شاعرانو له خوا رامنځته شوې نومونه یې واخلئ.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې متن په غور سره ولولي او بیا دې د هوتکو د پاچاهۍ د وخت مهم ادبي کارونه په یوه یا دوه مخونو کې ولیکي او په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ماین خطرونه

افغانستان د نړۍ له هغو هېوادونو څخه دی چې زیات ماینونه او ناچاودي توکي پکې موجود دي، په افغانستان کې اوږد مهاله جګړه تېره شوې او د جګړې په دوران کې له مختلفو ماینونو څخه کار اخیستل شوی دی. څومره چې ماینونه زیات کارول شوي، هماغومره د ماین د قربانیانو شمېره هم زیاته ده. اوس هم ډېر ماینونه تر خاورو لاندې دي او په هره میاشت کې له پنځوسو څخه زیات کسان د ماین قرباني کېږي.

ماینونه هغه چاودېدونکي توکي دي چې له لرګیو، اوسپنې او پلاستیک څخه جوړ او دننه یې ناچاودي توکي ځای پر ځای شوي وي. دا وسله هغه وخت چوي چې د انسان لاس یا پښه ورسره ولګي. دغه چاودېدنه د انسان د ټپي کېدو او یا مړینې سبب کېږي. مختلف ډولونه او شکلونه لري چې د انسانانو او لېږدېدونکو وسیلو د له منځه وړلو لپاره تري کار اخیستل کېږي.

- که تاسې له ماین سره مخامخ شئ نو څه باید وکړئ؟
- که په یو ځای کې څوک په ماین والوزي نو تاسې باید څه وکړئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماينونه او ناچاودي توکي په هر ځای کې پیدا کېدای شي. ماينونه د ځانګړو سيمو د ساتنې لپاره لکه نظامي پوستو ته د تلو د مخنيوي لپاره او يا د ډار او وحشت د رامنځته کولو لپاره کارول کېږي.

د جګړو په اوږدو کې زموږ په هېواد کې ډول، ډول وسلې استعمال شوي دي چې يو له دغو څخه ماين او ناچاودي توکي دي. د ماينونو پېژندل سخت کار دی، ځکه چې زيات ماينونه په ځمکه کې ښخ شوي دي.

د ناچاودو توکو پېژندنه دومره ستونزمنه نه ده، ځکه چې ناچاودي توکي د ځمکې پر سر پراته وي، په دې توګه امکان لري چې يو وخت تاسې د ماين پر سيمه وربرابر شئ. که چېرې داسې پېښه شوه، نو تاسې بايد وارخطا نه شئ او يو خوا بلې خواته ونه تښتئ. په دغه وخت کې بايد دا لاندې لارښوونې عملي کړئ او تل يې په نظر کې ولرئ:

- په خپل ځای ودرېږئ.
- نورو خلکو ته ووایاست چې حرکت ونه کړي، ځکه چې دا سيمه خطرناکه ده.
- له هغه کس يا کسانو څخه چې په خوندي ساحه کې موقعيت لري، مرسته وغواړئ چې هغوی د ماين پاکۍ دفتر يا سيمه ييزو مقاماتو (پوليسو، سپين ږيرو، مشرانو...) ته خبر ورکړي.
- د مرستې تر رسېدو پورې بايد صبر وکړئ، له خپل ځای څخه ونه خوځېږئ.

همدارنګه که چېرې په کوم ځای کې د ماين پېښه رامنځته کېږي او تاسې د ماين قرباني وينئ نو هڅه وکړئ چې قرباني ته نژدې نه شئ، ځکه د دې امکان شته چې د يوه قرباني پر ځای دوه تنه قرباني شي.

- کله چې له داسې پېښې سره مخامخ کېږئ، نو لاندې لارښوونو ته پاملرنه وکړئ:
- هېڅکله د خطر سيمې ته د ننوتلو کوښښ مه کوئ، ځکه ستاسې ننوتل دې سيمې ته د نورو چاودنو سبب کېږي. تاسو او قرباني ته نور زيان رسېدلی شي. دا مو بايد په ياد وي چې په کومه سيمه کې چې د يوه ماين پېښه رامنځته کېږي هلته د نورو ماينونو د شتون احتمال هم شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- قرباني يا د ماين تېپې ته ډاډ ورکړئ، له هغه سره خبرې وکړئ چې د ده روحي حالت بيخي خراب نه شي.
- د مسلکي مرستو لپاره ماين پاکانو، پوليسو، کلنيکونو او روغتونونو ته خبر ورکړئ چې د ماين له تېپې سره لازمه مرسته وکړي.
- تر هغه چې مسلکي مرسته نه وي ترلاسه شوې د خطر سيمې ته مه داخلېږئ، له قرباني سره خبرې وکړئ او هغه ته ووايأست چې له خپل ځای څخه ونه ښوريږي. هېڅکله کوم شی د هغه پر لور مه غورځوئ.
- که چېرې يې له بدن څخه وينه بهېږي مشوره ورکړئ چې د وينې بهېدل د لاس، پټکي او يا دستمال په واسطه بند کړي.

په دې توګه لازمه ده چې زده کوونکي دغه معلومات له خپلو خپلوانو او دوستانو سره هم شريک کړي چې هغوی هم د ماين له خطرونو څخه په امن کې پاتې شي.

همدارنګه لازمه ده چې د ماين لرونکو او ناچاودو توکو سيمې چې د ماين پاکانو له خوا په سره رنګ نښه شوي دي هلته داخل نه شي، ځکه په سره رنګ نښه شوې تيږې دا معنا لري چې دلته ماينونه شته. که کوم ځای په سپين رنګه تيږو نښه شوي وي نو دا معنا لري چې دغه ځای د ماين پاکانو په واسطه له ماينونو څخه پاک شوی دی. همدارنګه په آبي رنګ نښه شوې تيږې د هغه ځای څرګندونه کوي چې دلته ناچاودي توکي شته. دلته هم بايد د ننوتلو څخه مخنيوی وشي.

د سفر په وخت کې بايد په شاړو لارو تګ ونه شي ځکه هغه لارې چې تګ راتګ پرې نه کېږي هم د دې معنا لري چې دلته ماينونه شته.

که چېرې د سفر په وخت کې ياست او نه پوهېږئ چې په کومه لاره لاړ شئ، نو د محل له خلکو څخه پوښتنه وکړئ او کومه لاره چې هغوی درته ښايي په هغه لاره لاړ شئ. زړې کلاګانې او هم هغه سيمې چې جګړه پکې تېره شوې وي لکه پخوانۍ نظامي مورچې او يا هغه ځايونه چې په اغزي لرونکو سيمونو پوښل شوي، هلته مه داخلېږئ، ځکه چې دلته د ماينونو خطر شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماشومان پوه کړئ چې د اوسپنې ټوټې او د وسلو خولونه ټول نه کړي، ځکه چې په دې کې ناچاودي توکي وي او د ژوند په بيه يې تماميږي.

ماينونه مختلف شکلونه لري، که تاسې له يوه نا آشنا شي سره مخامخ کيږئ، لاس مه وروړئ خپل مشران يا چاروا کي او يا د ماين پاکانو ډلې ته خبر ورکړئ.

ماين پټ دښمن دی دوست او دښمن نه پيژني، کوښښ وکړئ چې د ماين له خطرونو څخه ځانونه وژغورئ.

د متن لنډيز:

زموږ هيواد په تيرو ديرش کلنو جګړو کې له ماينونو څخه ډک شوی دی. د اړوندو موسسو له خوا دغه ماينونه ايستل شوي او څه يې شنډ شوي دي، خو اوس هم تر ځمکې لاندې ډير ماينونه ښخ دي چې مرګ او ژوبلې رامنځته کوي. که چيرې تاسې د ماين پر سيمه وربرابر شئ، نو پر خپل ځای ودريږئ او د سيمې له خلکو څخه مرسته وغواړئ چې ماين پاکانو ته خبر ورکړي.

د هغې سيمې پوليس راخبر کړئ، د مرستې تر رارسيدو پورې بايد پر خپل ځای ولاړ واوسئ او مه ښوريږئ. کله چې د مرستې ټيم راورسيد، د هغو په لارښوونو باندې عمل وکړئ. داسې سيمې چې د ماين له کبله شکمنې وي، هلته مه داخليږئ او يا د سيمې له اصلي اوسيدونکو څخه د دغه ځای په هکله پوښتنه وکړئ.

که چيرې د ماين يوه پيښه رامنځته کيږي او يو څوک د ماين په واسطه ټپي يا وژل کيږي، هلته مه ورځئ. په دغه وخت کې هم بايد د ماين پاکانو ټيم ته خبر ورکړئ. که چيرې تاسې وغواړئ چې د ماين ټپي ته ورنژدې شئ، نو په حقيقت کې له هغه سره مرسته نه کوئ، بلکې د خپل ځان او د هغه ژوند له نور خطر سره مخامخ کوئ، ځکه چې په کوم ځای کې يو ماين انفجار کوي، هلته کيدای شي نور ماينونه هم وي او ستاسو په ورتګ سره نورې چاودنې رامنځته شي. غوره به دا وي چې له ټپي سره خبرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړئ، هغه ته ډاډ ورکړئ او ژر تر ژره د ماین پاکانو ډله راخبره کړئ.
زده کوونکو ته لازمه ده چې هېڅ یو نا آشنا شي ته لاس ورنه وړي، ځکه کېدای شي هغه ماین وي او ستاسې ژوند له خطر سره مخامخ کړي. همدارنګه زده کوونکو ته لازمه ده چې د ماین په اړه معلومات له خپلو نورو دوستانو سره هم شریک کړي چې د ماین له خطر څخه وژغورل شي.

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې متن په وار سره په لوړ غږ ولولي او بیا دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

- ماین څه ته وایي؟
- که چېرې ماین ووینئ نو څه باید وکړئ؟
- که چېرې په کوم ځای کې ماین انفجار وکړي، نو موږ ته څه کول په کار دي؟
- که په کومه نا آشنا سیمه وربرابر شئ نو هلته باید څه وکړئ؟

۲ــ که چېرې تاسې د ماین او یا ناچاودو توکو له قرباني سره مخامخ کېږئ نو څه ډول غبرګون ښکاره کوئ؟

- آیا تاسو د مرستې لپاره د ماین سیمې ته ننوځئ؟
- آیا تاسې د ماین قرباني همداسې پرېږدئ او خپله تښتئ؟
- آیا تاسې ښه ګڼئ چې قرباني ته د مرستې لپاره څه شی ورګوزار کړئ او که همداسې یې پرېږدئ او که د ماین پاکانو ټیم ته یې خبر ورکوئ؟

۳ــ زده کوونکي دې د مسلکي مرستو او غیر مسلکي مرستو په هکله نیم مخ لیکنه وکړي او بیا دې په ټولګي کې واوروي. ښوونکی دې د زده کوونکو نیمګړتیاوې سمې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

٤_ زده کوونکي دې د ماين د ډولونو او د ماين د ساحو په هکله په وار سره خبرې وکړي.

٥_ که چېرې له کوم نا آشنا شي سره مخامخ شئ نو باید څه وکړئ؟

الف: را اوچت يې کړئ؟

ب: په پښه يې ووهئ؟

ج: په تيږه يې وولئ؟

د: ماين پاکانو ته خبر ورکړئ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپله سيمه کې د ماين د هغه قرباني په هکله يوه کيسه وليکي چې دوی يې پېژني او په بله ورځ دې په درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصطلاحات او محاورې

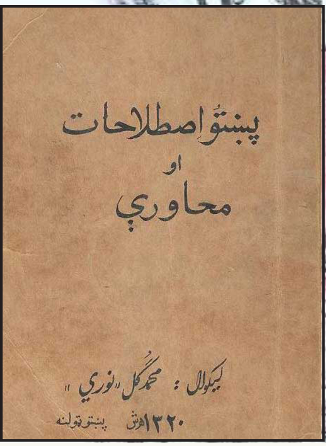

- محاوره څه ته وایي؟
- محاوره له متل سره څه توپیر لري؟

محاوره هم لکه د متل په څېر د شفاهي ادبیاتو یوه مهمه برخه ده چې د خبرو اترو په وخت کې یې ویونکي د خپل مقصد لپاره استعمالوي. اصطلاحات او متلونه که له یوه پلوه د یوې ژبې غنا څرگندوي، نو له بل پلوه ژبه ښکلې کوي.

تاسې په تېرو ټولگیو کې د متل په اړه معلومات ترلاسه کړي دي. په دې لوست کې به د محاورې یا اصطلاح په هکله معلومات ترلاسه کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصطلاحات او محاورې هغه تعبیرونه دي چې هر ملت یې د خپل ژوند چاپېریال، عنعناتو، اخلاقو، دود دستور او روحیاتو مطابق پخپله ژبه کې خلق کوي او د خپلو مقاصدو د اظهار لپاره یې استعاره کوي. د محاورې په ویلو سره د اورېدونکي فکر ډېر ژر اصل مقصد ته رسېږي، پرته له دې چې ویونکی خپل مقصد په عبارت ووایي.

اصطلاحات او محاورې د ژبې او ادب او د ورځنیو خبرو اترو یوه قوي برخه ده چې د ژبې معنوي لطافت او خوند زیاتوي. محاوره د کلماتو داسې یوه مجموعه ده چې په خبرو اترو کې د حقیقي معنا پر ځای په مجازي معنا کې استعمالېږي لکه د سترګو تور یعنې ډېر خوږ او ګران.

محاوره په لغت کې خبرو اترو ته وایي او په اصطلاح کې د ویونکو د ورځنیو خبرو اترو یا د اسلوب د بیان نوم دی.

محاوره په دوو کلمو یا له دوو په زیاتو کلمو کې وي. محاورې د یوه قام، مزاج، طبیعت، دود دستور، کړو وړو، ذهن او فکر عکاسي وي. که څوک د یوه قوم مطالعه غواړي نو ضرور ده چې د دغه قام د ادب د مطالعې تر څنګه محاورې او متلونه هم مطالعه کړي.

متل هم لکه د محاورې په شان د حقیقي معنا پر ځای د مجازي معنا په توګه د استعارې او کنایې په ډول استعمالېږي، لکه: ځنګل د زمرو څخه خالي نه دی.

متل یو بشپړ عبارت یا بشپړه جمله وي چې مطلب او مفهوم یې هم بشپړ او پوره وي. محاوره د متل برعکس بشپړ عبارت او بشپړه جمله نه وي، بلکې په خبرو کې د استعمال په وجه ترې مطلب اخیستل کېږي، لکه په لاندې بېلګو کې:

د متل بېلګه: لمر په ګوته نه پټېږي. دا یوه بشپړه جمله ده او مطلب یې هم واضح دی.

د محاورې بېلګې: لور په لوټه تېره کول، له عقل سره ډزې کول، د زړه وینې څښل، د مرچو په ختة کېناستل، د بوسو لاندې اوبه تېرول. په دغو مثالونو کې وینو چې بشپړې جملې نه دي او مطلب یې هم په ښکاره توګه څرګند نه دی. که دغه محاورې په نورو عبارتونو کې استعمال شي، نو مطلب یې هم واضح کېږي، لکه: زلمی لور په لوټه تېره کوي یعنې وخت

(c) ketabton.com: The Digital Library

ضایع کوي. نسیم له عقل سره دړې کړي دي. یعنې له عقل څخه کار نه اخلي او هر کار په بې عقلۍ سره کوي. له عزیز سره بحث کول د زړه د وینو څښل دي. یعنې خبرې ته غوږ نه ږدي. خبره نه مني. اکبر نن د مرچو په ختړه ناست دی، یعنې ډېر غوسه دی.

تورګل د بوسو لاندې اوبه بیایي، یعنې اصلي خبره نه کوي چل او فریب کوي.

د متل او محاورې ترمنځ توپیر همدادی چې په متل کې د کلماتو د یوې مجموعې مفهوم واضح وي او نورو کلماتو ته ضرورت نه لري.

متل په خپله جمله او عبارت کې واضح وي. په محاوره کې مفهوم واضح نه وي او د مفهوم د واضح کولو لپاره نورو کلماتو ته اړتیا لري. لکه په دې متل کې (څه چې کرې هغه به رېبې) مفهوم واضح دی او نورو کلماتو ته اړتیا نه لیدل کېږي، خو په دې محاوره کې (اوړه ورکول) واضح معنا نه لري، خو که نور کلمات ورسره یوځای شي نو معنا ورکوي، لکه: احمد خپل ورور ته اوړه ورکړه. یعنې مرسته یې ورسره وکړه. یا لکه: (له خوږې ګوتې نیول) دا محاوره ځانته معنا نه لري، خو کله چې ورسره نور کلمات یوځای شي نو معنا ورکوي، لکه: ستار وحید له خوږې ګوتې نیولی. یعنې مجبور کړی یې دی.

یا تر لمن لاندې کول چې ځانته معنا نه لري، خو که ووایو زلیخا ترور خپل لمسیان تر لمن لاندې کړل. نو دا معنا چې د لمسیانو ساتنه او پالنه یې په غاړه واخیستله.

محاوره په ژبه کې یو ځانګړی مقام لري او د ژبې او ادب یوه مهمه پانګه ګڼل کېږي. محاورې د سپین ږیرو له خولې وتلې دي او د ولس په تهذیب، تمدن او ثقافت باندې رڼا اچوي. محاوره هم لکه د متل په څېر ډېر خواږه لري. محاوره هم د متل په څېر لنډه وي. د متل غوندې د محاورو ویونکي هم معلوم نه دي او سینه په سینه له یوه نسل څخه بل ته لېږدېدلې دي.

متل او محاوره په پښتو شاعرۍ کې د استعمال ځای لري او کلام ښکلی کوي. په شعر کې فصاحت او بلاغت پیدا کوي او ورځنې ژوند ته یې نژدې کوي. په لاندې بیتونو کې د محاورو بېلګې وینئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هسې شــان مــې تــر دوه سترګو بـــاران اوري
چې مــې سپين شــول پـه ژړا د کسـو تـوري
(معز الله مومند)

وینــې سپینې شــوې د خلقو لـکـه اوښـکې
خـپـل اجـــزا دي لــه جـګــره ګـــرېـــزان هم
(کاظم خان شیدا)

د اصطلاحاتو ځینې بېلګې:

ـ په خوله کې لویدل.
ـ په غوږ وهل.
ـ اوبه خړول.
ـ په سر ګرځېدل.
ـ سترګې درنول.
ـ سترګې سپینول.
ـ غاړه ایښودل.
ـ لاس تنګېدل.

د متن لنډیز:

محاوره په خبرو اترو کې د حقیقي معنا پر ځای په مجازي معنا استعمالېږي. محاوره له دوه او یا له دوو څخه له زیاتو کلمو څخه جوړه وي. محاوره بشپړ عبارت او بشپړه جمله نه وي، بلکې په خبرو کې د استعمال په وجه ترې مطلب اخیستل کېږي.

متل په خپله جمله او عبارت کې واضح وي، خو په محاوره او اصطلاح کې مفهوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

واضح نه وي. محاوره د مفهوم د واضح کولو لپاره نورو کلماتو ته اړتيا پيدا کوي. متل بيا نورو کلماتو ته اړتيا نه لري.
محاوره هم لکه د متل په څېر د خپل مقصد لپاره په خبرو کې استعمالېږي. محاوره هم لکه د متل په څېر د يوه ولس د ټولنيز ژوند عکاسي کوي. د محاورې ويونکي هم معلوم نه وي او له يوه نسل څخه بل ته لېږدېدلي وي. محاوره هم د ژبې يوه پانګه ده چې ژبه خوندوره کوي. په پښتو شاعرۍ کې هم لکه د متل په څېر محاورې راغلي دي. شعر يې خوږ او روان کړی دی او ورځني ژوند ته يې نژدې کړی دی. محاوره هم لکه د متل په شان په ورځنيو خبرو کې ډېره کارول کېږي.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې د ښوونکي له لوستلو څخه وروسته د متن يو، يو پراګراف ولولي او مفهوم دې په خپلو خبرو کې ووايي.

۲ـ ښوونکی دې څو زده کوونکي په وار سره د تختې مخ ته راولي او په متن کې راغلي محاورې دې يوه، يوه په تختې وليکي او بيا دې په وار سره معنا کړي.

۳ـ زده کوونکي دې له ځانه يوه، يوه محاوره وليکي، د محاورې مقصد دې په ګوته کړي او ټولګيوالو ته دې په وار سره واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

٤_ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- متل څه ته وايي؟
- محاوره څه ته وايي؟
- د متل او محاورې توپیر څه دی؟
- د متل او محاورې استعمال په ژبه کې څه ګټې لري؟

٥_ زده کوونکي دې د لاندې محاورې په اړه خپل نظر په وار سره څرګند کړي.
(په پچه ختل)

٦_ زده کوونکي دې په وار سره یو یو متل له ځانه ووايي او د متل مقصد او د استعمال ځای دې څرګند کړي.

٧_ زده کوونکي دې د لاندې اصطلاحاتو پر مفهوم او مقصد خبرې وکړي او د هرې اصطلاح د استعمال ځای دې څرګند کړي:

- لاس په سر کول
- وینه سپینېدل
- آسمان ته کتل

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې د کورنۍ د غړو په مرسته پنځه، پنځه محاورې له معنا او مفهوم سره ولیکي او په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د روږدیوالي لاملونه

روږدیوالی (اعتیاد) یو پرله پسې مسمومیت دی چې د نشه یي توکو له استعمال څخه په بدن کې راپیدا کېږي. روږدیوالی د ځاني او روحي زیانونو سبب کېږي او ټولنیزې ستونزې رامنځته کوي. په نشه یي توکو اخته کېدل او عادت یا د نشه یي توکو سره ځاني او روحي تړاو چې پرېښودل یې ستونزمن او ناشونی دی، روږدیوالی بلل کېږي.

په نشه یي توکو عادت کېدل هغه وخت رامنځته کېږي، کله چې څوک په پرله پسې توګه نشه یي توکي استعمال کړي. هغه کسان چې نشه یي توکي کاروي او ورځنی عادت یې ګرځېدلی وي، دغه کسان د روږدو کسانو (معتادینو) په نامه یادېږي. له بده مرغه زموږ په ګران هېواد کې هم یو شمېر معتادان شته چې ځوانان دي او عمرونه یې د ۱۸ او ۳۰ کلونو ترمنځ وي. دغه کسان په کورنۍ او ټولنه کې هېڅ عزت نه لري. له ټولنې څخه جلا کړی شوي دي او د ټولنې د اوږو بار دي. په دې لوست کې به تاسې ولولئ چې روږدیوالی څنګه پیدا کېږي او لاملونه یې څه دي؟

ـ تاسې کوم نشه یي پېژنئ، ووایئ چې هغه ولې په نشه اخته شوی دی؟
ـ څنګه وکړو چې له نشو څخه ځان وژغورو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

روږدیوالی هغه متناوب او پرله پسې مسمومیت دی چې د ځینو مخدره توکو کیمیاوي او یا مصنوعي ترکیباتو د تدریجي مصرفولو له وجې په مصرف کوونکي شخص کې پیدا کېږي. د ځاني او روحي دواړو د زیانونو سبب کېږي. دا روږدیوالی په پایله کې ځانګړې او ټولنیزې ستونزې رامنځته کوي.

په بله وینا د یوه شخص عادت کېدل او یا له نشه یي توکو سره د ده ځاني او روحي تړاو چې ترک کول یې ورته ستونزمن او یا بیخي ناشونی کار وي روږدیوالی (اعتیاد) بلل کېږي.

په نشه یي توکو عادت کېدل هغه وخت منځ ته راځي کله چې روږدی شخص په پرله پسې توګه مخدره مواد لکه: اپین، چرس، هیرویین او یا مورفین استعمال کړي او د وخت په تېرېدو سره یې ورته علاقه زیاته شي. په تدریجي توګه د مخدره توکو په استعمال کې زیاتوالی راولي.

کله چې د مخدره توکو مصرف کوونکی داسې یو حالت ته ورسېږي چې په جبري توګه د نشه یي توکو مصرف ته اړوي، نو هغه ته معتاد ویل کېږي.

که څه هم په نشه یي توکو اخته کسان هېڅکله دا نه مني چې هغه دې ګواکې معتاد وي، خو دا یو حقیقت دی چې هغه روږدی دی. یو مشهور متل دی چې ((هېڅ معتاد خپل د اعتیاد لومړۍ ورځ په یاد نه لري)).

دا یو څرګند حقیقت دی چې هېڅوک دا نه غواړي چې د اعتیاد په لومو کې دې راګیر شي او هېڅکله دا اراده هم نه لري چې په مخدره توکو دې اخته شي او خلک دې د یو نشه یي په توګه یاد کړي.

هغه کسان چې معتاد کېږي په لومړي سر کې د یو ازمایښت په توګه نشه یي توکي استعمالوي او یا د ناوړه دوستانو او ملګرو له خوا نه ورته بلنه ورکول کېږي چې په دغسې کوچنۍ تېروتنې سره د نشه یي توکو په لومو کې راګیر شي چې بیا ورڅخه د ځان ژغورل مشکل او یا ناشونی وي.

په حقیقت کې همدغه حالت ته روږدیوالی یا اعتیاد ویل کېږي. روږدیوالی هغه یوه لویه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنیزه، روغتیایي او اقتصادي ستونزه ده چې بشري ټولنه یې له یوه جدي خطر او تهدید سره مخامخ کړې ده چې د ټولنې د وروسته والي، اخلاقي انحطاط او ټولنیز فساد سبب کېږي.

د نشه يي توکو استعمال او پر هغو باندې روږدېدل بېلابېل لاملونه لري، لکه ځانګړې لاملونه، ټولنيز، سياسي، فرهنګي، اقتصادي، جګړې، مهاجرتونه او داسې نور... د دغو یاد شویو لاملونو په منځ کې دوه لاملونه د انسانانو په روږدېدنه کې خورا زيات اغېزمن دي، چې يوه ډله يې ځانګړي لاملونه دي او بله ډله يې ټولنيز.

ځانګړي لاملونه: ټول هغه اسباب او علتونه چې په خپله په شخص پورې اړه لري او د هغه د معتاد کېدو سبب کېږي، د ځانګړو لاملونو په نامه يادېږي، لکه:

ـ د ځلميتوب دوره: د نوې ځوانۍ دوره هغه مرحله ده چې د روحي ناورين سره یوځای پیلېږي او د هر شخص په ژوندانه کې یوه ډېره مهمه دوره بلل کېږي. دغه د زلميتوب دوره چې له ناورين سره پيلېږي يو عمده لامل دی چې ځوان په مخدره توکو باندې اخته شي. ځکه چې ځوانان په دغه دوره کې له سالمې روزنې ښخه بې برخې وي. تل غواړي چې خپلواک واوسي. خپل احساسات بیان کړي، کله ناکله د خپل پلار او مور په وړاندې هم په مخالف دريځ کې درېږي، د هغو د نظريو او خبرو مخالفت کوي.

د دې لپاره چې خپل شتون ثابت کړي، ځينې وختونه د کورنۍ ارزښتونه هم تر پوښتنې لاندې نيسي. همدارنګه د کنجکاوۍ حس چې د دغې دورې يوه ځانګړتيا ده، د دې سبب کېږي چې نوي ځوانان د نشه يي توکو په هکله فکر او کنجکاوي وکړي او دغه کنجکاوي او فکر کول يې د نشه يي توکو تر استعماله ورسوي.

په ځان باور نه درلودل: په ځان باور نه درلودل او ځينې نور شخصي لاملونه له روږدیوالي سره اړیکې لري. په هره کچه چې د يوه شخص اراده کمزورې وي او په ژوند باندې د کنترول لرلو احساس يې غښتلی نه وي، یا په ځان هېڅ باور ونه لري یا پر ځان يې د باور احساس کمزوری وي، نو په هماغه اندازه يې په مخدره توکو باندې د اخته کېدلو خطر زیات وي.

ـ روحي پرېشاني (ژور خپګان): په نشه باندې د اخته کېدلو يو لامل روحي او نفسياتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

علتونه دي، لکه خپګان، ځاني کمزورۍ او روحي تشويشونه.

دا لامل په سلوکې (۷۰) دی، يا په بله وينا په سلوکې (۷۰) کسان د روحي پرېشانۍ له کبله په نشه يي توکو اخته کېږي.

_ د سرپرست نه درلودل: ځينې ځوانان کله ناکله په داسې حالاتو او ځايونو کې ژوند کوي چې که خوښه يې وي او که نه په نشه يي توکو اخته کېږي. له بله پلوه د پالونکي نه درلودل او يا د بېلابېلو لاملونو له کبله کور پرېښودل، په هوټلونو او رستورانتونو کې شاګردي کول او داسې نور لاملونه سبب کېږي چې د نشه يي توکو په لوموکې ونښلي او ټول ژوند يې قرباني شي.

د مخدره توکو په هکله مثبت ليد:

د نشه يي توکو د اخته کېدو (اعتياد) په لاملونو کې يو ډېر مهم لامل دادی چې ځوان د نشه يي توکو په هکله مثبت ليد لري او خوشبينانه قضاوت کوي. ځينې روږدي کسان فکر کوي چې ګواکې د مخدره توکو استعمال د هغوی جسمي قوه پياوړې کوي او د ځاني ستړيا په لرې کولوکې اغېزمن دي، روحي سکون او ارامتيا رامنځته کوي. دغه ډول قضاوتونه د دې سبب کېږي چې ناپوهه او بې تجربې کسان نشه يي توکو ته وهڅوي او روږدي شي.

د نشه يي توکو موقت تاثيرات: ټول نشه يي توکي لکه هيروئين، الکول، کوکاين، چرس، اپين او داسې نور په لومړي سرکې يوه غولوونکې ارامتيا او خوشحالي رامنځته کوي چې د نشه يي توکو استعمالوونکی هڅوي چې بيا دغه توکي استعمال کړي او هماغه لومړنی خوند ترې واخلي، خو وروسته په سترو بدمرغيو اخته کېږي.

ټولنيز لاملونه: ټول هغه اسباب او علتونه چې په ټولنه او يا کورنۍ کې موجود وي او د روږدېدو سبب کېږي د ټولنيزو لاملونو په نامه يادېږي لکه:

- بې بندو باره کورنۍ.
- د ماشومانو په هکله د ميندو او پلرونو بې پروايي.
- د ناوړه او بدو دوستانو لرل.
- په ټولنه کې د قانون او مقرراتو نشتوالی او يا نه تطبيق کېدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د مخدره توکو د خرڅلاو د بازارونو شتون.
- بې کاري او د یوه سالم کار نه درلودل.
- د نشه یي توکو د ضررونو د خبرتیا د پروګرامونو نشتوالی.
- ټولنیز محرومیتونه.
- اقتصادي بې وزلي او یا زیاته بډاینه.
- د اسلامي لارښوونو او احکامو څخه بې خبري.
- د مخدره موادو له ضررونو بې خبري په تېره بیا هغه ضررونه چې په اوږده وخت کې راڅرګندېږي.

د متن لنډیز:

په نشه یي توکو باندې اخته کېدل ډېر علتونه لري چې دوه یې خورا مهم دي، ټولنیز عوامل او ځانګړي عوامل. ځانګړي عوامل هغه دي چې پخپله په شخص پورې اړه لري لکه د زلمیتوب دوره، په ځان باور نه لرل، روحي پرېشانی، د پالونکي نه لرل، نشه یي توکو ته په مثبت نظر کتل.

په ټولنیزو عواملو کې د کورنیو انظباط نه درلودل، د مور و پلار بې پروایي، له بدو دوستانو سره راشه درشه، په ټولنه او کورنۍ کې د قانون نشتوالی او یا نه تطبیق کېدل، د نشه یي توکو د خرڅلاو د بازارونو شتون، بې کاري، بې وزلي، د نشه یي توکو پر ضد د پروګرامونو نشتوالی، ټولنیز محرومیتونه، د اسلامي لارښوونو څخه بې خبري، دا ټول هغه عوامل دي چې یو شخص نشه یي توکو ته مخه کوي.

په دې توګه موږ ټولو او په تېره ځوانانو ته لازمه ده چې له نشه یي توکو څخه ځانونه لرې وساتو او له نورو سره هم مرسته وکړو چې نشې ته مخه نه کړي، ځکه چې نشه په کورنۍ او ټولنه کې د انسان اعتبار ختموي او په ورو، ورو یې د ژوند له ښکلي نعمت څخه هم بې برخې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ یو زده کوونکی دې ورروسته له ښوونکي څخه متن په لوړ غږ ولولي، نور زده کوونکي دې غوږ ونیسي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- اعتیاد څه ته وايي؟
- ولې یو شخص په مخدره موادو اخته کېږي؟
- ټولنیز عوامل کوم دي؟
- ځانګړي عوامل کوم دي؟

۲ـ زده کوونکي دې د ښو دوستانو او بدو دوستانو په هکله څو کرښې په کتابچه کې ولیکي او بیا دې په وار سره په ټولګي کې واوروي.

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره د نشې په ضررونو خبرې وکړي او د خپلې سیمې د یوه نشه يي د ژوند حال دې بیان کړي.

٤ـ زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې په خپلو منځو کې بحث وکړي او د روږدېدنې نور عوامل دې لست کړي، بیا دې د هرې ډلې استازي په ټولګي کې خپل لست واوروي.

٥ـ زده کوونکي دې په وار سره پر دې موضوع (په ځان باور نه درلودل) خبرې وکړي او زیانونه دې څرګند کړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د زلمیتوب د مرحلې په اړه دوه، دوه مخونه ولیکي چې ځوانان څه مسؤولیت لري، ځوان باید څنګه وي او د ټولنې د خدمت لپاره څه ډول وروزل شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو لهجې

مورږ خبرې په ژبه کوو. ژبه د پوهولو او راپوهولو یوه وسیله ده چې په ټولنه کې اجتماعي مناسبات رامنځته کوي. لکه څنګه چې په نړۍ کې ژبې ډېرې دي، همدغسې ځینې ژبې د زیاتو لهجو لرونکي دي.

لهجه له ژبې څخه راوتلې او په یوه ټاکلي ټبر او یا ځانګړي جغرافیایي چاپېریال پورې اړه لري. لهجې د ځینو کلماتو په تلفظ او ویلو کې له اصلي ژبې سره توپیر لري. پښتو ژبه هم یوه لرغونې تاریخي آریایي ژبه ده، چې ډېرې لهجې لري.

مورږ په دې لوست کې د پښتو ژبې په ځینو لهجو بحث کړی دی چې یو له بل سره څه توپیرونه لري او په کومو ځایونو کې کومې لهجې ویل کېږي.

- لهجه څه ته وایي؟
- پښتو ژبې کومې لهجې لري؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبه یوه ټولنیزه کسبي پدیده ده چې د هغې په واسطه ټولنیز مناسبات رامنځته کېږي. ژبه د غږونو یو جوړ شوی سیستم دی چې د یوې ډلې له خوا د پوهولو او راپوهولو لپاره کارول کېږي.

په بله وینا ژبه هغه آوازونه دي چې انسانان یې د خپلو افکارو او خیالاتو د څرګندولو په غرض تر یو خاص سیستم لاندې د صوتي غړو په واسطه له خولې څخه راباسي.

کوم بریدونه چې د یوې ژبې لهجې سره بېلوي، هغه وییز ګړني، صوتي، ګرامري او لکزیکي توپیرونه دي، ځکه ژبه د یو لړ وییزو او اوریزو سمبولونو سیستم دی او هر سمبول زموږ د یوه ذهني انځور ښکارندویي کوي او دا انځورونه په خپل وار د انساني چاپېریال او مهال څېزونه، پېښې او کړه وړه را اخلي، نو جوته ده چې دغه انساني چاپېریال، مهالي څېزونه، کړه وړه تل په بدلون کې دي او بیا په خپله د وګړو ترمنځ فزیکي کلتوري، ټولنیزې او وټه ییزې ځانګړتیاوې یوه جوته بنه نه شي درلودای.

نو همدغه اووښتنه د ژبني اوښتنې یا په بله وینا د ژبې د رنګارنګۍ لامل او سرچینه ده او په یوه ژبه کې دا رنګارنګي د بېلابېلو لهجو معنا لري.

سیمه ییز او قومي وېش، پوهه او ناپوهي، بډاینه، لږ عمر او ډېر عمر، نارینتوب او ښځینه توب او داسې نور لهجوي توپیرونه دي.

ژبه یو سیستم دی کوم ډله ییز توپیرونه چې په دغه سیستم کې لیدل کېږي، هغه لهجه ده. لهجوي اختلافات اجتماعي وي چې د صنف او طبقې په اساس راغلي وي یا ښایي محلي وي چې د جغرافیوي توپیرونو په اساس رامنځته کېږي. کوم ګروپي توپیر چې په ویلو او غږیز سیستم کې لیدل کېږي، لهجه بلل کېږي. لهجه له اصلي ژبې او سیستم څخه په ځینو کلمو او تلفظونو کې بېله شوي وي. دا بېلتون د قبیلو، سیمو، ښارونو، کلیو، باندېو، پوهو او ناپوهو، لوستو او نالوستو ترمنځ د خبرو اترو په وخت کې څرګندېږي او د ژبې عمومي جوړښت ساتي.

پښتو ژبه هم د نورو ژبو په څېر په بېلابېلو سیمو کې د ویونکو د شتون له کبله ډېرې لهجې لري چې د ټولو لهجو څېړل اوږده موضوع ده. دلته په لنډه توګه د پښتو لهجو په یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

عام وېش باندې خبرې کوو.

د غربي هېوادونو ختيځ پېژندونکو د پښتو لهجې په دوو لويو ډلو وېشلي دي چې يوه ډله يې لوېديځې لهجې او بله ډله يې ختيځې لهجې دي. دا وېش د دوو تورو (ښ،ږ) د توپير پر بنسټ شوی دی چې په لوېديځو لهجو کې (ش، ژ) ته نژدې دی او په ختيځو لهجو کې (خ، گ) تلفظ کېږي.

د وروستنيو څېړنو په پايله کې درېيمه ډله د مرکزي لهجې په نوم هم ورزياته شوه. پښتو لهجې په لومړي سر کې په دوو سترو ډلو اصلي او فرعي وېشل کېږي چې هره ډله يې ځانته ډولونه لري.

اصلي لهجې په درې ډوله دي چې په لنډيز سره ورته اشاره کېږي:

۱ـ لوېديځه لهجه: دا لهجه د کندهارۍ لهجې په نوم هم يادېږي. د هېواد په لوېديځو او جنوبي سيمو کې ويل کېږي. په دغه لهجه کې دوه ځانگړي توري (ښ،ږ) د (ش،ژ) آواز ته نژدې تلفظ کېږي او بله مهمه ځانگړتيا يې داده چې په کومکي فعلونو کې د (ش) آواز په (س) بدلېږي لکه د (وشو، شوي دي، شته، نشته) کلمې په (وسو، سوي دي، سته، نسته) ويل کېږي.

۲ـ مرکزي لهجه: دا لهجه د منځنۍ لهجې په نوم هم يادېږي او د افغانستان په مرکزي سيمو لکه غزني، وردگ، لوگر، پکتيا، پکتيکا او نورو کې ويل کېږي.

په دغه لهجه کې د پښتو ځانگړي توري (ښ،ږ) په خپل اصلي آواز تلفظ کېږي او د تلفظ په وخت کې د ژبې منځنۍ برخه له پورتني تالو سره نښلي.

۳ـ ختيځه لهجه: دا لهجه د ننگرهارۍ لهجې په نوم هم يادېږي. د ننگرهار، مومندو، باجوړ، هشنغر او يوسفزو په سيمو کې ويل کېږي. په دې لهجه کې د (ښ،ږ) توري د (خ،گ) په څېر ويل کېږي.

فرعي لهجې: فرعي لهجې په پښتو کې زيات ډولونه لري چې ځينې مهمې يې په لاندې ډول دي:

۱ـ وزيرۍ لهجه: وزيرۍ لهجه د (ښ،ږ) تلفظ د لوېديځې لهجې په څېر کوي، خو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځینو کلماتو کې له مرکزي لهجې سره اړیکې او نږدېوالی لري. په وزیرۍ لهجه کې هغه (الف) چې د کلمې په منځ او پای کې راغلی وي په (و) بدلېږي لکه (کال، پلار، کابل) په (کول، پلور، کوبل) اړوي او همدارنګه کله چې (و) د کلمې په منځ کې راشي هغه په (ی) بدلوي لکه (مور، لوند، توت) په (میر، لیند، تیت) تلفظ کوي.

۲ـ د خټکو لهجه: د خټکو لهجه د (ښ،ږ) په تلفظ کې له لویدیځې لهجې سره سمون لري، خو په لغاتو او اصطلاحاتو کې له ختیځې لهجې سره اړیکې لري.

۳ـ کاکړۍ لهجه: دا لهجه په ځینو کلمو کې لویدیځې لهجې او په ځینو کې له مرکزي لهجې سره نږدېوالی لري. مثلاً (ژ) د مرکزي لهجې په څېر (ز) تلفظ کوي او ژوند، ژبه، ژمی د (زبه، زوند، زمی) په بڼه اړوي او تلفظ کوي.

٤ـ د احمدزو لهجه: په دې لهجه کې (ژ) په (ز) او په ځینو کلمو کې (ش) په (س) بدلوي لکه (ژوند، مشر، میاشت) په (زوند، مسر، میاست) تلفظ کوي.

۵ـ د وردګو لهجه: دا لهجه د اصلي مرکزي لهجې په ډله کې راځي.

٦ـ د پکتیا لهجه: دا لهجه هم د مرکزي لهجې په کتار کې راځي، خو ځینې ځانګړې نښې هم لري، مثلاً ځدران او ځاځي د (راځه، ځي) پر ځای (راڅه، څي) وایي.

۷ـ د اپریدو لهجه: دا لهجه په ځینو کلماتو کې له مرکزي لهجې سره او په ځینو کې له ختیځې لهجې سره اړیکې او نږدېوالی لري. په دې لهجه کې (ا،ی) په (و) بدلېږي او د (راشه، خورئ) پر ځای (روشه، خورو) وایي.

۸ـ د یوسفزو لهجه: دا لهجه په اصلي ختیځه لهجه کې راځي.

۹ـ د باجوړ لهجه: د ختیځو لهجو په ډله کې ده. په دې لهجه کې (غ،ت) په (ګ،خ) بدلېږي. لکه (غوښه، غاښ، تښته) په (ګوښه، ګاښ، خښته) تلفظ کوي.

۱۰ـ د مومندو لهجه: په ختیځه لهجه کې راځي. په درونډ او ځېږ غږ سره ویل کېږي.

۱۱ـ د خوګیاڼو لهجه: په زیاتو کلمو کې له مرکزي لهجې سره اړیکې او نږدېوالی لري خو په ځینو کلماتو کې له ختیځې لهجې سره اړیکې پیدا کوي. (و) په (ی) بدلوي لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

(غوړي) غبړي او (خولی) ته (خیله) وایي.

۱۲_ د شینوارو لهجه: دا هم یوه فرعي لهجه ده چې په ځینو کلمو کې زیر (کسره) په زور (فتحه) بدلوي لکه (ورمېږ) ته (ورمږ) وایي.

د متن لنډیز:

ژبه هغه آوازونه دي چې انسانان يې د خپلو افکارو د ښکاره کولو په غرض د یو خاص سیستم لاندې د صوتي غړو په واسطه له خولې څخه راباسي. یا ژبه یوه ټولنیزه پدیده ده چې اجتماعي مناسبات رامنځته کوي او د پوهولو راپوهولو لپاره کارول کېږي.

که ژبه یو سیستم وګڼو، نو په دغه سیستم کې ډله ییز توپیرونه د لهجې معنا لري. دا توپیرونه به یا د طبقې او یا یوې ټاکلې جغرافیاوي سیمې له کبله وي. لهجه د اصلي ژبې او سیستم څخه د ځینو کلمو په تلفظ کې بېله شوي وي. دا بېلتون د قبیلو، سیمو، ښارونو، کلیو، لوستو او نالوستو خلکو ترمنځ د خبرو په وخت کې څرګندېږي.

د پښتو ژبې لهجې په درې ډلو وېشل شوي دي، ختیځه، لویدیځه او منځنۍ لهجه چې دا هره ډله ځانته ویونکي او ټاکلې جغرافیایي چاپېریال لري. د پښتو لهجو وېش د (ږ،ښ) د تورو پر بنسټ شوی دی. سربېره پر دغه وېش په پښتو کې ډېرې فرعي لهجې هم شته چې یو څو بېلګې يې په لوست کې ولوستل شوې. همدارنګه معیاري ژبه هم له دغو لهجو څخه رامنځته کېږي او بیا د یوه هېواد په مطبوعاتو، راډیو، تلویزیون او نورو خپرونو کې کارول کېږي. د معیاري ژبې د ځینو کلماتو په ټاکلو کې پوهان او د ژبې متخصصین سره په یوه ګډ لیکدود فیصله کوي او هغه بیا په ټولو خپرونو کې کارول کېږي. معیاري ژبه د لیکدود سره ډېر تړاو لري چې ټولې علمي او ادبي لیکنې باید په واحد لیکدود وي او همدارنګه په رسمي ټولنو، کنفرانسونو کې په وینا کې هم مراعات کړي.

د یوې ژبې نورې لهجې د وخت په تېرېدو سره معیاري ژبه پیاوړې کوي او په خپله لهجې ورو، ورو خپله بڼه له لاسه ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې لوست په چوپه خوله ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- ژبه څه ته وايي؟
- لهجه څه ته وايي؟
- د پښتو لهجې د کومو تورو په واسطه بېلېږي؟
- په پښتو کې کومې اصلي لهجې پېژنئ؟

۲ــ زده کوونکي دې په وار سره په خپله خوښه د پښتو په یوې لهجې خبرې وکړي.

۳ــ زده کوونکي دې د خپلې سیمې د لهجې پېژندنه په څو کرښو کې له مثالونو سره ولیکي او بیا دې خپله لیکنه په ټولګي کې واوروي.

۴ــ زده کوونکي دې په وار سره نظر ورکړي چې د ژبو زده کړه څه ګټه لري؟

۵ــ زده کوونکي دې په څو ډلو ووېشل شي او په لاندې لهجو کې دې نور مثالونه پیدا کړي.

- په وزیرۍ لهجه کې (الف) په (و) بدلېږي، مثالونه یې ووایاست؟
- د احمدزیو په لهجه کې (ږ) په (ز) او (ښ) په (س) بدلېږي مثالونه یې ووایاست؟
- د ځدرانو او ځاځیو په لهجه کې (ځ) په (څ) بدلېږي، مثالونه یې ووایئ.
- د باجوړ په لهجه کې (غ) په (ګ) او (ت) په (ټ) بدلېږي، مثالونه یې کوم دي؟
- د اپریدو په لهجه کې (الف) او (ی) په (و) بدلېږي، مثالونه یې کوم دي؟

یادونه: دا بدلون په ځینو کلماتو کې راځي، نه په ټولو کلماتو کې.

کورنۍ دنده

هر زده کوونکی دې د مثالونو په څېر د خپلې سیمې لس کلمې ولیکي چې لهجوي توپیر پکې څرګند شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وییپانګه

((الف))

اتل: نابغه، قهرمان، پهلوان

اتلولي: قهرماني

اتغر: اته غرونه، د کلات په جنوب کې یو ځای دی چې د هوتکیانو حکومتي اداره په کې وه.

اتوم: د یوه کیمیاوي عنصر ډېره وړه ذره چې د هستې پروتونونو او الکترونونو څخه جوړه وي او پخپله د هماغه عنصر خواص ولري.

اثر: اغیز

اجرونه: ثوابونه

احتمال: حدس او ګومان

اختناق: خپه کول، د تنفس بندول، د بیان او فکر د آزادۍ بندول

ارشاد: د سمې لارې ښودل

اژدها: ښامار

استعاره: مجازي بیان د تشبه پر بنسټ چې په هغه کې د تشبه له دوو خواو (مشبه یا مشبه به) حذف شوي وي

استغفار: توبه

اسلوب: لاره، طریقه

اشرف المخلوقات: د مخلوقاتو غوره

اطلس: یو ډول وربښمینه ټوټه

التماس: هیله، ارزو

الحاد: له دین څخه ګرځېدل، له خدای ﷻ څخه انکار کول، بې دیني او کفر

انحطاط: خوړتیا، تباهي، پستي

الم: درد

اوتر: وارخطا، پرېشان

اوجاړ: خراب، ویجاړ

اوزان: وزنونه، قالبونه (د شعر لپاره)

ایثار: قرباني

ایوادونه: هېوادونه

اټک: د اباسین سیند او هم د دې سیند پر غاړه د یو کلي نوم دی.

ابدا: تل، دایم، ښکاره کول

اروایي: روحي

اغراق: د یو چا په اړه ستاینه چې عقل یې منلی نشي.

اعتیاد: روږدي توب، عادت

اهل بیت: د پیغمبر ﷺ کورنی

اودوم: چاره، علاج

الهام: هغه فکر چې ناڅاپه په ذهن کې پیدا کېږي

((ب))

باب: معمول، رایج، د کتاب یوه برخه، په باره کې

بادار: اقا، سود

بامم: پالم، روزنه

بدرقه (بدرګه): ملګرتیا، مشایعت، په میلمه پسې شاته تلل

بسیط: ساده او آسان

برهمن: د برهمایي دین لارښود

بری: فتحه، سوبه، کامیابي

بزم: د خوښۍ او میلمستیا جشن

بصر: نظر، دید

بلاغت: سوچه وینا، روانه وینا، له معنا او مطلب څخه ډکه وینا

بها: قیمت، ارزش

بوره: زوی مړې، هغه ښځه چې زوی یې مړ وي

بولي: یادوي

بیت المال: د اسلامي حکومتونو زېرمې لکه خزانه

باري: د خدای ﷻ نوم، خالق، پیدا کوونکی

بدعت: په دین کې یو نوی شی راوړل.

((پ))

پاداش: د یو کار مزد، حقوق

پانګه: زېرمه، سرمایه

پاسوال: ساتونکی، پادشاه

پالل: ساتل، روزل

پاړکی: د شعر قطعه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاړو: جادوګر، دم کوونکی
پلاټ: طرحه، خاکه
پنځولی: تخلیق کړی، ایجاد کړی
پیاوړی: غښتلی، قوي
پېژندوی: پېژندل شوی، د نوم او نښان خاوند
پلن: قدم، پل، پلی، پیاده
پیشوا: رهبر، مقتدا، رئیس
((ت))
تبلیغ: هغه کار چې بل ته یې رسول غواړي یا بل وربانديې خبروي
تاب: قدرت، برابري، مقاومت
تاړاک: چور، لوټول
تجهیز: د وسایلو اماده کول لکه مړی په کفن کول
تجاهل: ځان په ناداني وهل
تحریک: راپارېدل، د یوه کار د سرته رسولو لپاره یا د یوه حالت ښکاره کول، بهیر، غورځنګ، لمسون
تحول: بدلون
تحت الثري: د ځمکې تل
تخیل: خیال
تداوم: دوامداره، پرله پسې
تریله: تېښته
ترله: د تره لور
ترنم: زمزمه، د شعر ویل، آواز، نغمه
تروړمې: تیاره
تشبیه: یو شی د بل شي سره مخې کول چې ورته والی ولري
تعادل: برابري
تعبیر: معنا
تعبیرونه: معناګانې
تقوا: پرهېزګاري
تکامل: وده
تصدیق: تائیدول، شاهدي ورکول
تکذیب: دروغ یا ناسم ګڼل
تکفین: مړي ته کفن اغوستل
تلطف: مهرباني، خوش رفتاري
تم: درېدل
تمدن: پرمختګ، ترقي
تمنا: ارزو، هیله
تهذیب: پاکېدل او له عیبونو څخه اصلاح کېدل
توازن: برابري
توښه: د سفر خوراکه، اذوقه
تور: تور (رنګ) تهمت، تربدل
تورن: تهمتي
تومن: د ایران غیر رسمي پولي واحد
تون: ځای
تیری: تجاوز
تیکی: د توري غلاف
تبنتېدوني: تبنتېدل، تبنتېدونکي
تحصیل: حاصلول، زده کړه، درس ویل، لاسته راوړل
تریلل: تبنتېدل، ځغاستل
تسکین: آرامول، آرام کول
تقلید: پیروي، پېښي
تلفیق: د دوه یا څو څیزونو یو له بل سره ترتیب ورکول او منظم کول
تلمیح: اشاره کول، په شعر کې یوې مشهورې کیسې ته اشاره کول
تناسب: مناسب، د یو شي په اجزاوو کې هماهنګي
تمرد: مقاومت، د چا پر وړاندې درېدل
((ټ))
ټال: ځنډ، ځنډېدل
ټاټوبی: وطن، هېواد
ټبر: قوم
ټولنپوهنه: جامعه شناسي، هغه پوهنه چې د ټولنې او بشري ډلو په اړه معلومات ورکوي.
((ث))
ثنا: دعا، ستاینه، درود، حمد
((ج))

(c) ketabton.com: The Digital Library

جاګیر: هغه ځمکه چې د یوه چا په ولکه کې وي
جبران: د یو تېر بد عمل د تلافی لپاره ښه کار کول
جامد: هغه جسم چې معین حجم او شکل
ولري او د شکل د تغییر په وړاندې مقاومت
څرګند کړي لکه اوسپنه، تیږه
جدل: جنګ، مشاجره
جذبات: احساسات، ولولې
جرس: ګینګری، زنګوله
جروم: اوسنی ګرمسیر چې د قندهار په جنوب
غرب کې واقع دی
جزم: محکم، استوار، نه تغییریدونکی
جګې جګې: هیله کول، کاشکې
جمال: ښکلا، ښایست
جور: ستم، ظلم کول
جمال: ښکلا، ازلي ښکلا چې د خدای ﷻ
ازلي صفت دی.

((ځ))

ځواک: توان، قوت

((چ))

چپاو: حمله، هجوم
چور: تالان، لوټل، غل، غلا
چشتیه: یوه تصوفي طریقه ده
چم: کلی، کوڅه، چل

((ح))

حبیب: دوست، ملګری
حسرتونه: ارمانونه
حصار: دیوال، قلعه
حکایت: قصه، نکل
حکمت: پیژندنه، هوښیاري، پند، خدایي علم
حنفي: د څلور ګونو مذهبونو نه یو مذهب دی،
ابو حنیفه نعمان بن ثابت ته منسوب
حیرت: حیراني

((خ))

خدنګ: تیر، هغه کلک لرګی یا ونه ده چې له
هغه نه نیزه، تیر او د اس زین جوړوي

خروش: چیغه، کریکه
خلق: ایجاد، پیدا کول، په وجود راوړل، د یو
هنري اثر منځ ته راوړل
خلقت: پیدایښت
خودبینه: متکبر، مغرور
خودنمای: ځان ښودونکی، ریا
خول: تاج، افسر، خولۍ

((د))

د سالو وږمه: د ریګستان نسیم
دد: داړونکی حیوان
دُر: مرغلرې
دربیله: تیاره
درناوی: احترام
درهمونه: د اماراتو پولي واحد، درهم جمع
درهمونه
دروه: دروغ، فریب
دریځ: منبر، موقف
دم ختلې: مړ (چې ساه یې وتلې وي)
دم: ساه
دمن: د غره لمن د دښتې پراخوالی
دون: پست، ټیټ، ناڅیزه
دښن: دښمن
دښنه: د ښمن جمع یعني دښمنان
دغه بازي: فریب کول، مکر کول
دانشمند: پوهه، عالم

((ذ))

ذلت: خواري، شرمنده ګي

((ر))

رېږې: ستونزې
رپې: رپېدل، لړزېدل
رحلت: کوچ، سفر، وفات
رزم: جنګ، جګړه
رکاب: فلزي حلقه ده چې د آس په زین پورې تړلې
وي
رکیبی: غاب

(c) ketabton.com: The Digital Library

رندي: زيرکي، آزادي، بې پروايي، هغه عمل يا
چار چې د ټولنې له دود دستور څخه لرې وي.
رهبر: لارښود، مشر، رهنما
روحيات: هغه علم چې د روح او ژوند څېړنه کوي
روش: لاره، طريقه
رومان: يو ډول ناول چې پېښې او د مينې
داستانونه پکې وي
رومانتيک: داستاني، تخيلي، افسانوي
روڼلی: روڼول
رويدار: مخور
ريا: تظاهر، خپل ځان خلکو ته په نيکۍ ظاهرول
رياضت: د نفس د پاکۍ او ښو اخلاقو لپاره د
رنځونو زغمل
رجا: ويره، اميدواري
رديف: په يو شعر کې له قافيې وروسته د هم وزنه
کلمو تکرار، چې معنا يې يو ډول وي، رديف
ګڼل کېږي.
رغبت: ميل، ارزو
روحي: روح ته اړوند
روضه: مقبره، هديره، قبر

((ز))

زبون: بيچاره، ناتوان، عاجز، خوار
زعفران: ترکيبي رنګ لکه د زعفران رنګ، ژيړ
نارنجي رنګ ته ورته
زل: له حق او ثواب څخه منحرف کېدل،
ښوييدل
زنګاره: زنګ، د اوسپنې او فلزاتو زنګ
زنګي: زنګ وهلی، تور
زهد: عبادت کول، دنيا ترک کول
زهير: ناتوانه، کمزوری، غمجن، خوابدی
زيارنه: کوښښ، زحمت
زيب: زينت، ښکلا
زړن: زړور، شجاع، دلاور
زيب: هغه څه چې د ښکلا سبب کېږي، زېور،
لياقت، مناسب

زميندار: په غوږ کې د يوه پخواني ځای نوم و

((ژ))

ژوبله: جګړه

((س))

ساد: سم، ربښتيا ويونکي
سالو: ميده شګه
سانسور: په رسنيو کنټرول او سخت ګيري، په
اخبارونو، کتابونو، مجلو او نورو کې د ځينو شيانو
حذفول
سبحان: پاک
سروپای: شال، دستيار
سرور: رهنما، سرپرست، پيشوا، د کورنۍ مشر
سرښندنې: قرباني
سخاوت: عطاء، بخشش، کرم
سعادت: نېکمرغي
سمبال: اماده
سوبه: فتح، ظفر
سور: سوري کورنۍ، د پښتنو يو خيل
سمبول: نښه
سيرت: کړه وړه، خوی عادت، لاره

((ش))

شاکر: شکر کوونکی
شفاهي: د ژبې په وسيله ويل شوی، ژبني
شفاعت: د عفې غوښتل، يا له يوه چا څخه د
مرستې غوښتل
شواخون: غم، رنځ، تکليف

((ښ))

ښکلونکي: ښکلی کوونکی
ښندم: قربانوم

((ص))

صوبيدار: د مغلو د حکومت په اداري تشکيلاتو
کې د والي څوکۍ

((ض))

ضيافت: مېلمستيا

((ط))

(c) ketabton.com: The Digital Library

طاعت: بنده گي، فرمانبرداري
طامع: طمعه کوونکی، حريص
طيلسان: يو ډول جامه وه، چې لستوڼي يې نه لرل، لکه چپنه، چې قاضيانو او خطيبانو به پر اوږو اچوله.

((ظ))

ظلمت: تياره، تورتم
ظلام: تياره، تورتم

((ع))

عابد: عبادت کوونکی
عامل: سبب، وجه
عبور: تېرېدل
عدالت: برابري، نياو، انصاف
عرفان: د خدایﷻ پېژندنه
عشور: لسمه
عطا: بخشش، بخښل
عقيق: تور بخن زينتي کاڼی چې يمني عقيق يې ډېر مشهور دی
عنا: رنځ ايستل، د سختيو ليدل، مشقت، سختي
عنايت: مهرباني، شفقت
عنعنات: دودونه، رواجونه
عواطف: مينه، علاقه، نژديتوب
عارف: د معرفت خاوند، پېژندونکی
عصيان: نافرماني، سرغړونه، شورش
علی الدوام: پرله پسې، دوامداره
عقبا: اخرت، هغه دنيا
عيان: ښکاره، څرګند، ظاهر

((غ))

غاصب: غصب کوونکی، څوک چې د بل چا له رضا نه په غير د هغه حق واخلي
غبرګون: ځواب، عکس العمل
غرج او غرجستان: هغه سيمې چې د غور او هرات له شماله پيل او تر آمو پورې رسېږي، غرباً تر مرغاب او مرواالرود او شرقاً د بلخ ښندو ته رسېږي

غشی: تير
غفور: د ګناهونو بخښونکی
غليم: دښمن
غلبلې: چغې، نارې، سورې
غلو: مبالغه چې عقل يې نه مني
غمزه: کرشمه، د سترګو او وروځو حرکت د بل چا د پاملرنې لپاره
غنا: بډاينه، د مال زياتېدنه
غوغا: چيغې، نارې، سورې

((ف))

فاضلان: عالمان، د فضل خاوندان
فتنه: عذاب، بيماري، د خلکو ترمنځ اختلاف
فديه: هغه مال چې د چا د آزادۍ په غرض ورکول کېږي يا هغه مال چې د بلا د رفع لپاره ورکول کېږي
فراق: جدايي، بېلتون
فرقت: جدايي، فراق
فرهنګيالی: د فرهنګ خاوند، فرهنګپال
فصاحت: څرګنده او روانه وينا
فضله مواد: بېکاره مواد، خځلې
فضيلت: برتري، په علم کې لوړه درجه
فيض: بخشش، برکت، ډېرېدل
فيروز کوه: د سفيد کوه وروستی لړۍ، چې د هرات په شمال غزني برخه کې واقع ده. د فيروز کوه په نامه يادېږي.
فوشنج: په هرات کې د يوه ځای نوم دی
فضول: بيهوده
فلک: آسمان

((ق))

قافله: کاروان، هغه ډله چې په سفر روانه وي او يا له سفره راځي
قاموس: د لغاتو کتاب
قبيله: طايفه، هغه ډله خلک چې د يو سړي اولاده وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

قضا: تقدیر، سرنوشت، د قاضي عمل او شغل، قضاوت
قطر: د عربي اماراتو یو ملك
قلندر: درویش، هغه مجرد شخص چې دنیا ته یې شا کړې وي
قضاوت: د دوه کسانو ترمنځ عدالت کول
قادر: توانمند، د توان لرونکی، د خدایﷻ له نومونو او صفتونو څخه یو دی.
قافیه: په لغت کې وروسته ته وایي او په یو بیت کې د دوه مسرو د وروستیو کلماتو هم اهنگی ته وایي، چې په معنا کې توپیر لري.
قایم: توان مند، محکم، ولاړ

((ك))

کان: پښت، نسل
کام: ارزو، اراده، قصد
کبریا: عظمت، لویي، بزرگي
کثافات: بېکاره شیان، خځلې
کرکټرونه: د کیسې، ناول او ډرامې شخصیتونه
کروړ: محکم، سخت، کلك
کرم: غوښ، ژوبل، زخمي
کنایه: هغه وینا یا کلمه چې د خپلې اصلي معنا نه په غیر یعني مدلول باندې دلالت وکړي
کنعان: په عراق کې د یوې تاریخي سیمې نوم دی
کهاله: کهول، کورنی
کهول: خاندان، کورنی
کوډې: جادو
کول: کهول، کورنی
کونین: دواړه جهانونه (دنیا او اخرت)
کوټ: کلا
کوټوال: کلاوال، کلا لرونکی، کلا ساتونکی
کجل: رانجه
کوټه: ناچل
کیمیا: د پخوانیو په اصطلاح هغه ماده چې د هغې پواسطه به یې مس په سرو زرو بدلول
کځ: د سیند د غاړې کلی
کویله: د یو هندي مرغه نوم دی، لکه بلبل چې ښه آواز لري
کهسار: غریزه سیمه، غرنی سیمه

((گ))

گاهې: کله
گرداب: په سیند کې هغه ځای چې اوبه یې تاوېږي، د اوبو غولی
گروه: عقیده
گروهېدل: عقیده لرل
گلبدن: د گل په څېر نرم او نازك بدن
گلرنگ: د گل په رنگ
گلرخسار: گل مخی
گلرخ: گل مخی
گمراه: هغه څوك چې لاره یې غلطه کړې وي
گنج: خزانه
گوښې: یوازې، تنها
گروهېدل: دین، عقیده لرل
گوهر: قیمتي کاڼي لکه الماس، زمرد، یاقوت، مرغلره

((ل))

لتاړ: ویجاړ
لرغون: قدیم، لومړنی، پخوانی
لطافت: نرمي، نازکي، ښکلا، نرمه او نیکه وینا
لمانځل: درناوی کول، لمونځ کول، عبادت، تجلیلول
لور: لورېینه، پېرزوینه، مهرباني، شفقت، رواداري
لتېر: حمله، د حملې یو بد حالت
لکزیکي: لغوي پانگه
لوني: شیندي، وریږي، پاشي

((م))

ماتم: غم، مصیبت
ماتېدوني: شکست خوړونکي
مامن: وطن، ټاټوبی
ماهیت: حقیقت، د یو شي سرشت
مایع: اوبلن

(c) ketabton.com: The Digital Library

مبالغه: د چا په ستاینه کې زیاتی چې له اعتدال نه لرې وي
مبتلا: روږدی، اخته
مجازي: غیر حقیقي
محتوا: منځپانګه، مضمون
محشر: د خلکو د راټولېدو ځای، د قیامت ورځ
محکوم: تر حکم لاندې، حکم پرې شوی
مخسور: سرخرويي، سرلوړي
مدبر: تدبیر کوونکی، باتدبیره، عاقبت اندېش
مدت: وخت، زمان
مدعا: مقصد، هغه څه چې ادعا شوي وي
مدفن: قبر
مرتبې: درجې، مقامونه، موقفونه
مرثیه: ویرنه، هغه شعر چې د چا د مړینې ویر پکې کېږي.
مرصع: په جواهرو تزین شوی
مرو: د ترکمنستان په جنوب کې د یو ښار نوم دی
مرکب: ترکیب شوی، هغه کلمه چې له دوو یا څو توکو څخه جوړه وي
مزاج: طبیعت
مساوات: برابري، یو له بل سره برابرېدل
مسمومیت: زهري کېدل
مشورت: مشوره، مفاهمه
مشابه: ورته، یو ډول
مصفی: تصفیه شوی، پاک شوی، خالص، بې عیبه
مظلوم: بېچاره، ځپلی، چې ظلم پرې شوی وي
معتاد: روږدی، اخته
معتزر: عذر غوښتونکی
معصیت: ګناه، نافرماني
مقبول: قبول شوی، خوښ شوی
مکر: حیله، فریب
مل: ملګری
مکلف: ګومارل شوی، متعهد کېدل
ملحد: هغه څوک چې په خدای عقیده نه لري او یا له دین څخه اووښتی وي
ملونه: د مل جمع، ملګري
من: زړه، اراده
مناسبات: راشه درشه، اړیکې
منافقي: دوه مخي
منزه: پاک، سپېڅلی
منشاء: سرچینه
منظرکشي: د منظرونو ترسیمول
منګور: مار
منبت: قبلول
مهجور: مبتلا په هجران، لرې، تبعید شوی
مهذب: پاک او سپېڅلی، له عیبونو څخه پاک، د ښو اخلاقو خاوند
مواس: ساتونکی، محافظ
مورفولوژي: آواز پېژندنه
موعظه: پند او نصیحت
موفقیت: کامیابي، بریالیتوب، بری
مفروق: هغه عدد چې له بل عدد څخه کمېږي
مؤرخین: تاریخ لیکونکي
میرڅمن: دښمن
متعلق: تړلی، متصل، یو چا یا څه شي ته منسوب
متجانس: همجنس، هم شکل، یو ډول
متناظر: ورته، یو شان
متناوب: وار په وار، یو په بل پسې
مطایبه: شوخي، هغه وینا چې شوخي او طنز پکې وي.
معیار: د اندازه کولو وسیله، سرمشق
مغلوب: شکست خوړلی، ماتې خوړلی
مناهي: د منع جمعه، منع شوي کارونه
منثور: هغه کلام چې وزن او قافیه ونه لري
مندیش: د غوریانو پایتخت، یوه ټینګه مشهوره کلا
مُل: شراب
محرقه: یو ډول ناروغي ده، چې دوامداره تبه لري.
محاوره: خبرې اترې، اصطلاح

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجازي: غیر واقعي، غیر حقیقي.
مجهول: هغه څه چې نامعلوم او ناآشنا وي
منفور: د نفرت وړ
موضوعي: چې په یوه خاصه نقطه او یا یو ځای پورې تړلی وي
منصور: کامیاب، حسین بن منصور حلاج چې د وحدت الوجود د فلسفې لوی علمبردار و.
منظوم: هغه کلام چې وزن او قافیه ولري
منعکس: انعکاس شوی، څرګند
مورفیم: د ژبې تر ټولو کوچنی معنا لرونکی واحد چې که تجزیه شي خپله معنا له لاسه ورکوي.
میرڅي: دښمن، دښمني، دښمنان
مهر: محبت، دوستي، مینه

((ن))

ناتار: تاراج، یلغار
نار: اور
نانغوتان: نااورېدونکي
ناورین: مصیبت، ماتم، غم
ناصبور: بې صبره
نتلی: زار، زبون، افسرده
نشاط: خوښي، ارزو، هیله
ندامت: پښېماني
نصرت: فتحه، سوبه
نغوره: اورېدل، اوره
نوا: آواز، نغمه
نیاو: عدالت، مساوات
نیرنګ: فریب، مکر، حیله
نصاب: ټاکلې اندازه چې زکات پرې واجبېږي، درجه، مقام
نفسي: هوا او هوس، روحي، روحاني

((و))

ورم: پند، نصیحت
وعظونه: نصیحتونه کول
ویاړ: افتخار
ویرنه: ویر، ماتم، سوګ
ویله: یو تر بله
ودنه: وده، نمو، غوړېدنه
وستاکار: د ټوپکو جوړوونکی
وکوراوه: باطل کول
وټه ییز: اقتصادي
وصف: ستاینه، توصیف
وصال: دیدن

((هـ))

هجوم: ناڅاپه حمله، یرغل
هدایت: لارښوونه
هذب: بې عیبه، صاف
هریوا: د هرات پخوانی نوم
هستونې: تخلیقات، ایجادات
هسک: آسمان، لوړ
هنریت: د هنر لرونکی
هورې: هلته
هوډ: عزم، اراده
هیجان: حیرانېدل، په احساساتو راتلل، جذباتي کېدل
هیرو: اتل، قهرمان
هزل: هر ډول غیر جدي وینا، شعر یا نثر چې غیر اخلاقي مضامین ولري او د اجتماعي ادب مخالف وي.
هوا: خواهش، نفس، هوس، میل، تمنا

((ی))

یرغ: هغه آس چې تېز رفتار کوي، اسلحه
یرغالم: یرغل کوم
یرغل: حمله، هجوم
یون: حرکت، تګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځلیکونه

۱_ ادب پوهنه، سید محی الدین هاشمي، د اریک گرځنده کتابتونونو اداره، پېښور، ۱۳۸۱ هـ. ش. کال.
۲_ ادبي بحثونه، گل پاچا الفت، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۱ هـ. ش. کال
۳_ بدیع او بیان، پوهندوی نور احمد شاکر، خپرونکی: د پوهنې وزارت د تالیف او ترجمې ریاست، ۱۳۵۵ هـ. ش. کال.
٤_ بدیع او د پښتو شعر، اورنگزیب ارشاد، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳٦۹ هـ. ش. کال.
٥_ په پښتو ادب کې د سولې انعکاس، څېړنوال محمد عارف غروال، د علومو اکاډیمي، کابل، ۱۳۸۸ هـ. ش. کال.
٦_ پښتنې مېرمنې، عبدالرؤف بېنوا، دولتي مطبعه، ۱۳۲۳ هـ. ش. کال.
۷_ پښتو ادب کې متل، داور خان داود، یونیورسټي بک ایجنسي خیبر بازار، پېښور، ۱۹۹۰م. کال
۸_ پښتو لنډۍ، عبدالرؤف بېنوا، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۷ هـ. ش. کال.
۹_ پټه خزانه، محمد هوتک، د پوهنې وزارت، د دارالتالیف ریاست، دویم جلد، کابل، دولتي مطبعه، ۱۳۳۹ هـ. ش. کال
۱۰_ په افغانستان کې چاپېریال ته وروېښ خطرونه، پوهنمل شیر احمد گردیوال، د افغانستان د مطالعاتو مرکز، دانش کتابتون، پېښور، ۱۳۷۸ هـ. ش. کال.
۱۱_ پښتو گرامر، پوهاند صدیق الله رښتین، یونیورسټي بک ایجنسي، پېښور، ۱۳۷۲ هـ. ش. کال.
۱۲_ پښتو لهجې، څېړنپوه علي محمد منگل، د علومو اکاډیمي، ۱۳۸۷ هـ. ش. کال.
۱۳_ پښتو نحوه، پوهندوی ډاکټره زرغونه رښتین زیور، د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز، پېښور، ۱۳۸۲ هـ. ش. کال.
۱٤_ پښتو اصطلاحات او محاورې، محمد گل نوري، پښتو ټولنه، ۱۳۲۰ هـ. ش. کال.
۱٥_ تاریخ ادبیات جهان، باکنر تراویک، ژباړونکی عربعلي رضایي، دویم جلد، تهران، ۱۳۸۳ هـ. ش. کال.
۱٦_ تاریخ مرصع، افضل خان خټک، د دوست محمد کامل مومند په مقابله او سریزه، پېښور، ۱۹۷٤م. کال
۱۷_ څانگانی ښامار، سید بهاو الدین مجروح، خپروونکی د کلید د کتاب خپرولو اداره، دویم چاپ، ۱۳۸٥ هـ. ش. کال.
۱۸_ د استاد الفت نثري کلیات، د اسمعیل یون په زیار، خپروونکی د اطلاعاتو او کلتور وزارت، دولتي مطبعه، ۱۳۷۰ هـ. ش. کال.
۱۹_ د پښتو ادبیاتو تاریخ (لرغونې او منځنۍ دورې) سرمحقق زلمی هېوادمل، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۷۹ هـ. ش. کال.
۲۰_ د بدیع فن او پښتو شاعري، پوهنیار محمد ابراهیم همکار، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۸ هـ. ش. کال.
۲۱_ د مهدي داستاني کلیات، تدوین او سریزه د زرین انځور، د افغانستان د لیکوالو انجمن، کابل، ۱۳٦۷ هـ. ش. کال.
۲۲_ د اشرف خان هجري دیوان، تحقیق، ترتیب او سمونه، همېش خلیل، خپرونکی پښتو اکېډیمي پېښور یونیورسټي، ۲۰۰۱م. کال
۲۳_ د لیکوالی فن، سید محی الدین هاشمي، میرویس کتاب پلورنځی، ۱۳۸۲ هـ. ش. کال.
۲٤_ دریای گوهر، دکتر مهدي حمیدي، دویم جلد، تهران، ۱۳٦۹ هـ. ش. کال.
۲٥_ روهي سندرې، سلما شاهین، پښتو اکېډیمي پېښور یونیورسټي، جدون پریس، ۱۹۸٤م. کال

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library